

ISSN: 1307- 5063

**T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**BEYKENT UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

Sertifika No:
11374

Beykent Üniversitesi Yayınları, No.73

Cilt Volume: 3

Sayı Number: 2

Yıl Year: 2009 Güz Fall

www.beykent.edu.tr

ÜNİVERSİTELERİN MİSYONU VE VİZYONU

Akademik değerlendirme ve kalite geliştirme, akreditasyon, Bologna süreci, stratejik planlama, yeni açılan devlet ve vakıf üniversiteleri vb. gelişmeler, üniversitelerin misyon ve vizyonlarının yeniden değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Mevcut üniversiteler kendi misyon ve vizyonlarını yeniden değerlendirirken, yenilerinin de “açma kararı” öncesinde, misyonlarının, diğer bir deyişle “var oluş nedenlerinin” ve vizyonlarının veya çekirdek ideolojileriyle ön görülen geleceklerinin çok iyi irdelenmesi gerekir.

Bu irdeleme esnasında, Bologna sürecinin çıkış noktasını oluşturan “Universitatum” kriterlerine göre, mevcut ve yeni üniversiteler, objektif olarak, şu sorulara cevap arayabilmelidir:

- Siyasal otorite ve iktisadî güçlerden ne ölçüde bağımsız olabilmektedir?
- Eğitim, öğretim ve araştırma ne ölçüde beraber yürütülebilmektedir?
- Üniversite yaşamı; hoşgörü, diyalog ve bilgi paylaşımına ne ölçüde açıktır?
- Evrensel bilgiyi gerçekleştirme yolunda coğrafi ve siyasî sınırlar ne ölçüde aşılabilmektedir?

Öte yandan, cevap aranması gereken bir diğer soru da üniversiteler, eğitim ve öğretim esnasında, sınıf ortamında anlatılanları, kendi yönetimlerinde ne ölçüde uygulayabilmektedir?

Üniversitelere yeni değerler kazandırmaya çalışılırken, bazı değerlerimizi de kaybediyoruz. Prof. Dr. Ünsal Oskay üniversitemizin yeri doldurulamayacak önem ve büyüklükteki bir öğretim üyesiydi. Günümüz yönetiminin, “ilişki yönetimi” olduğu söylenir. Prof. Dr. Oskay, kendisiyle ve çevresiyle barışık ve iyi ilişkileri olan seçkin bir kişiliğe sahipti. Sayın Oskay, sevenleri (sevmeyenleri zaten yoktu), üniversitemiz ve bilim dünyamız için çok büyük bir kayıptır. “Alimin ölümü, âlemin ölümüdür” öz deyişine uygun bir kayıp yaşadık.

Bu sayımızda, değerli bilim adamlarımızın hakem değerlendirmelerine konu olan makalelerine ve bir kitap eleştirisine yer verilmektedir. Sayın yazarlarımıza ve hakemlerimize çok teşekkür ederiz. Bu sayımız sonrasında, TÜBİTAK- ULAKBİM’e de müracaat edeceğimizi bilgilerinize arz ederiz.

Saygılarımızla,

Prof. Dr. Muhittin KARABULUT
Genel Yayın Yönetmeni

MISSION -VISION STATEMENTS OF UNIVERSITIES

Mission - vision statements of universities should be re-defined owing to such factors as akademik performance evaluation and quality improvement, accreditation, Bologna Process, strategic plan, newly established state and foundation universities and so on.

While the existing universities should re-evaluate their mission-vision statements, the new ones, before they officially start, should question their mission-vision statements, in other words, their 'raison d'etre', and analyze well their pre-visioned future shaped by their core ideology.

In this process of analysis, the questions that existing and newly established universities should ask, with regard to the Universitatum criteria which have triggered also the Bologna Process, can be listed as follows:

- a. To what extent are they independent from the political authority and economic forces?
- b. To what extent can teaching and research be incorporated?
- c. To what extent does the university life welcome tolerance, dialogue and share of knowledge?
- d. To what extent are geographic and political boundaries crossed to reach the universal knowledge?

Objective answers should be found to the above questions or to similar questions. In the meantime, another significant question which universities should answer is, "To what extent do the university administrations themselves manage to apply the knowledge that is taught in the classroom?"

While we try to gain new values we are losing some of the old ones. Prof. Dr. Ünsal Oskay whose memory will always be with us, was a distinguished professor of Beykent University. If today's management strategy is called the "relationship management", then we could easily say that Prof. Dr. Oskay was a person who was always successful in the relationship management as he always managed to be in friendly terms with his colleagues. Prof. Oskay is a big loss for our University and the ones who love him, and we cannot think of anybody who dislikes him. We have experienced a great loss which brings to mind a wiseyaying: "The death of a scholar is the death of the universe".

This issue includes articles of distinguished academics and also a book review. They were all evaluated by referees of specific fields. We would like to thank all the writers and referees. I am glad to announce here that we are planning to apply to TUBITAK-ULAKBIM for the forthcoming issues of the journal.

Best regards,
Prof. Dr. Muhittin KARABULUT
Chief Editor

KAPSAM/ SUBJECTS

İşletme Yönetimi/ Management

- Ulusal ve Küresel Yönetim/National and Global Management
- Ulusal ve Küresel Pazarlama/National and Global Marketing
- Reklam ve Halkal İlişkiler/Advertising and Public Relations
- Mağaza ve Zincir Mağazacılık/Store Management and Chain Stores
- Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi/Logistics and Supply Chain Management
- Finans ve Bankacılık/Finance and Banking
- Muhasebe/Accounting
- Üretim ve Teknoloji/Production and Technology
- İnsan Kaynakları/ Human Resources

İktisat ve Ekonomi Politik/ Economics and Political Economy

Sektörel Yönetim/ Sectorial Management

- Kamu Yönetimi/ Public Administration
- İktisat ve Ekonomi Politik/ Economics and Political Economy
- Turizm/Tourism
- Hastane Yönetimi/Hospital Management
- Eğitim Yönetimi/Education Management

Uluslararası İlişkiler/International Relations

Hukuk/Law

Eğitim Bilimleri/ Education Sciences

- Tarih/History
- Türk Dili ve Edebiyatı/ Turkish Language and Literature
- Psikoloji/ Psychology
- Sosyoloji/ Sociology
- Antropoloji/ Anthropology
- İngiliz Dili ve Edebiyatı/English Language and Literature

Bilişim Sistemleri Yönetimi/Information Systems Management

Güzel Sanatlar/Fine Arts

- Tekstil ve Moda/Textile and Fashion
- İletişim/ Communication
- Sinema-TV/Cinema-TV
- Tiyatro-Theatre

Uygulamalı Araştırmalar/Applied Research

Vak'a Analizleri/Case Analysis

HAKEMLERİMİZ / OUR REFREES.

Prof. Dr. Halil AKDENİZ.....	Işık Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Asuman AKDOĞAN.....	Erciyes Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Şafak AKSOY.....	Akdeniz Üniversitesi (Turizm)
Prof. Dr. Sudi APAK.....	Beykent Üniv. (Finans)
Prof. Dr. Cafer Tayyar ARI.....	Uludağ Üniv. (Uluslar arası İlişkiler)
Prof. Dr. Önder ARI.....	Beykent Üniv. (Uluslararası İlişk.)
Prof. Dr. A. Füsün ARSAVA.....	Atılım Üniversitesi (Hukuk)
Prof. Dr. Atilla ATAR.....	Anadolu Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Betül ATLL.....	Beykent Üniversitesi GSF (Moda Tasarım)
Prof. Dr. Aydın AYAN.....	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv.(Resim)
Prof. Dr. Mustafa AYSAN.....	İstanbul Üniv. (İşletme)
Prof. Dr. Mithat BAYDUR.....	Beykent Üniv. (Uluslararası İlişk.)
Prof. Dr. Nazlı BAYRAM.....	Anadolu Üniv. İletişim (Sinema-TV)
Doç. Dr. Burak BUYAN.....	Beykent Üniversitesi GSF (Sinema Tv)
Prof. Dr. Kemal CAN.....	Mimar Sinan Güzel San. Üniv. (Tekstil ve Moda)
Prof. Dr. Münevver Ölçüm ÇETİN.....	Marmara Üniv.
Prof. Dr. İsmail DALAY.....	Beykent Üniv. İİBF (İşletme Türkçe)
Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU.....	Galatasaray Üniv.(Uluslararası İlişkiler)
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN.....	Uluslar arası İlişk. / Em.
Prof. Dr. Vahdettin ENGİN.....	Beykent Üniv. (Uluslar arası İlişk.)
Prof. Dr. Ayşe ERBORA.....	İstanbul Üniv.
Prof. Dr. İlhan ERDOĞAN.....	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Mümin ERTÜRK.....	Beykent Üniv. (İİBF) (İşletme)
Prof. Veyssel GÜNAY.....	Beykent Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Ali GÜZEL.....	Kadir Has Üniversitesi
Prof. Dr. Esat HAMZAOĞLU.....	Beykent Üniv. (İİBF) (Yön-Bilişim)
Prof. Dr. Mükerrrem HİÇ.....	Beykent Üniv. İİBF (İktisat Türkçe)
Prof. Dr. Öner ESEN.....	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Adem GENÇ.....	Beykent Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Nurullah GENÇ.....	Kocaeli Üniv.
Prof. Dr. Zafer GENÇAYDIN.....	Hacettepe Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Ahmet GÖKÇEN.....	İstanbul Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. İ. Yaşar HACISALİHOĞLU.....	Beykent Üniversitesi (Uluslararası İlişkiler)
Prof. Dr. Ersan İLAL.....	Kültür Üniv. (İletişim)
Prof. Dr. Atilla İLKİYAZ.....	Gazi Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA.....	İstanbul Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Metinay İNCEOĞLU.....	Beykent Üniversitesi GSF (İletişim)
Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ.....	Beykent Üniv. (Türk Dili ve Edeb.)
Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS.....	Beykent Üniv. (Türk Dili ve Edeb.)
Doç. Dr. Veyssel KILIÇ.....	Beykent Üniv. YDYO (Müt.-Terc.İng.)
Prof. Dr. Oğuz MAKAL.....	Beykent Üniv. GSF (Sinema-TV)
Prof. Dr. Osman Z. ORHAN.....	Beykent Üniv. (M.Y.O)
Prof. Dr. İzzettin ÖNDER.....	İstanbul Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Ferhat ÖZGÜR.....	Hacettepe Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Hasan ÖZYURT.....	Karadeniz Teknik Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Mahmut PAKSOY.....	İstanbul Üniv. (İşletme)
Prof. Dr. Işıl PEKDEMİR.....	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Recep PEKDEMİR.....	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Mümtaz SAĞLAM.....	Dokuz Eylül Üniv. GSF. (Resim)
Prof. Dr. Selahattin SARI.....	Beykent Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Remzi SAVAŞ.....	Beykent Üniv. GSF (Resim)

Prof. Dr. Ahmet Güner SAYAR.....Beykent Üniv. İİBF (İktisat Türkçe)
Yrd. Doç. Dr. Gülşen SAYINBeykent Üniv. (Yab. Dil. Y. Ok)
Prof. Dr. Recep SEYMEN.....Beykent Üniv. İİBF (iktisat)
Prof. Dr. Hüner ŞENCANİstanbul Üniv. (işletme) / Em.
Prof. Dr. Ayten SÜRÜR.....Beykent Üniv. GSF (Tekstil-Tasarım)
Prof. Dr. Asım ŞEN.....Beykent Üniv. İİBF (İşletme)
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL.....Mimar Sinan Üniv.Fen-Edeb. (Tarih)
Prof. Dr. Mehmet Şükrü TEKBAŞİstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Şermin TEKİNALPKültür Üniv. (İletişim)
Prof. Dr. Enar TUNÇ.....Kadir Has Üniv. İİBF (Üretim Yön.)
Prof. Dr. Münevver TURANLI.....İstanbul Ticaret Üniv. (İstatistik)
Prof. Dr. Tansel TÜRKDOĞAN.....Gazi Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Gönül UÇELE.....Bahçeşehir Üniv. (İng. Dili ve Edeb.)
Prof. Dr. Didem USLU.....Beykent Üniv. (İng. Dili ve Edeb.)
Prof. Dr. Güzin ÜÇİŞİK.....Beykent Üniversitesi (Hukuk)
Prof. Dr. Hayri ÜLGEN.....İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Bülent VARDAR.....Marmara Üniv. GSF (Sinema- TV)
Prof. Dr. Ertan YILMAZDokuz Eylül Üniv. (İletişim)
Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL.....Beykent Üniv. İİBF (İşletme Türkçe)

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS

Sayfa No

İşletmelerde Bilgi Teknolojilerindeki Gelişmelerin İşletme ve Yönetim Fonksiyonları Üzerine Etkileri Prof.Dr. Erol EREN	1-21
Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri, Türkiye Ekonomisine Etkileri ve Çözüm Yolları Prof.Dr. Osman Zekayi ORHAN, Öğr.Gör. Hasan DİNÇER ve İsmail Erkan ÇELİK	22-66
Freedom of Expression in Broadcasting Arzu TUNCER	67-81
A Cognitive Approach to Error Correction and Some Cognitive Tips on Correcting Writing Errors Assist. Prof. Dr. Turgay DİNÇAY	82-91
Sinemada Kadrajın Evreni ve Çekim Yrd.Doç.Dr.Cengis ASILTÜRK	92-124
Giysi Tasarımında Evrensellik ve İssey Miyake Ayşe GÜNAY -Öğr.San.Yet.	125-143
Nationalism versus Globalization: The change of Political Messages from 1991 to 2007 in Turkey Prof. Dr. Şermin TEKİNALP	144-171
Kitap Tahlili : “OSMANLI’DA KAPİTALİZMİN KÖKENLERİ” Prof. Dr. Ahmed Güner SAYAR	172-195

İŞLETMELERDE BİLGİ TEKNOLOJİLERİNDEKİ GELİŞMELERİN İŞLETME VE YÖNETİM FONKSİYONLARI ÜZERİNE ETKİLERİ

Prof. Dr. Erol EREN - Beykent Üniversitesi*

ÖZET

Bu makalemizde son yıllarda hızla gelişen bilgi teknolojilerinin, işletme yönetim ve işletme fonksiyonları üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışmaktayız. Ulusal hudutların dışına çıkarak, uluslararasılaşmanın da ötesinde küreselleşen dünyanın üretim ve ticaretinde klasik olarak yıllardan beri okuttuğumuz tüm işletme ve yönetim fonksiyonlarında kökten değişimler yaşanmakta, adeta internet ve ona dayalı olarak üretilen ve geliştirilen eylemsel bilgi sistemleri, yönetim bilgi sistemleri, ERP, CRM, e-pazar ortamları, tepe yönetimi bilgi sistemleri ve diğer karar destek sistemleri, işletme verimlilik ve etkinliğinde, rekabet avantajı yaratılmasının olmazsa olmaz araçları olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi teknolojileri, karar destek sistemleri, elektronik işletme, tepe yönetimi bilgi sistemleri, elektronik pazar ortamları, işletme kaynak planlama sistemleri, müşteri ilişkileri yönetimi, bilgi yönetimi, intranet, extranet.

ABSTRACT

In this article, the crucial importance of information technologies and their effects on business and management functions in the last decade will be analyzed. Outside the national boundaries, even beyond the internationalization, owing to the internet and related information technologies, our world has become more and more global. This situation makes radical changes of the classical business and management functions that we have taught at universities for many years. Internet, and by mean of other techniques such as intranet, extranet, operations information systems, management information systems, groupware, ERP, CRM e-marketplaces, executive information systems and decision support systems have made enormous effects to increase operations efficiencies and to gain competitive advantages.

Key words: Information technologies, operations information systems, management information systems, decision support systems, groupware decision support systems, e-business, intranet, extranet, e-marketplaces, enterprise resource planning, customer relationship marketing, knowledge management.

* Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, İİBF, eeren@beykent.edu.tr

I- GİRİŞ: BİLGİ TEKNOLOJİSİ KAVRAMI

Bilgi teknolojisini donanım, yazılım, telekomünikasyon, veritabanı yönetimi ve benzer teknolojileri kullanarak verileri saklamak, zamanı geldiğinde örgütlerde karar vermek amacıyla bu bilgileri emre hazır halde tutmak olarak açıklanabilir(Certo 2000,s.476; Daft 2008,s.546). Şu hale göre, bilgi teknolojileri yöneticilerin, karar vermelerini hızlandıran ve kolaylaştıran bir araçtan başka bir şey değildir. Böylece, yöneticiler daha çok bilgiye süratli bir şekilde ulaşabilecekler ve bilgisayarlar yardımıyla bu bilgileri yeni yöntem ve tekniklerle işleyerek karar verme sürecinin her evresini daha etkin ve verimli bir duruma getirebileceklerdir.

Burada, şu hususu da açıklamak da yarar görmekteyiz. Acaba, veriler (data) ile bilgi (information) aynı anlamda mı kullanılmaktadır? Bunların birbirinden ayrı kavramlar olduğunu da burada belirtmekte yarar görmekteyiz.

Özellikle veriler (data) datum (veri) kelimesinin çoğuludur. Veriler bir işletmenin içinde ve dışında olan ham bilgilerdir. İşletme kararları için yararlı olabildiği gibi olmayabilir de. Ancak verilerin yani işletmeye dışardan ve içerden gelen ham bilgilerin yararlı hale getirilmesi için mutlaka bilgi işleme sürecinden geçirilmesi gerekmektedir(Eren ve Erdoğan 2004,s.1-16). Ancak bu şekilde veriler, işletme yöneticileri için karar verebilmelerine imkan sağlayan bilgiler haline gelebilir. Bu işlemi ise, bilgi teknolojileri ve bu konuda çalışan uzmanların beceri ve çabaları ile gerçekleştirebiliriz.

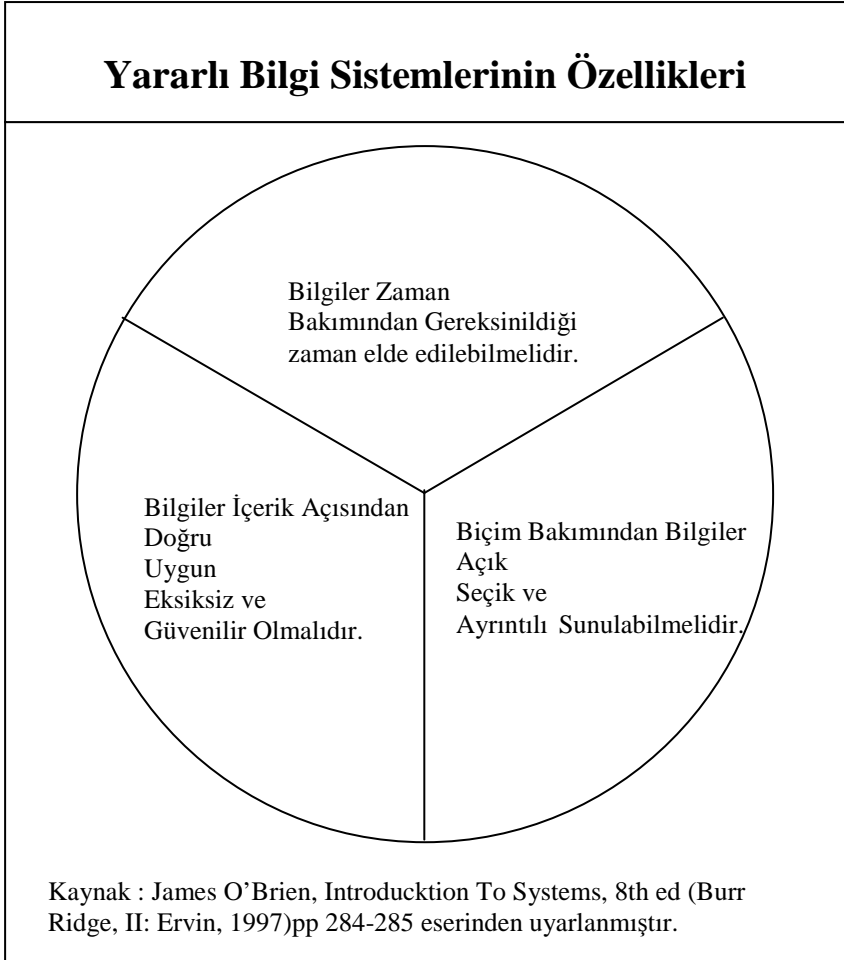
a-Yararlı bilgilerin özellikleri nelerdir?

Her şeyden önce örgütün karar vermek ve plan yapabilmek için toplanmış ve işlenerek yararlı hale getirilmiş üstün kalitede bilgilere ihtiyacının olduğunu unutmamamız gerekmektedir.

Çünkü, bu üstün nitelikli bilgiler sayesinde kuruluşlar, stratejik planlarını geliştirirler, taktik ve eylemsel planlarını oluştururlar ve bunların etkinlik ve verimliliklerini artırıcı kararlar alırlar, örgütü tehdit eden iç ve dış tehdit tehlike ve zayıflıkların

zamanında farkına varırlar, ayrıca çevresel fırsat ve imkanlar ile içsel bakımından güçlü yanlarının neler olduğunu anlarlar, bütün bunların yanında yararlı bilgilerin oluşumu ve bunların kullanımı firmanın çevresindeki kişi ve kurumlarla –ki biz bunlara sosyal paydaşlar ya da eski deyimle çıkar grupları diyoruz-yararlı ilişkiler kurmalarına ve bunları geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Örgütler için yararlı bilgilerin özelliklerini Şekil-1’de görüldüğü gibi zaman, içerik ve biçim bakımından üç grupta toplayabiliriz(O’Brien 1997,s284-285).

Bir defa zaman bakımından, bilgiler güncellenmiş olmalıdır. Güncel tutulması yanında ihtiyaç duyulduğunda istenen zaman periyodunda emre hazır olmalıdır. Bilgilerin ayrıca zaman içinde yani geçmiş, bugün ve gelecekteki seyri hakkında da yani izleyeceği trendi de bilgi teknolojileri yardım ile kestirip yöneticinin emrine amade kılmalıdır.

İçerik itibariyle bilginin yararlı olabilmesi için, hata ve yanlışlıklardan arındırılmış, kullanıcının ihtiyaçlarına uygun, eksiksiz, güvenilir ve başarı ölçümüne elverişli olmalıdır.

Nihayet yararlı bilgiler biçim itibariyle kolay anlaşılabilen, ayrıntı düzeyi bakımından kullanıcının ihtiyaçlarına cevap verebilen bir yapıda olmalıdır.

II- BİLGİ SİSTEMLERİ VE TÜRLERİ

Hepimizce bilindiği gibi, bilgi sistemleri bilgisayar temelli sistemlerdir ve bu sistemlerin donanımı, yazılım ve örgütsel bilgi işlem ve haberleşme ihtiyaçlarını çok iyi bilen ve bu konuda eğitilmiş insan kaynakları tarafından yönetilmesi gerekmektedir. Ancak, bilgi sistemleri deyince burada eylemsel bilgi sistemleri ile yönetim bilgi sistemlerini birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Çünkü bu iki sistemin organizasyonda başarmak zorunda oldukları işlevleri ile yaptıkları işler birbirlerinden farklıdır(Daft 2008,s.549 ve Griffin 1999,s.680-681).

A- Eylemsel bilgi sistemleri (operations information systems):

İşletmenin günlük faaliyetlerinden olduğu kadar en aşağı düzeylerdeki faaliyetlerin yönetim işlevlerinden dolayı gereksinim duyduğu bilgi işleme çabalarına yardım etmek ve destek olmak için kurulan bilgi sistemleridir (Linder ve Phelps 2000,s.166-174).

Halbuki yönetim bilgi sistemleri (management information systems) işletmenin karar verme mevkiindeki tepe yönetiminin ihtiyaç duyduğu stratejik karar destek sistemidir (Griffin 1999,s.680-681 ve Daft 2008,s.550).

Şimdi işletmenin günlük eylem ya da operasyonlarına dayalı olarak ihtiyaç duyduğu bilgi işleme destek sistemi olan eylemsel bilgi sistemlerinden bahsedelim. Burada önemli olan ham bilgilerin (verilerin) işlenmesi işletmeye yararlı bilgiler olarak kaydedilmesi faaliyetidir. Böylece, ham bilgiler işletmeye yararlı olacak şekilde ayıklanır ve bünyeye aktarılmış olur. Bu işleme literatürde transaction-processing system yani aktarma işleme sistemi adı verilmektedir.

Örgütlerde sıkça rastlanan aktarma işleme sistemleri; (Banham 2003,s.46)

- a) Müşterilere yapılan satışlarla ilgili kayıtlar,
- b) Satıcılardan (tedarikçilerden) satın alınan mal ve hizmetlere ilişkin kayıtlar
- c) Stoklarda bulunan envanterlerin değişimlerine ilişkin kayıtlar,
- d) Çalışanlara yapılan ödemelere ilişkin kayıtlar,
- e) Borçluların ödemelerini yerine getirmelerine ilişkin kayıtlar ve benzeri işlemler,

Aktarma, işleme sistemleri işletmenin operasyonlarından elde edilen bilgileri toplayıp, ayıklayıp organize ederek kayıtlara alma ile ilgili temel bilgi sistemidir. Bunun için doğru ve gerekli donanım ve yazılımlara ihtiyaç vardır.

Eylemsel bilgi sistemlerinin bir diğer özelliği ise süregelen fiziksel süreçlerin sürekli bir şekilde izlenmesini kontrolünün içermesidir. Buna süreç kontrol sistemleri adı verilmektedir(Daft 2008 s.549)

Bu sistemlerde özel olarak geliştirilmiş araçlarla örneğin sıcaklık veya basınç değişmelerinin kontrolüne ilişkin izleme ve kayıtlar tutulmakta, gerekli işlemler için bilgisayarlar verilerin işlenmesi sağlanmaktadır.

Eylemsel bilgi sistemlerinin en önemli örneklerinden biri büro (Office) otomasyon sistemleridir. Bunlar hepimizce bilinen “kelime işlem”, “masa üstü yayıncılık”, elektronik posta (e-mail) hizmetleri ve telekonferans haberleşme faaliyetleridir.

Yukarıda açıkladığım tüm bu eylemsel bilgi sistemleri işletmelerde el ile ve mekanik olarak yapılan işlemleri bilgisayarlar yardımı ile elektronik olarak yapılmasını gerçekleştirerek işletme ve tüm diğer örgütlerin iş görme sür'atini inanılmaz ölçüde artırarak etkinliklerini yükseltmiş zaman ve işgücü tasarruflarını çok büyük oranlarda artırarak verimliliklerini ve buna bağlı olarak karlılıklarını artırmıştır(Wheelen ve Hunger.s.99-100).

B- Yönetim Bilgi Sistemleri (MIS)

Yönetim Bilgi Sistemleri (YBS) de işletmeye bilgi sağlayan ve etkin yönetsel karar verme için destek olan bilgisayar temelli sistemlerdir. Yönetim bilgi sistemlerinin en çok tanınan biçimi **bilgi raporlama sistemleri**dir (Lederer ve Gardner,1992, s.20-27). Burada yöneticinin günlük karar vermede kullandığı bilgileri bir rapor biçiminde organize ettiği sistem söz konusu olmaktadır.

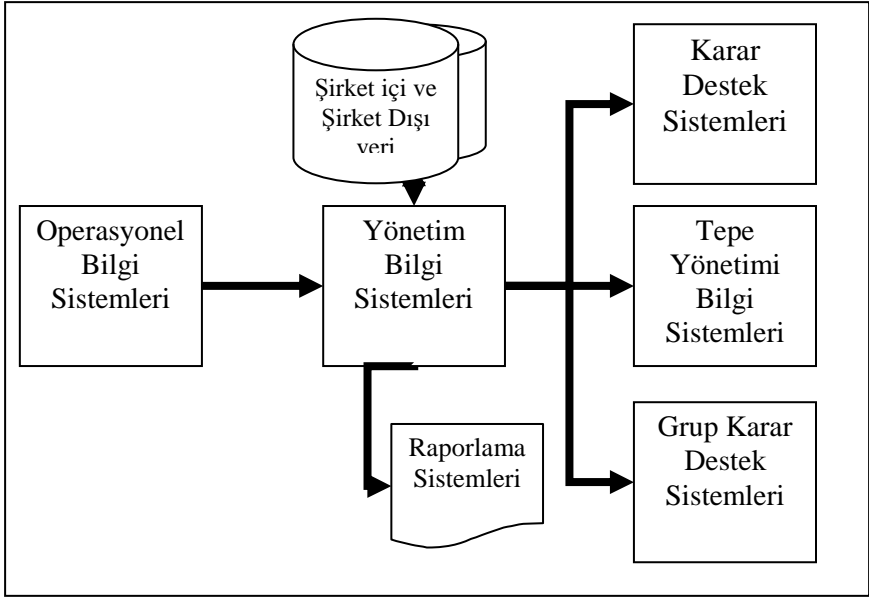
Karar Destek Sistemleri bilgisayar temelli bilgi sistemidir. Karar vericilere (yöneticilere) destek olacak özel veri tabanları ve karar verme modelleri üzerine tasarlanmış karşılıklı iletişime açık yani interaktif sistemlerdir. Dikkat edilecek olursa, firmanın iç ve dış çevre koşullarına göre varsayımlar oluşturarak karar modeli geliştirme ve modeldeki değişkenlerdeki değişmelere göre interaktif olarak meydana gelen oluşumlar izlenebilmektedir.

Yönetim Bilgi Sistemlerinden bir diğeri de, "**Grup Karar Destek Sistemleri**'dir." Bu sistemlerde tıpkı karar destek sistemleri gibi bilgisayar temelli interaktif (karşılıklı iletişime etkileşime açık bir model) bir sistemdir(Daft 2008,s.551-552). Ancak grup halinde karar verme çabalarını etkinleştirmek ve kolaylaştırmak için tasarlanmış sistemdir.

Yönetim Bilgi Sistemlerinden bir diğeri de, "**Tepe Yönetimi Bilgi Sistemleri (Executive Information Systems)** dir. Bu bilgi sistemi üst düzey yöneticiler tarafından alınacak olan stratejik nitelikteki kararların tasarlanmasını kolaylaştırmak amacıyla taşımaktadır (Griffin 1999,s.682).

Yönetim Bilgi Sistemlerine (YBS-MIS) ilişkin olarak açıklamaya çalıştığımız tüm bu sistemlerin amacı örgütsel sorunları teşhir etmeye (tanı koymaya) ve bu sorunlara çözüm üretmek üzere tasarlanmıştır.

Groupware adını taşıyan yazılım internet yardımıyla insanları veya iş gruplarını bir oda içinde ve hatta Dünya çapında birbirine bağlayan bir bilgisayar ağı şebekesinden başka bir şey değildir. Yönetim Bilgi Sistemleri'nce geliştirilen bu yazılımlar sayesinde küresel işletmeler daha da ileri bir aşamaya geçerek melez (hybrid) örgütlere dönüşerek Dünya'nın her yerindeki üretim ve satış üniteleri "on line, real time" (günün her anında ve her saniyesinde) birbirleriyle interaktif olarak iletişim içerisinde olmuşlardır. Şekil 2-'de burada açıkladığımız yönetim bilgi sistemlerini şematik olarak görebiliriz (Stair ve Reynolds 1999.s.391 ve devamı).

Şekil -2: Yönetim Bilgi Sistemi Elemanları

Kaynak: Ralph M. Stair and George W. Reynolds, Principles of Information Systems: A Managerial Approach, 4th ed. (Cambridge, Mass: Course Technology, 1999), 391 den uyarlanmıştır.

Geliştirilmiş bulunan grupsal ve küresel yazılımlar (groupware) Dünya'nın neresinde olurlarsa olsunlar yöneticileri ya da yönetim ekibini birbirleri ile interaktif olarak hatta gerekirse telekonferans sistemleri yardımı ile birbirlerine bağlayarak raporları her türlü yazılı ve sözlü bilgileri paylaşma, tartışma, değişimleri anında izleme, iletişime geçme imkanlarına kavuşmaktadırlar. İnternet, bu türlü yazılımlar sayesinde öğrenen örgütlerin tüm örgütle ve hatta Dünya çapında yararlarının oluşmasına destek olmaktadır.

Şu halde, kısaca diyebiliriz ki, grup yazılım (groupware) sayesinde sanal ve küresel iş takımları oluşturulmuş, gereken yerde ve tam zamanında doğru bilgilerin paylaşılması görevlerin zaman geçirilmeden etkin biçimde icra edilmesine destek olunmuştur.

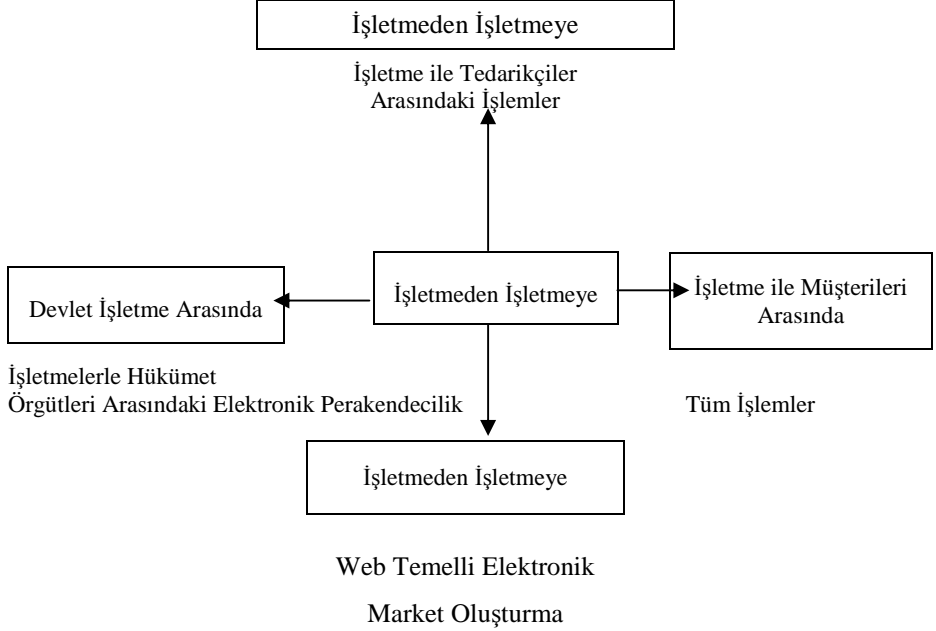
III – İNTERNET VE ELEKTRONİK İŞLETME

Birçok örgütler interneti bilgi teknolojilerinin bir kısmı olarak görmektedir. Nitekim günümüzde bilgi teknolojilerinin etkinliği Dünya ile haberleşmenin bel kemiğini oluşturan internettir. Çünkü internet sayesinde Dünya çapında kurulabilen bilgisayar ağları ile bilgiye ulaşma ve her türlü veri ve bilgilerin değişimi söz konusu olabilmektedir (Altınbaşak ve diğerleri 2008,s.278-279). Bu nedenle, internette bilgiye ulaşmak için Dünya çapındaki veri temelli ağları toplayan birbirleri ile ilişkilendiren merkezi bir hizmet sağlayıcılar (server) oluşturulmaktadır.

Elektronik işletmeye (E-business) gelince, fiziksel çaba ve işlemlerden daha çok herhangi bir işletmenin işlemlerini bilgisayar ağları üzerine kurulmuş dijital süreçlerle yürütmesi olarak ifade edilebilir.

Elektronik işletme, bir organizasyonun amaçlarına etkili ve verimli bir biçimde ulaşmasını sağlayabilmek için görev çevresinin (endüstri çevresinin) anahtar kişi ve kurumlarına internet temelli elektronik bağlantılar yolu ile ulaşabilmesidir. Elektronik ticaret ise, elektronik ortamda karşılıklı olarak iş yapma para gönderme ve

para alma işlemlerini gerçekleştirmektedir (Klein 2001,s3-12). Aşağıda, şekil-3'de e-ticaret türleri görülmektedir.

Şekil -3: E-ticaret İşlemleri Türleri

Kaynak: Robbins, S.P. ve M. Coulter, Management, Seventh Edition New Jersey, Prentice-Hall, 2002

Elektronik işletme ve elektronik ticaret, işletmelerin özellikle internet imkanlarını kullanarak faaliyette bulunduğu endüstride Dünya çapındaki tüm müşterileri ve tedarikçileri ile anında ilişki kurabilmekte ve rekabet avantajı oluşturabilmektedir. Aynı şekilde, internet ağları vasıtasıyla, işletme içinde tüm birimlerle anında haberleşebilmekte, bilgi oluşmasında bulunarak hızlı harekete geçebilmekte ve öğrenen örgüt yapısını etkili olarak kullanabilmektedir.

Elektronik ticaret (e-commerce) elektronik işletmeye kıyasla daha dar bir kapsama sahiptir. Daha çok alışverişlerde (satın alma ve satışlarda) para aktarma işlemlerinin elektronik ya da dijital ortamlarda yürütülmesini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Elektronik işletme (e-business) ile ilgili kavramlara gelmişken iki kavrama daha işaret etmeden geçemeyeceğim bunlardan biri “intranet” kavramıdır. Bu kavram bir işletmenin kendi içinde oluşturduğu bilgi işlem alt yapısı ile ilgili teknolojilerine, standartlarına ve bilgilerine sadece o işletmede çalışan insanların erişim olanağını verebilen içsel haberleşme ve bağlantı sistemleridir (Griffin 1999,s.683).

İkincisi ise “extranet” kavramıdır. Burada işletmeden mal ya da hizmet alan müşteriler ile işletmenin ihtiyacı olan hammadde, yedek parça yardımcı malzemeler ve her türlü hizmetleri işletmeye aktaran tedarikçiler (sellers), bunlarla ilgili her türlü sipariş alma, malları dağıtma ödemeleri yapma alacakların takibi ve tahsil edilmesi ile ilgili tüm işlemlerin elektronik veri değişim ağları ile gerçekleştirilmesine ilişkin faaliyetleri kapsar. Başka bir ifade ile, işletme ana müşterileri ve ana satıcıları ile kesintisiz olarak günün 24 saatinde sürekli iletişim ve bilgi alışverişi ilişkisi içerisindedir (Klein 2001,s.3-12 ve Hof 2003,s.124-1259). Şu hale göre, “extranet” internet yardımı ile birden fazla firmanın (ya da örgütün) kendi aralarında dışsal bir iletişim ağı kurlmalarıdır. Bu durum elektronik ticaretin ve işletmeciliğin temelini oluşturmaktadır.

A- Elektronik işletme oluşturmada hangi stratejiler kullanılabilir?

Başlangıçta firmalar dış bilgi ağlarına ulaşmak için internet hizmetleri ve bunlarla ilgili servis_sağlayıcıları oluşturarak örgüt içi birimlerin dışsal iletişimlerini de kontrol altında tutmak isteyeceklerdir. Nitekim, birçok firma geleneksel olarak öncelikle bu konudan işe başlamakta masraf kontrolünü de ihmal etmeden işleri yürütme yoluna gitmektedir.

Ancak günümüzde küresel işletmeciliğin yaygınlaşması, Dünya çapında mal ve hizmet satışlarının kaçınılmaz bir hal aldığı konumlarda ana müşterileri elde

tutmanın ve onları kaçırmamanın onların ihtiyaçlarını tam zamanında öğrenme ve hızlı bir biçimde bu ihtiyaç ve isteklerine cevap verebilme durumu extranet kavramını ön plana çıkarmıştır. Artık örgütler bu türlü stratejik iş ortaklığının farkına vararak geleneksel internet hizmetlerini farklı boyutlara taşımak gereğini hissetmişlerdir. Bu nedenle, işletmelerde Yönetim Bilgi Sistemleri'nin Groupware (yani grup yazılımı) sistemlerine doğru yönelen önemini artırmış bulunmaktadır.

O halde denilebilir ki, firmalarda öncelikle elektronik işletmeye geçişte firma içi bir internet sağlayıcı birim kurulmaktadır. Bazı büyük firmalar veya holdingler gibi birçok firmalardan oluşan gruplar kendilerini tüm bilgisayar işlemlerini yürütecek tüm yazılımları yapacak ofis otomasyonlarını gerçekleştirecek bağımsız bir firma kurma yoluna gitmektedirler. Ülkemizde Sabancı Holding'in "**Bimsa**" şirketi gibi hemen hemen tüm holdinglerde bu yola gidilmiştir. Ancak bu tür yapılanmalarda bağımsız merkezi örgütlemenin getirdiği bir çok maliyet avantajlarının yanı sıra tek tek firmaların marka tanınırlılığı, pazarların sağladığı avantajlar, mal ve hizmet satıcıları ile firmalar düzeyinde kurulacak extranet avantajları da kaybolabilecektir. Ayrıca, bağımsız bir firma olarak kurulan böyle bir oluşumun başlangıçta organize olma ve kurulma maliyetleri de bir hayli yüksek olabilecektir (Klein 2001 s. 3-12 ve Banham 2003,s.46 ve devamı) .

İnternet, intranet, extranet gibi firmanın gerek kendi iç birimleri arasında ve gerekse dış Dünya ile etkin iletişim sisteminin kurulmasında diğer bir yol ise "stratejik ortaklık" oluşturma seçeneğidir. Burada firmalar elektronik işletme ve elektronik ticarete geçebilmek için müşterek yatırım ortaklıkları (joint ventures) oluşturabilirler. Bu durum birden fazla firmanın müştereken güçlü ve Dünya çapında bir bilgi ve iletişim ağı oluşturacak firmayı kurabilmeleridir. Bu seçenekte en önemli yarar, her firmanın kendi içsel üstünlüklerini ortaya koyarak sistemi kendine yarar sağlayacak şekilde oluşturmaya yönelmesidir (Daft 2008, s.555-556). Ancak, sakıncalarından birisi ortakların çıkarlarını bir araya getirecek orta yol bulmak için harcanacak zaman, nedenleriyle ortaklar arasında ortaya çıkabilecek muhtemel çatışmalar, ve yine

ortaklardan birinin işlevi yürütmede bilgi teknolojilerinden beklediği yararı elde edememesi ve ortaklıktan ayrılması riskinin heran varolabilmesidir.

B- Elektronik Pazar Ortamları (E-Marketplaces)

Şekil-3’de de açıkladığımız gibi en elektronik ticarete en büyük patlama işletmeler arasında bir işletmeden diğerine olan işletmelerde yaşanmakta, böylece alım-satım muameleleri hesaplar arası elektronik fon transferlerinde artışlar görülmektedir. İşletmeden işletmeye (in business to business) olan alış veriş ve fon transferlerinde en göze çarpan gelişmeler, alıcı ve satıcıların bir elektronik pazarda bir internet aracılığı ile buluşmasının sağladığı bir düğüm (buluşma ortamı – hub) oluşturulmasıdır.

Böyle bir internet ağından (web) pazar ortamı oluşturmak suretiyle işletme yönetmek, hem yapılan işlemlerin maliyetlerini azaltmakta, hem de firmalar lehine bir müzakere ve pazarlık ortamı yaratarak, alıcı ve satıcılar açısından verimliliğin büyük boyutlarda artışını sağlamaktadır. Ayrıca, pazar ortamı, yerel, ulusal ve dar bir alandan uluslararası hatta Dünya çapında küresel bir ortama doğru genişlemiş olmaktadır (Hof 2003, s.124).

Elektronik pazar ortamları bazı firmalar için bir çok operasyonlarda (ameliyelerde) verimlilik ve dolayısıyla karlılığı artma olanağı sağlarken, ancak kendi web sayfasını oluşturamamış, elektronik pazar ortamlarında işlemleri gerçekleştirecek personele sahip olamamış firmalar için rekabet avantajlarını yitirme tehlikesi ile baş başa kalmalarına da neden olabilmektedir.

C- İşletme Kaynak Planlama Sistemleri (ERP)

Günümüzde işletmeler karmaşık ve rekabetçi bir ortam içinde büyümek ve geliştirmek zorundadırlar. İşte bu koşullar altında anahtar nitelikteki elektronik işletme araçlarından biri, bilgi yönetiminde yeni yaklaşımlardan olan İşletme Kaynak Planlama Sistemi (ERP) yaklaşımıdır. Bu yaklaşım internet yardımı ile işletmenin bir

bütün olarak çeşitli faaliyet alanlarındaki tüm çevresel ihtiyaçları ile ilgili süreçleri bütünleştirilerek optimize edilmeye çalışılmaktadır.

İşletme kaynak planlaması sistemi (İKPS) tüm işletme faaliyetlerinin bel kemiğini ya da omurgasını oluşturabilir. İKPS sayesinde tüm gerekli bilgiler toplanır, süreçlendirilir ve işletmenin bütünü hakkında bilgiler toplanmış ve işlenerek eylem planı oluşturulacak hale getirilir. Toplanan bu bilgiler siparişler, ürün tasarımları, üretime ilişkin ihtiyaçlar satın alma, envanter kontrolü, dağıtım, insan kaynakları, ödemelerle ilgili işlem ve belgeleri, gelecekte üretilen mal veya hizmete ilişkin olarak talepte meydana gelebilecek gelişmeler ve benzeri hususlara ilişkindir (Ted Weston 2003, s.49-55). Görüleceği üzere burada, işletmenin çalışması için gerekli tüm kaynakları kapsayan genel bir planlama yapılmaktadır. Kuşkusuz bütün bu işlemlerin yapılmasında en önemli araç çevre hatta Dünya ile bağın kurulmasını sağlayan internettir.

Burada kurulacak olan sistemin hazırlanacak yazılımlarla (programlarla) tüm örgütsel süreçlere cevap verebilecek nitelik taşıması, işletmenin yöneticilerine adım adım süreçlerle rehberlik etmesi ve mümkün olduğu ölçüde bir çok süreçleri otomatik hale getirmesi azalmaktadır. Bu nedenle, İKPS ya da ERP sistemi her işletme koşulları için kolayca oluşturulabilecek ve çalıştırılabilecek bir sistem değildir. Kuşkusuz etkili bir İKPS (ERP) sistemi maliyetleri düşürmek suretiyle verimliliği artırır. Zamandan önemli ölçüde tasarruf sağlar. İşletmenin kaynak temin ettiği ve mal ve hizmetlerini sattığı başta müşteriler ve satıcılar (tedarikçiler) olmak üzere çevresel aktörlerle (kişi ve kurumlarla) iyi ilişkiler geliştirilmesine önemli ölçüde yardım eder.

D- Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM)

İşletme içerisinde intranet sayesinde kurulacak iyi bir bilgi sistemi ve tedarikçiler (satıcılar) ve diğer ilişkide bulunulan çevresel kişi ve örgütlerle bilgi paylaşımı, işletmenin elektronik işletme çözümlerini kullanarak, güçlü müşteri ilişkilerini kurmasını sağlayabilir (Eren ve Erdoğan, s.1-16).

Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) ile kurulacak olan sistem, işletmenin müşterilerle sürekli ilişki kurarak onları izlemesi, onlara firma ile karşılıklı ilişki kurma yolları bularak onların arzu, ihtiyaç ve beklentilerinin işletme tarafından belirlenerek karşılanması ve müşterilerin çalışanlar tarafından aranarak onlara geçmişte yapılmış satışlar, bunların kayıtları ve onlardan alınabilecek siparişler ya da henüz çözüme kavuşturulamamış sorunlar konusunda işletmeye yardımcı olmaya dönük olarak oluşturulan yazılımları kapsamaktadır (Coulfield 2001,s.149-150). İnternet yardımı ile müşterilerle ilişkileri canlı tutmak ve onları memnun kılmak firmaya olan bağlılık ve sadakatlarını artırmak hedeflenmektedir.

E- Bilgi Yönetimi (Knowledge Management)

Yine internet sayesinde günümüzde yöneticiler, bilgi yönetimi konusuna önem vermeye başlamışlar ve Yönetim Bilgi Sistemleri uzmanlarını bu konu üzerinde yazılımlar geliştirmeye yöneltmişlerdir.

Bilgi Yönetimi (KM) işletme içinden ve dışından sistematik olarak bilgi toplamaya ve toplanan bu bilgilerin tüm işletmede çalışanlar ve yöneticiler için paylaşılabilir ve kullanılabilir bir hale getirme çabalarını içerir. Böylece bilgi yönetimi internet yardımı ile dış ve iç çevreden gerekli bilgileri toplayarak işletme personeli tarafından paylaşılmasını ve böylece tüm örgüte yayılmasını sağlamak, bunlar sayesinde yeni bilgiler üretilerek yaratıcı ve yenilikçi olmak diye özetleyeceğimiz öğrenen örgüt kültürüne odaklanmak mümkün olabilecektir (Lahti ve Beyerlein 2000,s.65-74).

Bilgi yönetiminde iki hususu birbirinden ayırt etmek yararlı olacaktır. Bunlar; açık bilgiler yada açıklanabilen bilgiler (explicit knowledge) ile örtülü bilgiler (tacit knowledge) dir. Açıklanabilen bilgiler, kodlanmış, yazılmış bir veri tabanı oluşturulmuş olan bilgilerdir. Bu bilgiler herkes tarafından okunur, anlaşılır ve o bilgileri ilgilenen kimseler alıp kullanabilirler. Örtülü olan ve izah edilmesi güç olan (tacit) bilgiler ise, izah edilmesi yazılması ve hele bir veri tabanı oluşturularak isteyen kimseler tarafından kullanılması, biçimlendirilerek başkalarına aktarılması ve taklit edilmesi zor olan bilgilerdir (Wheelen ve Hunger 2006,s 83). Bu nedenle bilgi

yönetimi bu bilgileri bulup en azından işletmeye getirip uyarlamakta zorluklarla karşılaşmaktadır. Çünkü örtülü bilgiler bir örgütte çalışanların sadece bilgilerinde değil onların yetenek, beceri, birlik ve beraberlik ruhu içinde ahenkli ve olumlu işbirliği ortamı oluşturulabilme kabiliyetlerinde gizlidir. Buna işletmenin lider ve yöneticilerinin oluşturduğu örgüt kültürü adını veriyoruz. Bunun kaydedilmesi veri tabanı oluşturulması, kopyalanması imkan olmayan bir bilgi olduğunu akıllardan çıkarmamız gerekmektedir.

Burada biraz da bilgi yönetimini (KM) kolayca uygulayabilme imkanı veren özel teknolojilere de kısaca değinmek istiyoruz. Örneğin uygulamada veri depolama (data warehousing) ve data mining (veri madenciliği) kavramları bilgi yönetiminde çok geniş ölçüde kullanılan veritabanı yazılımlarıdır. Bunlar, tüm firmanın verilerini bir araya getirip, kodlayıp tasnif ederek işletme içinde kullanıcıların emrine amade kılmaktadırlar. Bu veri tabanlarına kullanıcılar doğrudan girebilme hakkına sahiptirler ve bu verilerden istedikleri araştırmaları yapabilir, raporlar hazırlayabilir, koşullara göre alternatif cevaplar bulabilirler.

Bilgi yönetiminde diğer bir yazılım sistemi ise intranet portalı'nı kullanmaktır. Intranet işletme çalışanlarına oluşturulmuş tüm veri tabanlarında depolanmış bulunan açıklanabilir bilgilere girebilme ve onları kullanabilme imkanı vermektedir (Prusak ve Davenport 1998). Fakat daha öncede açıkladığımız gibi firma özelinde oluşturulmuş bulunan ahenk, uyum, işbirliğinden doğan sinerjik gücü oluşturan örtülü bilgileri veri tabanlarını kodlayıp depolamak mümkün olmadığı için kullanılamamaktadır. Firma özeline uygun iyi bir örgüt kültürü yaratmanın yolu öğrenen örgüt felsefesine göre çalışanların grup halinde interaktif çalışarak kendilerine yakışanı bulabilmeleridir.

O halde kısaca denilebilir ki; oluşturulacak bir bilgi yönetimi portalı, çeşitli kaynaklardan (iç ve dış kaynaklar) gelen bilgilerin firmanın çalışanlarınca erişilebilir bir yerde toplanması ve ilgili kimselere şirket intraneti üzerinden arz edilmesidir.

Günümüzde artık bilgi teknolojileri yardımıyla öğrenen örgüt sistemi kolaylıkla oluşturulabilmekte, bilgilerin toplanması, bir araya getirilmesi bunlardan yeni bilgiler oluşturulması, çalışanlarca paylaşılması ve ilgili kişilere ya da yerlere transfer edilmesi mümkün olabilmektedir (Wheelen ve Hunger 2006,s.8-9). Bu konuda, buraya kadar kısaca temas ettiğimiz birçok bilgi teknolojileri birlikte kombine bir şekilde kullanılabilir.

IV-BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN YÖNETİME SAĞLADIKLARI YARAR VE KOLAYLIKLAR

Daha önce ifade ettiğimiz gibi bilgi sistemleri bilgisayar temelli sistemlerdir. İşletmenin ihtiyacını karşılayabilecek donanım yazılım ve bilgi teknolojileri konusunda eğitim görmüş ve uzun yıllar bu alanda çalışarak bilgi ve tecrübe kazanmış olan insanları istihdam ederek örgütsel bilgi ve haberleşme ihtiyaçlarını karşılaması söz konusudur.

Daha önceki açıklamalarımızda da belirttiğimiz gibi işletme ve kuruluşlarda oluşturulan bilgi sistemleri iki gruptan oluşmaktaydı.

Bunlar;

1- Eylemsel Bilgi Sistemleri: Örgüt hiyerarşisinin aşağı düzeylerindeki ve orta düzeydeki günlük işlevleri gerektirdiği bilgilerin toplanması ve işlenmesi, ofis otomasyonunun kurularak insan gücü ve zaman tasarruflarının sağlanmasına yöneliktir. Böylece işletme içinde;

- a) Müşterilere yapılan satışların kayıtları,
- b) Satıcılardan alınan mal ve hizmetlerin kayıtları,
- c) Stoklarda bulunan hammadde, yarı mamul ve mamul hammadde hareketlerindeki kayıtların tutulması
- d) Çalışanların ücret ve maaş ödeme bordrolarının düzenlenmesi gibi işlem süreçli sistemlere yönelik kayıtlarla ilgili idi.

Ayrıca eylemsel bilgi sistemlerinin bir diğere çeşidi de devamlılık arz eden fiziksel süreçlerin izlenmesi ve kontrolü olarak açıklanabilecek olan süreç kontrol sistemleri ile masa üstü yayıncılık, kelime işlem, elektronik posta ve telekonferans sistemlerinin kurulması idi bütün bunlar haberleşme sistemini hızlandırdığı çevresel isteklere rakiplerden önce cevap verme, gelişmeleri anında toplanıp değerlendirme gibi firmaya çok önemli zaman ve işgücü tasarrufları ile fırsatlarını hızlı cevap verme suretiyle değerlendirme olanakları sağlamaktadır.

2- Yönetim Bilgi Sistemleri ise, yöneticilerin etkili karar verme desteği için ihtiyaç duydukları her türlü yazılımlar, veri tabanları, karar destek sistemleri, grup destek sistemleri küresel tahmin çalışmalarının oluşturulması hybrid ve yığışım türü örgüt yapılarının etkin ve eksiksiz biçimde çalıştırılması, elektronik pazar ortamlarının oluşturulması, işletme kaynak planlaması (ERP) sisteminin kurulması, müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) kurulması, bilgi yönetimi (knowledge management) sayesinde paylaşılabilen ortak bir bilgi portal'ının yaratılması ve bunun öğrenen örgütler tipi bir yapının kurulması ve işletilmesinde temel oluşturması bilgi teknolojilerinin işletme yönetimi yaşamı ve gelişmesi için ne kadar önemli olduğunun göstergesi olmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında bilgi teknolojileri;

a) Çalışanların etkinliğini artırmaktadır; çünkü pazara müşterilere rakiplere tedarikçilere ilişkin bilgilere, onların istek ve beklentilerin hakkında zaman geçirmeden bilgi sahibi olup cevap verme olanağı sağlamaktadır.

b) Bilgi teknolojileri çalışan tüm personelin verimliliğini artırmaktadır; çünkü, iş yapma süratini artırarak kısa zamanda çok daha fazla iş yapma olanağı tanımakta, böylece maliyetler aşağıya çekilmekte ve verimlilik çok büyük ölçüde yükselmektedir.

c) İşletme ve kuruluşlarda çalışan personel birbirleriyle daha sık haberleşme ve bilgi alışverişinde bulunma veri tabanında bulunan bilgileri paylaşmak suretiyle

birbirleri ile işbirliği ortamına sahip olmaktadır. Öte yandan aynı şekilde organizasyonla çalışan müşteriler, satıcılar (tedarikçiler) ve diğer tüm örgütler kurulan veri tabanı ve bilgi alışverişleri nedeniyle karşılıklı işbirliğine yönelmektedirler.

d) İşletmelerin çok sayıda ham bilgi bombardımanına tabi tutulduklarını bu bilgilerin hangilerinin işletme kararları için gerekli olduklarının ileri teknolojilerle işlenip, incelenip, ayıklanıp sınıflandırılarak veri tabanlarına kodlanarak konulması bilgi teknolojilerinin sağladığı en önemli yararlarından biridir.

e) Çalışanların güçlendirilmesi; bu konuda bilgi teknoloji oluşturan veri tabanları ve buralarda toplanan bilgilerin paylaşılması örgüt yapılan üzerinde önemli etkiler yapmaktadır. Alt düzeyde çalışan personel amirleri tarafından daha önceden alınan kararlardan neler beklendiği konusunda daha bilgili olurlar ve amirlerine çözüm önerileri götürebilecek düzeye erişebilirler.

f) Öğrenen Örgütler Oluşturma; nihayet bilgi teknolojileri daha önce de ifade ettiğimiz gibi örgüt içinde öğrenen organizasyon oluşturulmasına yardımcı olarak, satıcıların ve fırsatlarının süratle teşhisine, işletmelerde karar alma mekanizmasının hızlanmasına, geniş ölçüde toplanan ve paylaşılan bilgiler nedeniyle örgütsel öğrenme kapasitesinin artıp genişlemesine yardımcı olmaktadır.

g) Anında mesajlaşma (instant messaging); bilgi teknolojileri yardımıyla günümüzde internet yolu ile bilgisayardan bilgisayara anlık mesaj yollamak suretiyle iki kişinin on line haberleşme ve bilgi alışverişinde bulunma imkanını vermektedir.

h) Kablosuz internet; çalışanlar ve çevremizdeki kişi ve kurumlar kablo bağlantıları olmadan her zaman ve her yerde ileri internet yardımı ile bilgisayarlar ve gelişmiş cep telefonları ve bilgisayarları sayesinde nerede olurlarsa olsunlar, işyerleri dışında da haberleşebilmekte veri tabanlarına rahatça girebilmektedirler.

i) Arkadaştan arkadaşaya ya da meslekdaştan meslekdaşa bilgi kütüğü paylaşımı (peer-to-peer File sharing) Bu bilgi teknolojisi sistemi internet üzerinden

bir kişinin diğeriyle merkezi veri tabanını ve servis sağlayıcılarını, kontrol noktalarını ve web sayfalarını by pas ederek gizli kalacak konularda karşılıklı iletişimde bulunabilmelerini sağlayan bir ortamın da gerektiğinde sağlanabilme olanağı vermesidir.

Özetle diyebiliriz ki, günümüzde bilgi teknolojileri işletme yaşamının her alanına girmiş ve yöneticilerin performanslarının artırılmasında en temel ve vazgeçilmez bir araç olmuştur. Yeni yönetim yaklaşımlarının başarılı olması için bilgi teknolojilerindeki gelişmelere uygun ortam ve davranışlar sergilemeleri zorunlu olmaktadır.

V-BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN GELECEĞİ

Bugün bu makalede ele alıp incelediğimiz bilgi teknolojilerinin işletmelerde çeşitli hiyerarşik düzeyler açısından uygulamalarını görmüş bulunuyoruz. Gelecekte işletmelerin bilgi teknolojilerinden daha çok yararlanma olasılıkları mevcuttur. Özellikle, tüm müşterilerle online pazarlama yöntemi ile sürekli ilişki kurmak bunlar için “facebook”, “twiter”, “you tube”, ve benzeri sosyal paylaşım siteleri yardımı ile sadece büyük müşterilerle değil ama tüm müşteri portföyü ile, tüm satıcılarla ilişkiler geliştirme imkanları doğmaktadır. Buna literatürde “Dijital Pazarlama” adını vermekteyiz. Ancak, bu gidiş yukarıda da açıkladığımız gibi tüm alıcı ve satıcıları da kapsayan geniş bir portföy olarak ticari tüm faaliyetleri kapsayacak şekilde büyüyecektir.

Diğer bir husus, özellikle küreselleşmenin, internetin yardımı ile Dünya çapında firmalar arasında elektronik ilişki ağının güçlenmesi sanal örgütlerin daha etkin ve verimli bir ortamda kurulup faaliyete geçmesine yardım etmektedir. Bu cümleden olarak outsourcing yani taşeron kullanmanın ve hatta tüm işletme fonksiyonlarının taşeronlar yardımıyla daha etkin ve verimli kullanımının yaygınlaşması “dynamic network” dinamik şebeke örgütlerinin yaygınlaşmasına ve onların daha etkin ve verimli çalışmalarına yardımcı olacaktır. Özellikle sanayi sektörleri bazında bu sektörlerin kendi içinde kuracakları sosyal paylaşım siteleri sadece pazarlama

açısından değil ama tüm işletme fonksiyonları bakımından dinamik şebeke örgütlenmesinin yaygınlaşmasına destek olacaktır. Artık işletmeciler farklı sanayi kollarının fonksiyonel olanaklarında kurulacak sosyal paylaşım siteleri ve kurulmuş veri tabanlarına bakmadan rasyonel karar veremeyecek duruma geleceklerdir.

Yukarıdaki açıklamalarımıza ilave olarak şirketler verim odaklı olmak ve iş gücünden azami ölçüde tasarruf edebilmek için internet odaklı iş yapar hale gelemleri zorunlu olacaktır. Bu şirketlerle iş yapan müşteriler de talep ettikleri mal ve hizmetleri daha kaliteli ve ucuza alabileceklerdir.

Tüm sanayi sektörlerinde yüksek verimliliğe ulaşabilmek için servis tabanlı bilgi işlem sistemleri ile birbirleri ile rekabet eden işletmelerin işbirliği ortamını da geliştirerek daha etkin çalışabilmelerine yardımcı olunabilecektir. Bütün bunlara ilave olarak geleceğin bilgisayarları biyometrik kimlik kartı ile güvenliği üst düzeyde gerçekleştirecek dijital ortamları sağlayacak ve bu konudaki tüm endişeleri giderebilecektir.

KAYNAKÇA

Altınbaşak., I., ve diğerleri Küresel Pazarlama Yönetimi, Beta Yayınevi İstanbul 2008

Banham, R., “Seeing the Big Picture; New Data Tools. Are Enabling CEOs to Get a Better Handle, on Performance across Their Organizations” Chief Executive, November 2003

Caulfield, B., “Facing Up to CRM”, Business, 2.0, August – September 2001, 149-150

Certo, S., Modern Management, Eighth Edition, Prentice Hall, New Jersey, 2000.

Daft, R., L., Management, Thomson South Western, 8th Edition, 2008.

Eren, E. ve İ.E. Erdoğan, Knowledge Management and Database Marketing Applications, Doğu Üniversitesi Dergisi, Yıl 5 sayı 1 2004

Griffin, R.W. Management, 6th Edition, Houghton Mifflin Company, Boston, 1999.

Hof, R.D., “The E- Bay Economy”, Business Week, August 25, 2003

- Klein, R., "E-Competitive Transformations, Business Horizons, May-June 2001
- Lahti R.K., and M.M. Beyerlein, "Knowledge Transfer and Management Consulting: A Look at the Firm" Business Horizons, January-February 2000
- Lederer A., and V. Gardner, Meeting tomorrow's Business Demands through Strategic Information Systems Planning, Information Strategy: The Executive's Journal, summer 1992
- Linder, J. And Drew Phelps, "Call to Action", CIO April 1, 2000
- O'Brien, J.A., Introduction to Information Systems, 8th edition, Irwin, 1997
- Prusak, L., and Davenport, T.H., Working Knowledge: How Organization Manage What They Know, Boston, Harvard Business School Pres, 1998
- Robins, S.P. and M.Coulter, Management, seventh Edition, New Jersey, Prentice Hall, 2002
- Stair, R.M. and G.W. Reynolds, Principles of Information Systems: A Managerial Approach, 4th edition Cambridge Mass, 1999
- Ted Weston, Jr., F.C., "ERP II" The Extended Enterprise Systems" Business Horizons, November-December 2003
- Wheelen, T.L. and J. David Hunger, Strategic Management and Business Policy, Tenth Edition, 2006

KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN NEDENLERİ, TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

Prof.Dr. Osman Zekayi ORHAN- Beykent Üniversitesi*

Öğr.Gör. Hasan DİNÇER-Beykent Üniversitesi*

İsmail Erkan ÇELİK-Beykent Üniversitesi*

ÖZET

1990'lı yıllarda "Yeni Ekonomi" kavramı ile birlikte, bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretim ve ticaret üzerinde etkisi hızla artmaya başlamıştır. Bilgi ekonomisi olarak da adlandırılan bu süreç, artan rekabet sonucu, ülkelerin ticaret ve ekonomi alanında daha küresel ölçüler içeren bazı davranışlarda bulunmalarına neden olmaktadır. Küresel ekonomi, sağladığı bazı fırsatlarla birlikte, söz konusu sistemde oluşabilecek herhangi bir kriz, domino etkisi ile ülkeleri büyük ölçüde olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu çalışmada, son dönemde yaşanan küresel ekonomik krizin ortaya çıkış nedenleri ele alınarak; ABD, Avrupa Birliği ve Japonya üzerindeki etkileri yanında, özellikle Türkiye ekonomisi açısından etkileri çeşitli açılardan ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Ekonomi, Kriz Türleri, Küresel Kriz, Nedenler, Etkiler

ABSTRACT

In the 1990s, information and communication technologies along with the "New Economy" concept had a rapid impact on production and trade. This process is also known as knowledge economy, as a result of increasing competition, it causes some behaviors which contain more global measurements in the trade and economy of countries. Although global economy offers some opportunities, any crisis that might occur in the system may negatively affect in a large portion of the country with domino effect. In this study, causes for the emergence of the recently experienced global economic crisis will be examined; especially their effects on Turkey, as well as the USA, European Union and Japan, will be analyzed from various viewpoints.

Key Words: Global Economy, Types of Crisis, Global Crisis, Causes, Effects

* Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, MYO, osmanzekaiorhan@beykent.edu.tr

* Öğr.Gör., Beykent Üniversitesi, MYO, hasandincer@beykent.edu.tr

* Beykent Üniversitesi, Müttevelli Heyet Başkan Vekili, erkancelik@beykent.edu.tr

I) KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

Küresel ekonomik krizin nedenleri ve ekonomiye etkilerini sağlıklı biçimde inceleyebilmek için öncelikle global ekonomi ve krize ilişkin bazı temel kavramları açıklamak faydalı olacaktır.

1.1 Küresel Ekonomi ve Kriz Kavramları

Küresel ekonomi; globalleşme ile birlikte serbestleşme hareketleri sonucu, uluslararası ticaret dengelerini derinden etkilemiştir. Ulusal ekonomileri, bir bütün halinde hareket etmeye zorlayarak, mal ve hizmet ticaretinde enformasyon süreci içinde, iletişim teknolojilerini daha aktif kullanmalarını da teşvik etmektedir.

Özellikle, 1990'lı yılların başından itibaren ortaya çıkan “Yeni Ekonomi” kavramı, bilgi ve iletişim teknolojileri etkisiyle şekillenmeye başlayan bir olgu halini alırken, global ekonominin de temellerini atmış bulunmaktadır. Bilginin aynı anda, birden çok bölgeye erişiminin mümkün olduğu bu sistemde, ekonominin de daha makroekonomik ve küresel temeller üzerine oturmasını da zorunlu kılmaktadır. Bu noktada en önemli sorun, bilginin doğru biçimde, ilgili kişilere zamanında ulaşımının sağlanmasıdır. Küresel ekonomik sistem içinde, bilginin asimetrik bir yapı sergilemesi ve tersine seçim yapma ihtimalleri her zaman riski de beraberinde getirebilmektedir.

Yıllar	GSYİH				Mal ve Hizmet İhracatı				Mal ve Hizmet İthalatı			
	Az	Orta	Yüksek	Dünya	Az	Orta	Yüksek	Dünya	Az	Orta	Yüksek	Dünya
1990	3	2	3	3	6	4	7	6	3	3	6	5
1991	2	3	1	2	3	-1	5	4	-1	-5	3	1
1992	-1	3	2	2	5	0	5	4	3	2	5	4
1993	2	4	1	2	12	7	3	4	16	9	2	3
1994	2	4	3	3	14	12	8	9	2	10	9	9
1995	5	4	3	3	11	11	9	9	16	11	9	9
1996	6	5	3	3	8	7	6	6	9	7	7	7
1997	5	5	3	4	6	8	10	10	6	10	9	10
1998	4	3	2	2	6	5	4	5	8	1	7	5
1999	4	3	3	3	13	5	5	5	6	0	8	6
2000	4	5	4	4	13	16	12	12	7	16	12	12
2001	5	3	1	2	9	3	0	1	8	2	0	1
2002	4	4	1	2	4	11	2	4	6	8	3	4
2003	5	6	2	3	12	11	4	5	11	11	4	6
2004	6	8	3	4	20	17	9	11	15	18	9	11
2005	6	7	3	3	13	13	6	8	12	13	6	8
2006	7	8	3	4	17	13	8	10	17	13	7	9
2007	7	8	3	4	16	11		8	21	13		
2008	6	6	1	2		6				8		

Kaynak: Dünya Bankası, World Development Index Database, (25.12.2009).

Tabloda da görüldüğü üzere (Tablo 1), az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin yıllar itibarıyla Dünya ticaretinden aldıkları paylar ile GSYİH artış hızı farklı biçimde gelişmektedir. 1990'lı yılların başından itibaren ortaya çıkan yeni ekonomi kavramıyla daha da belirgin bir hal almaya başlayan küresel ekonomi, dış ticaret hacmindeki artışların ülke ölçeklerine bağlı olarak farklı hızda seyretmesini de gündeme getirmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi, son dönemde az ve gelişmekte olan ekonomilerde hasıla paylarındaki artış gelişmiş ülke ve Dünya ortalamaları üzerinde seyir izlemeye başlamıştır. Ayrıca, artan ticaret hacmi, bu çaptaki ülkelerin her geçen gün Dünya ticaretinden daha da

fazla pay almalarına neden olmaktadır. Bu sebeple, küresel ekonomide oluşan değişimler bir ölçüde yükselen piyasalarda yeni bir büyümenin işaretini de verebilmektedir.

Kriz kavramı; seçim, karar, yargılama anlamına gelen Yunan dilindeki “krisis” teriminden türemektedir. Bununla birlikte, araştırma konusuna bağlı olarak, söz konusu kavram zamanla çeşitli alanlarda da kullanılmaya başlamıştır¹.

21. yüzyılda artan ticaret ile birlikte, ülkeler ve dolayısıyla firmalar, birçok açıdan kriz kavramı ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle, krizlerin etkilerini en aza indirgeyebilmek için etkili içsel ve dışsal iletişim ile birlikte, yöneticilerin muhtemel krizleri tanımlama ve sonuçları analiz etmede büyük rolleri bulunmaktadır².

1.2 Kriz Türleri

Kriz tanımlamaları ve tasniflerine yönelik literatürde birçok çalışma yer almaktadır. Bunlar içinde Gundel’in yapmış olduğu çalışmada (2005), tahmin edilebilirlik ve etki alanlarına göre krizler “Geleneksel, Beklenmeyen, Katı ve Temel Krizler” olmak üzere 4 grupta incelenmektedir³.

Ian I. Mitroff ve Murat C.Alpaslan’a göre krizler; normal ve olağandışı krizler ile doğal felaketler şeklinde 3 gruba ayrılmaktadır (Şekil 1). Zaman serisi içinde değerlendirildiğinde, dünya genelindeki birçok durumun bu 3 kategori içine girdiği gözlenmektedir⁴.

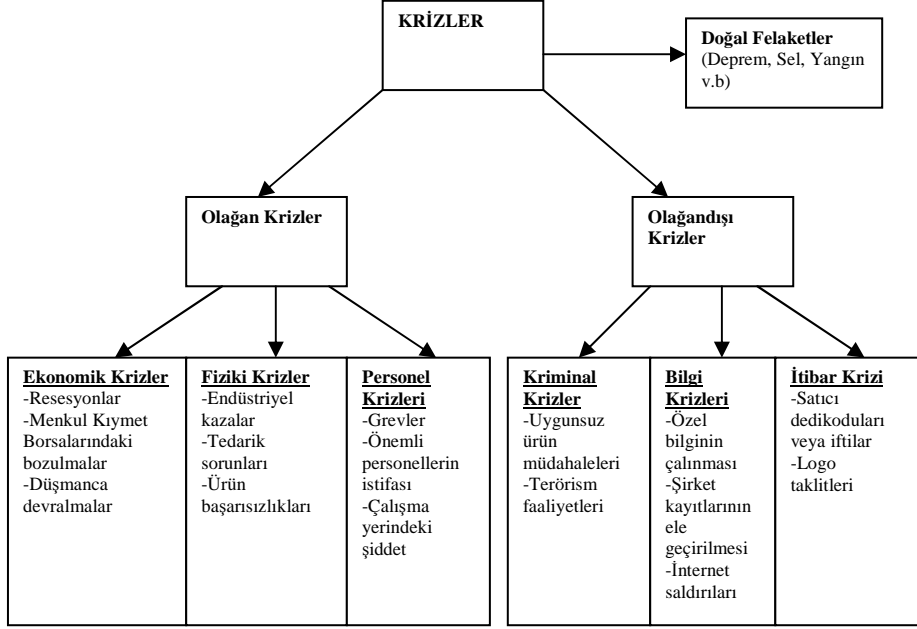
¹ Alexandros Paraskevas, “Crisis Management or Crisis Response System? A Complexity Science Approach to Organizational Crises”, **Management Decision**, Vol:44, No:7, 2006, s.893.

² Ehsan Khodarahmi, “Crisis Management”, **Disaster Prevention and Management**, Vol:18, No:5, 2009, s.524.

³ Stephan Gundel, “Towards a New Typology of Crises”, **Journal of Contingencies and Crisis Management**, Vol:13, No:3, 2005, s.112.

⁴ Ian I. Mitroff ve Murat C. Alpaslan, **Preparing for Evil**, Harvard Business Review, Nisan 2003, ss.112-113.

Krizler, 3 ana kategori içinde alt başlıklar halinde aşağıdaki şekilde değerlendirilebilir.(Şekil):

Kaynak: Ian I. Mitroff ve Murat C. Alpaslan, **Preparing for Evil**, Harvard Business Review, Nisan 2003, ss.114.

Şekil 1: Kriz Çeşitleri

Olağan krizlerin en büyük boyutunu ekonomik krizler teşkil etmektedir. Özellikle küreselleşme ile sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu, ülkelerin ekonomik yapılarındaki ani değişimler ile birlikte, diğer ekonomiler ve sermaye sahipleri ciddi şekilde etkilenmektedir. Bu nedenle, küresel ekonomik krizleri irdelerken, kaynağı bakımından çeşitli bölümlere ayırmak mümkündür.

1.2.1 Ekonomik Kriz Türleri

Ekonomik krizler, finansal ve reel kriz olarak 2 açıdan incelenmektedir.

1.2.1.1. Finansal Krizler

Genellikle yükselen ekonomilerde uluslararası finansal krizler, “mali, kur ve bankacılık krizleri” olmak üzere, 3 açıdan ele alınmaktadır⁵. Daha genel açıdan bakıldığında finansal krizler, “bankacılık krizleri, spekülasyon balonları, uluslararası finansal krizler ve daha geniş ekonomik krizler” şeklinde 4 grupta incelenebilir⁶.

A) Bankacılık Krizleri

Bir ülkedeki bankacılık sistemi ve finansal sistem, ekonomide fon arz edenlerle fon talep edenler arasında köprü görevini görür. Ayrıca bankacılık ve finansal sistem ekonomideki reel hareketlerin sağlıklı işlemesine, likidite sıkıntısı çekilmemesine yardımcı olur. Başta merkez bankası olmak üzere eğer bankacılık sistemi bu görevini yerine getiremez ve diğer finansal piyasalar da sağlıklı işlemezse; ayrıca asli görevlerin yerine sıg ve büyük boyutlu talî işlemlerle uğraşmaya başlarsa belirli bir süre sonra bankacılık ve finansal sistem kriz içerisine girer⁷.

Ülkedeki tasarrufların reel ekonomiye kazandırılmasında aracı olan bankacılık sistemi yükümlülüklerini karşılayamadığı durumda, menkul kıymet borsalarında hisse senedi fiyatlarında çok hızlı düşüşler meydana gelmektedir. Bunun en önemli sebepleri arasında, bankacılık düzenlemelerinin eksikliği ile birlikte, zayıf borç verme kararları, yönetsel beceri ve hileler gösterilmektedir⁸. Ayrıca, özelleştirilen bankacılık sistemi çerçevesinde karlılık ve spekülasyon, her zaman

⁵ Miles Kahler, **Capital Flows and Financial Crises** (Ed.), ABD: CornellUniversity Press, 1998, s.248.

⁶ **Financial Crisis**, http://en.wikipedia.org/wiki/Financial_crisis#International_financial_crisis (29.12.2009).

⁷ İbrahim Turhan, **Bankacılık Krizleri**, Active Dergisi, Ocak 1999, ss.4-5.

⁸ Gerard Caprio ve Daniela Klingebiel, **Bank Insolvencies: Cross-Country Experience**, The World Bank Policy Research Working Paper 1620, 1996, s.3.

sürecin kalbinde yer almalıdır. Bankacılık kesiminin sistemsiz kontrolü, bankacılık hizmetlerinin dağıtımında büyük sorunlar yaratabilir ve bu yüzden, ani mevduat geri çekilmeleri, bankacılık sistemi içinde aşırı likit varlıkların tutulmasına neden olur. Karlılık sağlamayan “Ölü para” olarak adlandırılan bu tür varlıklar bazı durumlarda, sistemik riskin karşılanmasına yetecek düzeye ulaşamayabilir⁹.

Ekonomik krizlerin çoğu, bankacılık kesiminde başlayıp bütün finansal sisteme yayılmaktadır. Bankaların sağlam yapıda olmaları, fon arz eden kesimler tarafından güven duyulan kuruluşlar haline gelmeleri, mevduatın bankacılık kesimine aktarılmasında büyük rol oynamaktadır. Bankacılık sistemindeki güven eksikliği, bankaların likiditelerinin azalmasına ve dolayısıyla iflas riskine yol açacaktır¹⁰. Buradaki en önemli sorun, sisteme olan güven kaybının bankalarca yüksek faiz marjları ile telafi edilmesi gerekliliğidir. Bu nedenle, finansal yeniden yapılanma kapsamında düzenlemelerle birlikte, faiz oranları marjının çok dikkatli ayarlanması gerekmektedir¹¹. Krizlerin bankacılık sektörü üzerine etkilerini en aza indirgeyebilmek için ayrıca, istemin bir bütün olarak kısa vadeli kardan ziyade, sermaye ve kredinin halkın yararına dönüştürülecek şekilde dağıtılması sağlanmalıdır¹².

Bankacılık krizlerinin makroekonomik belirleyicileri; GSYİH büyüme oranı, enflasyon oranı, faiz oranları, yurtiçi kredi büyüme oranları, M2 gibi büyüklükler vasıtasıyla belirlenebilir¹³.

⁹ Mary Mellor, “The Banking Crisis: From Speculation to Sustainability”, **Capitalism Nature Socialism**, Vol:20, No:4, 2009, s.83.

¹⁰ Apanard P. Angkinand, “Banking Regulation and the Output Cost of Banking Crises”, **Journal of International Financial Markets, Institutions and Money**, Vol:19, No:2, 2009, s.241.

¹¹ James Daniel, **Fiscal Aspects of Bank Restructuring**, IMF Working Paper 52, 1997, s.21.

¹² Leo Panitch, “Financial Crisis Opens The Opportunity For Banking Reform”, **CCPA Monitor**, Vol:16, No:1, s.19.

¹³ Fariborz Moshirian ve Qiongbing Wu, “Banking Industry Volatility and Banking Crises”, **Journal of International Financial Markets, Institutions and Money**, Vol:19, No:2, s.356.

B)Spekülatif Balonlar

Balon kavramı genellikle, varlık fiyatlarındaki aşırı artışları ifade etmek için kullanılmaktadır. Finansal krizlerin en ciddi boyutlardan biri, varlık fiyatlarında oluşan normal dışı büyüme ile oluşmaktadır. Spekülatif balonlar, varlıkların temel fiyatları ile piyasa fiyatları arasındaki farklılıklar olarak tanımlanmaktadır¹⁴.

Etkin piyasa hipotezine göre, karar vericiler, potansiyel varlık kazançlarını değerlemek için ilgili veriyi aynı anda elde etme imkanına sahiptir ve dolayısıyla sistematik olarak hata yapma eğiliminde değildir. Piyasaya yeni bilgilerin girişi, geçici olarak varlık fiyatlarında değişikliklere yol açmakta ve sonra umulan seviyesine ulaşmaktadır¹⁵.

Yatırımcıların varlıkları ucuza alıp, mümkün olduğu kadar pahalıya satma istekleri sonucu, varlık fiyatlarına ilişkin oluşabilecek balonlar nispeten önlenmiş olmaktadır. Bu yüzden, varlık fiyatlarına ilişkin balonlar yalnızca, yatırımcıların irrasyonel davrandıkları zamanki varlıkları almaya gönüllü oldukları aşamada ortaya çıkmaktadır¹⁶.

Varlık balonlarına ilişkin ekonomide tam bir görüş birliği bulunmamakla birlikte, bu konuda birçok örnek yer almaktadır. Özellikle, Hollanda’da 1634-1637 yılları arasında lale soğanlarına ilişkin balon (Dutch Tulip Mania), 1719-20 French Mississippi Balonu, 1720’de İngiltere’de Kuzey Denizi Balonu, 1990’larda d

C)Uluslararası Finansal Krizler

Uluslararası finansal krizler, hükümetlerin borçlarını ödeyememesi sonucu ortaya çıkan risklerin yanı sıra; döviz kurunda oluşabilecek ani dalgalanmaların etkisi altında oluşabilecek etkileri içermektedir.

¹⁴ **Speculative Bubble**, <http://www.investopedia.com/terms/s/speculativebubble.asp> (31.12.2009).

¹⁵ Peter E. Earl, Ti Ching Peng ve Jason Potts, “Decision Rule Cascades and the Dynamics of Speculative Bubbles”, **Journal of Economic Psychology**, Vol:20, 2007, s.352.

¹⁶ George Cooper, **The Origin of Financial Crises: Central Banks, Credit Bubbles and the Efficient Market Fallacy**, İngiltere: Harriman House Ltd, 2008, s.110.

i) Döviz kuru krizi: Sabit döviz kuruna dayalı politikaları benimseyen ülkelerdeki finansal oyuncuların, söz konusu ülkenin para birimi cinsinden varlıklara yatırım yapmaktan ziyade, yabancı para cinsinden enstrümanlara yatırım yapması sonucu, ülke merkez bankasındaki döviz rezervlerinin hızla düşmesi ve hatta tükenme seviyesine ulaşmasıyla ortaya çıkan krizlerdir¹⁷.

Bununla birlikte, ülke parasına yönelik yapılan spekülatif atakların sonucunda ciddi bir devalüasyon veyahut değer kayıplarının oluşmasının yanı sıra, merkez bankasının oluşturulan döviz rezervin aşırı tüketimi de döviz kuru krizine zemin hazırlamaktadır. Döviz kuru krizleri yalnızca, başarılı spekülatif ataklarla birlikte döviz kurlarında meydana gelen büyük değer azalışları şeklinde değil; spekülatif ataklara karşı döviz kurunu korumaya yönelik girişimler sonucu da meydana gelebilmektedir¹⁸. Özellikle son 20 yılda yükselen piyasalarda meydana gelen döviz kuru krizleri, söz konusu ülkelerin ekonomik faaliyetlerinde ciddi azalışlara sebebiyet vermektedir¹⁹.

ii) Borç krizleri: Bir ülkenin borçlarını ödeyememesi veya ödemede güçlük çekmesi durumunda, borç krizinden söz edilir. Borç krizleri, dış borçların döndürülebilmesi veya yeni dış kaynak bulunmasının zorluğu neticesinde ortaya çıkmaktadır. Ülkeler genellikle sözleşme dahilinde borçlarını öteleme veya borçludan krediye varlıkların transfer edilmesi suretiyle yükümlülükler yerine getirilmektedir. Ödeyememe veya yeniden yapılandırma, borçlu ülkelere ödemelerin vadesini uzatma imkanı tanımaktadır. Ayrıca, yükümlülüklerini zamanında yerine getiremeyen ülkeler, finansal piyasalardan borçlanmaya erişim

¹⁷ **Financial Crises**, http://en.wikipedia.org/wiki/Financial_crisis#Speculative_bubbles_and_crashes (28.12.2009).

¹⁸ Taro Esaka, "Exchange Rate Regimes, Capital Controls, and Currency Crises: Does the Bipolar View Hold?", **Journal of International Financial Markets, Institutions and Money**, Vol:20, No:1, 2010, s.94.

¹⁹ Galina Hale ve Carlos Arteta, "Currency Crises and Foreign Credit in Emerging Markets: Credit Crunch or Demand Effect?", **European Economic Review**, Vol:53, No:7, 2009, s.758.

imkanlarını büyük ölçüde kaybedecek ve daha büyük finansal maliyetler ile karşı karşıya kalacaktır²⁰.

Genellikle gelişmiş ülkelere nazaran, yükselen piyasa ekonomilerinde daha çok politik risk algısı bulunmaktadır. Bu sebeple, Rusya (1998), Ekvador (1999), Ukrayna (2000) ve Arjantin (2001) gibi ülkelerde göreceli olarak yüksek politik riske bağlı olarak borç krizleri gündeme gelmiştir²¹.

D)Daha Geniş Ekonomik Krizler

Ekonomik krizlerin daha geniş çapta etkiler yarattığı durumlarda, GSYİH büyüme oranı negatif veya düşük oranlarda büyümektedir. GSYİH'nın düşük büyüdüğü dönemlerde ekonomik durgunluk söz konusu iken; negatif büyümenin uzun vadeli olması durumunda depresyon oluşmaktadır²².

Yumuşak huylu resesyonlarda negatif büyüme ilk olarak küçük pozitif büyüme ile başlamakta ve diğer dönemlerde negatif büyümeyle birlikte resesyon trendine dönüşmektedir²³. Keynes'in ifade ettiği gibi resesyon, karamsarlık, güven, belirsizlik gibi ifade edilmesi güç birçok unsuru barındıran “içgüdesel” bir yapıya dayanmaktadır. Genel olarak bakıldığında resesyonların oluşmasında; politik hatalar, arz şokları, finansal krizler büyük rol oynamaktadır²⁴. Büyük Depresyon'un sonuçları incelendiğinde, etkin mali ve parasal genişlemelerin bu tür dönemlerde etkili olduğu gözlenmektedir²⁵.

²⁰ Bianca De Paoli, Glenn Hogarth ve Victoria Saporta, **Cost of Sovereign Default**, Bank of England, Financial Stability Paper No:1, ss.3-4.

²¹ Gabriel Cuadra ve Horacio Sapriza, “Sovereign Default, Interest Rates and Political Uncertainty in Emerging Markets”, **Journal of International Economics**, Vol:76, No:1, 2008, s.78.

²² **Financial Crisis, Credit Crisis, Credit Crunch**, <http://www.economywatch.com/finance/financial-crisis-credit-crisis-credit-crunch.html> (31.12.2009).

²³ **What is Recession?** <http://recession.org/definition> (01.01.2010).

²⁴ Marc Labonte ve Gail Mäkinen, “The Current Economic Resession: How Long, How Deep, and How Different From the Past?”, **CRS Report for Congress**, 2002, ss.5-9.

²⁵ Christina D. Romer, **Lessons From The Great Depression For Economic Recovery in 2009**, http://www.brookings.edu/~media/Files/events/2009/0309_lessons/0309_lessons_romer.pdf ss.3-5.

1.2.1.2 Reel Kriz

Krizlerin etki alanının ekonominin finansal kesiminden reel kesime doğru genişlemeye başlaması durumunda, krizlerin reel üretim sektöründe üretim ve istihdam sonuçlarıyla etkiler yarattığı gözlenmektedir. Reel krizler, üretim ve istihdam azalışlarıyla birlikte, durgunluk ve işgücü kayıplarını beraberinde getirmektedir.

Bir ekonomide çeşitli dönemlerde toplam talep daralmalarına bağlı olarak, deflasyonist açıklar gündeme gelebilmektedir. Talep yetersizliğinin ortaya çıkardığı durgunluk, üretim sektöründe azalış ve kapasite azaltma sorunları neticesinde işgücü talebinde azalmalara neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu etki, işsizliğin artmasına davetiye çıkarabilmektedir²⁶.

Bir ekonomide iki çeyrek üst üste küçülme yaşanması, resesyoning etkilerin yaşandığına işaret etmektedir. Bazı dönemlerde üretim kayıpları sonucu işsizliğin artmasıyla beraber enflasyonist etkilerin de hızla devam etmesi, ekonomide stagflasyonist etkilerin de yaşandığını gösterebilmektedir²⁷.

II) Tarihsel Açıdan Krizler

Tarihsel açıdan krizler incelendiğinde, geçmişte ve son dönemde yaşanan krizlerin bir bölümü, büyük etkiler ortaya çıkarmakla birlikte, bunun sonucunda alınması gereken birtakım tedbirler gündeme gelebilmektedir.

2.1 Geçmişte Yaşanan Büyük Ekonomik Krizler

2008 yılının son çeyreğinde etkisini gösteren ekonomik kriz, çok kısa süre içinde küresel bir boyut kazanarak reel kesimi etkisi altına almaya başlamıştır. Halen içinde bulunduğumuz bu dönemin iyi irdelenebilmesi için geçmişte yapı

²⁶ Osman Zekayi Orhan ve Seyfettin Erdoğan, **Para Politikası**, 4.Baskı, Ankara: Özkan Matbaacılık, ss.103-105.

²⁷ Gedik Yatırım, **Ekonomide Durgunluk (Resesyoning) Dönemleri**, 2008, www.gedik.com/GetData/FnnWebDosya.ashx?Dizin (01.01.2010) s.2.

itibariyle benzer boyutta yaşanan kriz ve durgunlukların incelenmesi önem arz etmektedir.

Dünya genelinde, son dönemdeki kriz yapısıyla benzerlik gösteren deneyimler; 1907 yılındaki Finansal Panik ve 1930'lardaki Büyük Depresyon'da kendini göstermektedir. Yapı itibariyle, büyük benzerlikler gösteren söz konusu krizler, yaşandığı dönem içinde finansal sistemi derinden etkilemiştir.

1814 ile 1914 arasında ABD, 13 bankacılık paniği ile karşı karşıya kalmış; içlerinden en şiddetli olanı ise 1907 yılındaki finansal panik olmuştur. Bu dönemde, ana piyasa trendinin aşağı doğru dönüşü ile birlikte birçok hisse, ciddi değer kayıplarına uğramıştır²⁸. 1907'lerin başında metal piyasası üzerine yapılan olağandışı işlemlerle borsada panik yaşanmasıyla kendini gösteren bu süreçte özellikle bankalar, ciddi likidite problemleri ile karşı karşıya kalmıştır²⁹.

1907 Finansal paniğinin piyasalara etkileri incelendiğinde çok farklı sonuçlara ulaşılmaktadır. Öncelikle demiryolu ile gıda, elektrik, metal gibi çeşitli sektörel alanlardaki fiyat değişimleri bu dönemde dikkat çekmektedir. 1907-1908 yılları arasında şirketlerde %15,3 ile %56,5 arasında fiyat düşüşleri yaşanırken; bazılarında ise, %4,7 ile %35,8 arasında artış görülmüştür. Endüstriyel hisseler içindeki en büyük dalgalanmaya metal sektörü maruz kalmakla birlikte, elektrik hisseleri aşırı etkilenmemiş, gıda sektörü ise en az kayba uğramıştır³⁰.

1907 krizinin kötü gidişatına temel teşkil eden unsurlar genel olarak şu şekilde sıralanabilir³¹:

-Krizin bulaşmasını mümkün kılan bağlantıların neler olduğunu bilmenin güçlüğünün krizi karmaşık hale getirmesi

²⁸ Robert F. Bruner ve Sean D. Carr, **The Panic of 1907: Lessons Learned From the Market's Perfect Storm**, ABD: John Wiley and Sons, 2007, s.2

²⁹ **Lessons From Wall Street's Panic of 1907**, <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=14004846> (02.01.2010).

³⁰ Francis B. Forbes, "Notes on the Financial Panic of 1907", **Publications of the American Statistical Association**, Vol:11, No:81, 1908, ss.81-82.

³¹ Bruner ve Carr, a.g.e., ss.4-5.

-Ekonomik genişlemenin, aşırı hatalar ile sermaye ve likiditeye yönelik talep artışını yaratması

-Ekonomik genişlemenin son safhasında, borç alan ve kreditorlerin borç kullanımında aşırıya kaçması ve finansal sistemde güvenlik marjının düşmesi

-Özel ve kamu kesimindeki önemli kişilerin; risk ve belirsizlik artırıcı, güveni azaltan politika uygulamaları

-Yatırımcı ve mevduat sahiplerinin gözünde aniden ortaya çıkan, ekonomi ve finansal sistemi etkileyen beklenmedik olaylar

-Trendin aşağı doğru dönüşünü oluşturan iyimserlikten kötümserliğe dönük ekonomik bakış açısı, kötü haberler

-Krizle baş etmede yeterli olmayan insanlar tarafından yapılan müdahaleler

1907 Finansal Paniğinin ardından, ABD 1929 yılında, daha etkili bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Büyük buhran olarak da adlandırılan, 1929 ekonomik depresyonunun başlıca nedenleri 6 ayrı başlık altında toplanabilir³²:

- Aşırı derecede sağlanan kredi imkanları, ekonomik buhranın temel nedenleri arasında yer almaktadır. Artan tüketici borçlanmalarına sebebiyet veren, araba ve dayanıklı tüketim malları gibi büyük meblağlı ürünlerin satın alınması, kredi kullanımını yaygınlaştırmaktadır. 1920 yılında, tüketici borçlanmaları 2,6 milyar \$ iken; bu rakam 1929'da 7,1 milyar \$'a ulaşmıştır.

-Servet dağılımında büyük eşitsizliklerin ortaya çıkışı, 1929 buhranının bir başka önemli sebebidir. Bu dönemde ortalama işçilerin maaşı %9 artarken; varlıklı sınıfın gelirlerinde %75'e varan yükselişler kaydedilmiştir.

³² Steve Wiegand, **Lessons From the Great Depression For Dummies**, 2. Baskı, ABD: Wiley Publishing, 2009, ss.230-231.

-Ayrıca, borsada yapılan spekülâtif hareketlerin yönü de krize davetiye çıkarmıştır. Amerikan yatırımcılar, menkul kıymet fiyatlamasında, başkalarının daha fazla fiyat verebileceği varsayımı altında yüksek fiyatlar teklif etmesi suretiyle; aşırı şişen varlık balonları, krizin başladığı Ekim 1929 sonu itibariyle patlama noktasına gelmiştir.

-İstikrarsız finansal sektör, ekonomik depresyon dönemine götüren en önemli nedenlerden biridir. Finansal yapı içinde yer alan bankalar başta olmak üzere birçok aracı kuruluşun, yetersiz düzenlemeler ile birlikte etkin olmayan faaliyetleri, krizin daha da büyümesine katkı sağlamıştır.

-Krizle neden olan bir diğer faktör ise, aşırı üretim hadleridir. 1920'lerin sonu itibariyle ülkede, satın alınabilecek miktardan %17 daha fazla üretim yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle, menkul kıymet borsalarında çöküşün ardından ekonominin zayıflamasıyla birlikte, üretim ve istihdam azalışları meydana gelmiştir.

-Yanlış ekonomik önlemler, çöküşü hızlandıran bir diğer faktördür. Hükümet tarafından zayıf veya yanlış atılan adımlar, krizin gittikçe büyümesine zemin hazırlamıştır. Yanlış zamanda yapılan para arzına yönelik uygulamalar; bütçe açıkları finansmanına yönelik etkin olmayan vergi politikaları gibi birtakım önlemler, krizin sonuçlarını daha da ağır hale getirmiştir.

Söz konusu kriz, iyimser geçen yaklaşık 10 yılın ardından resmi olarak 29 Ekim 1929 tarihinde borsalardaki ani düşüş ile kendini göstermiştir. Kara Salı olarak tarihe geçen bu günde, yatırımcılar ellerindeki kağıtları satmak için piyasalara akın etmiştir.

Amerikan piyasalarının, 1929 ortalarına kadar olumlu bir seyir izlettiği görülmektedir. Örneğin, endüstri üretimine ilişkin değerler, haziran ayına göre, krizin başlangıcı sayılan sonbahar döneminde ciddi azalışlar kaydetmiştir. Reel üretimde meydana gelen zayıflıklar, bir bakıma finansal sisteme ilişkin önemli ip

uçları vermeye başlamış; sonuçta, Amerikan finans piyasaları bu duruma ilişkin en öncelikli tepkiyi Wall Street'ta ortaya koymuştur³³. Aslında söz konusu dönemin başında, üretim, fiyatlar, gelirler ve diğer göstergelerde, 3 yıl boyunca daralmanın devam etmesi ve felaketin büyüklüğünü öngörme adına oluşturulan tahminler, sınırlı düzeyde kalmaktaydı. Bu durum, kriz dönemi başlangıcında spekülasyon balonlarının etkilerinin halen devam ettiğini göstermekteydi³⁴.

Amerikan finansal sistemi; özellikle, 1930 ile 1933 arasında zorlu bir dönemden geçmiştir. Mart 1933 tarihi, ABD bankacılık sistemi için, başarısızlıkların en hat safhaya ulaştığı bir dönem haline gelmiştir³⁵. Büyük depresyon dalgasının yol açtığı finansal olumsuzluklar, söz konusu dönemde, yalnızca Amerika'da değil, aynı zamanda Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkenin bankacılık sisteminde kriz boyutunda ciddi aksaklıklar meydana getirmiştir.

Tablo 2: Büyük Krizin Başlangıcı ile Birlikte, Dünyada Yaşanan Bankacılık Sistemi Panikleri

Dönemler	Ülkeler	Bankacılık Panikleri
Kasım 1929	Avusturya	Avusturya'nın en büyük ikinci bankası Bodencreditanstalt'ın başarısızlığı ve Creditanstalt ile birleşmesi
Kasım 1930	Fransa	Banque Adam, Boulogne-sur-Mer ve Oustric Group'un başarısızlığı
Kasım 1930	Estonya	İki orta ölçekli bankanın batışı ve Ocak ayına kadar devam eden kriz
Aralık 1930	ABD	Bank of the United States'ın başarısızlığı
Aralık 1930	İtalya	Ülkedeki en büyük üç bankadan ani mevduat çekilmelerinin başlaması; Nisan 1931'de oluşan panik

³³ John Kenneth Galbraith, **The Great Crash**, ABD: Houghton Mifflin, 1997, ss.88-89.

³⁴ Galbraith, a.g.e., s.90.

³⁵ Ben Bernanke, **Essays on the Great Depression**, ABD: Princeton University Press, 2000, s.41.

		ortamı
Nisan 1931	Arjantin	Ticari senetlerin yeniden iskonto edilmesiyle ortaya çıkan bankacılık paniği
Mayıs 1931	Avusturya	Yabancı mudilerin piyasadan çıkışı ve Creditanstalt'ın batışı
Mayıs 1931	Belçika	Ülkenin en büyük ikinci bankası olan Banque de Bruxelles'in iflasına ilişkin söylentilerin, bütün bankalardan ani mevduat çekilmelerine neden oluşu
Haziran 1931	Polonya	Warsaw Discount Bank başta olmak üzere, bankalarda yaşanan iflas eğilimleri
Nisan-Temmuz 1931	Almanya	1930 yazından itibaren bankacılık sisteminde ortaya çıkan zorlukların artarak devam etmesinin bankaları iflasa zorlaması; özellikle Haziran'da, büyük mevduat kayıpları ve kurlarda artan gerginliğin ardından, çoğu bankaların ödemelerini gerçekleştirememesi ve Darmstadter Bank'ın kapanması
Temmuz 1931	Macaristan	Budapeşte bankalarında meydana gelen panikler
Temmuz 1931	Letonya	Almanya ile bağlantılı olarak, özellikle, Bank of Libau ve International Bank of Riga başta olmak üzere, bankalarda meydana gelen panikler
Temmuz 1931	Türkiye	Alman Krizini takiben, Deutsche Bank şubelerinin kapanışı ve Banque Turque pour le Commerce et l'Industrie'nin çöküşü
Temmuz 1931	İsviçre	Comptoir d'Escompte de

		Geneve tarafından devralınması ile Union Financier de Genève'nin kurtarılışı,
Temmuz 1931	Meksika	Credito Espanol de Mexico'nun iflasından sonra, ödemelerin durdurulması ve Banco Nacional de Mexico'nun batışı
Ağustos 1931	ABD	Ekim 1931 ile başlayan bankacılık panik serisi, Ağustos 1931 ile Ocak 1932 dönemi arasında 1.860 bankanın başarısızlığı
Eylül 1931	İngiltere	Londra ticaret bankalarına ilişkin söylentiler ile birlikte, mevduatların çekilişi
Ekim 1931	Fransa	Mevduat bankası, Banque Nationale de Credit'in iflas etmesi
Mart 1932	İsveç	İsveç bankalarından Skandinaviska Kreditaktiebolaget'da meydana gelen olumsuzluklar,
Haziran 1932	ABD	Şikago'da yaşanan genel banka başarısızlıkları
Ekim 1932	ABD	Özellikle, Uzak ve Ortabatı eyaletlerde yaşanan yeni bir banka iflas dalgası
Şubat 1933	ABD	Genel bankacılık paniği; Mart ayında, yurtçapında meydana gelen banka tatili
Kasım 1933	İsviçre	Ağır kayıplar sonrası, Banque Populaire Suisse'in yeniden yapılandırılması

Kaynak: Ben Bernanke, **Essays on the Great Depression**, ABD: Princeton University Press, 2000, ss.90-93.

Tablo 2’de görüldüğü üzere, büyük depresyon sonrası ABD’de başlayan panik, sistemi bir bütün halinde sarakarak, domino etkisi ile dünya genelinde bankacılık krizlerine zemin hazırlamıştır. Finansal kesimde, müşterilerinin tasarruflarını menkul kıymet piyasalarında değerlendiren bankalar da, bu krizden ciddi şekilde etkilenmiş, ayrıca kriz havası içinde müşterilerin mevduatlarını ani şekilde çekme talepleri, bankaları likidite sıkıntısı içine sokmuştur.

Aynı zamanda, reel sektörün banka ve menkul kıymet borsalarında eriyen sermayeleri karşısında yatırım harcamaları durma noktasına gelmiş, buna karşılık çalışan saatleri ve ücretlerinde kısıntıya gidilmiştir. Tüketicilerin taleplerindeki azalış, aynı zamanda istihdam azalışına ve işsizlik oranlarında ciddi artışlara sebebiyet vermiştir³⁶. Söz konusu krizin etkileri yaklaşık 11 yıl kadar sürmüştür; işsizlik oranı, krizin başladığı dönemde yaklaşık %10’lar civarında iken, 1931 yılında %20’ye yaklaşmış ve II. Dünya savaşı başlarına kadar %15’lerde seyretmeye devam etmiştir³⁷. Aynı zamanda, ulusal üretim seviyesi, 1929 yılında yaklaşık 104 milyar \$ civarında iken; 1930 yılında 91 milyar \$; 1931’de 76,3 milyar; krizin son dönemlerinde ise, 50 milyar \$ seviyelerine gerilemiştir. Toplam hükümet harcamaları ise; krizin başladığı 1929 yılında, 11,1 milyar \$’dan; 1930 ve 1931 yılında 12 milyar \$ seviyelerine yükselmiş; 1932 yılında ise, 11,4 milyar \$’a düşmüştür³⁸.

1929’larda etkisini gösteren büyük depresyon boyunca yaşanan banka başarısızlıklarının gelir üzerine çeşitli yollardan ters etkileri bulunmaktadır. Bankalar elinde bulunan likit varlıklar (krediler) ile talep edilebilir

³⁶ **The Great Depression**, <http://history1900s.about.com/od/1930s/p/greatdepression.htm> (03.01.2010).

³⁷ Murray N. Rothbard, **America’s Great Depression**, 5.Edition, ABD: The Ludwig von Mises Institute, 2000, s.39.

³⁸ Rothbard, a.g.e., ss.341-343.

yükümlülüklerin (mevduatlar) özellikle bu dönemde bankaları likidite krizine ve ödemelerini ertelemeye zorlamıştır³⁹.

Büyük kriz süresince ABD ekonomik faaliyetlerindeki çöküşü açıklamaya yardımcı olan kredi hipotezine göre, banka başarısızlıkları, finansal aracılık süreci içinde kredi akımlarını bozarak, ekonomide parasal olmayan etkiler doğurmaktadır. Böylece ekonomi faaliyetlerini ciddi şekilde etkileyerek, halkın güven kaybına yol açabilmektedir⁴⁰.

Büyük Buhran, birtakım özel sonuçları da beraberinde getirmektedir⁴¹:

-Küçük mali genişlemeler, küçük etkiler yaratmaktadır.

-Parasal genişleme, faiz oranları sıfıra yakın olduğu zaman bile ekonomiyi iyileştirmeye yardımcı olabilir.

-Finansal ve reel sektör iyileşmesi beraber olmalıdır.

-Dünya genelindeki genişleyici politika, iyileşmenin fayda ve yükünü paylaşmaktadır.

-Bütün krizler sonunda bitecektir.

2.2 Son Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizler

IMF'nin yaptığı çalışmalara göre, 1970 yılından itibaren 37 ülkede toplam 42 sistemik kriz meydana gelmiştir. Bu krizlerin çoğu ulusal nitelikte olmasına rağmen, bulaşma etkisi ile birlikte diğer bölge ve ülke ekonomilerine geçme durumu söz konusu olmaktadır.⁴²

³⁹ Patrick J. Coe, "Financial Crisis and the Great Depression: A Regime Switching Approach", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol:34, No:1, 2002, s.78.

⁴⁰ Ali Anari ve James Kolari, "Nonmonetary Effects of the Financial Crisis in the Great Depression", **Journal of Economics and Business**, Vol:51, 1999, s.215.

⁴¹ Christina D. Romer, **Lessons From The Great Depression For Economic Recovery in 2009**, http://www.brookings.edu/~media/Files/events/2009/0309_lessons/0309_lessons_romer.pdf ss.3-11.

⁴² OECD, **Investment Policies and Economic Crises: Lessons From the Past**, Nisan 2009, <http://www.oecd.org/dataoecd/27/23/42602587.pdf> s.6.

Asya Krizi, birçok ülkede farklı etkilerle kendini göstermiştir. Söz konusu kriz ilk olarak 3 Mart 1997 tarihinde, Tayland'taki iki finans kuruluşunda ortaya çıkan problemlerin resmi olarak açıklanmasıyla patlak vermiştir. Bu olayın ardından Nisan ayında, Malezya Merkez Bankasının borç vermede limitler tahsis etmesi krizi bu ülkeye de taşımıştır. Temmuz ayı içinde Endonezya parası üzerine baskıların artması, ülkede endişe verici noktalara ulaşmıştır. 13 Temmuz 1997'de bazı Kore bankalarının, kredi derecelendirme şirketleri tarafından negatif kredi notlarının verilmesi, Kore finansal sisteminin Asya Krizine dahil olmasının ilk işaretini vermiştir. Asya Krizinin söz konusu ülkelerdeki etkileri ve yapılandırma çalışmaları, Mart 1997 ile Temmuz 1999 tarihleri arasında yoğun şekilde hissedilmiştir⁴³.

Asya ülkelerinin içinde buldukları ekonomik dar boğazı atlatamamalarının en önemli nedeni ise, denetimsiz ve politik müdahalelere açık bankacılık sistemleridir. Kredibilitesine bakılmadan milyarlarca dolar kredi aktarılan bankaların, şeffaf olmayışları, isteyenin bankerlik yapabilmesi, bankalar üzerinde yeterince denetim sağlanamaması, yaşanan krizdeki güven bunalımının ilk nedenleri olmuştur. Eş dost kapitalizmi (crony capitalism) adı verilen ve kredilerin rasyonel kullanılmasından çok, verimsiz alanlara plase edilmesini ifade eden kavram, bu ülkelerde son derece sık rastlanan bir durum haline almıştır⁴⁴.

Aşırı değerlendirilen Japon Sermaye Piyasası'nın 1989 yılı sonlarında zirve noktalara ulaşmasını takiben, Japon Merkez Bankası'nın iskonto oranlarında sürekli artış sonucu, 1990 yazından sonra piyasada ciddi bir çöküşün başlangıcı yaşanmıştır. Varlık balonunun çöküşünün hemen akabinde, ciddi bir mali krize girilmiştir. Ayrıca, gayrimenkul fiyatlarında devam eden artışa yönelik, Maliye Bakanlığı, Nisan 1990'da emlak piyasası için banka kredi limitlerine yönelik

⁴³ Carl Johan Lindgren ve Diğerleri, **Financial Sector Crisis and Restructuring: Lessons From Asia**, IMF Occasional Paper 188, 1999, ss.2-4.

⁴⁴ Stephen Haber, **Introduction: The Political Economy of Crony Capitalism**, Hoover Press, http://media.hoover.org/documents/0817999620_xi.pdf (25 Aralık 2009) s.11.

düzenleme yayınlamıştır. (Krizin etkileriyle gayrimenkul fiyatlarının düşüşü sonucu bu düzenleme kaldırılmıştır.) Japon bankalarının varlık büyümelerindeki ani değişiklikle birlikte, 1989 yılında toplam banka varlıkları 508 trilyon Yen'den, 1990'da 491 trilyon Yen'e düşmüştür. Bu kötü gidişat, hisse ve gayrimenkul fiyatlarında düşüş sonucu ekonomik büyümeyi zayıflatmanın yanında, banka ve diğer finansal kurumların da erimesine neden olmuştur⁴⁵. 1990ların ilk yarısında başlayan sorunlar, 1997 yılında sistemik bir krize dönüşmüştür. Japonya bankacılık krizi diğer ülkelerde yaşanan krizlere göre uzun sürmüştür. Japonya kendisi gibi yine 1990'ların başında benzer nedenlerle krize giren İsveç, Norveç, Finlandiya gibi krizden kısa sürede çıkmayı başaramamıştır.

Diğer yükselen ekonomilerde olduğu gibi Latin Amerika ülkelerinin en önemli sorunu, krizin boyutunu şiddetlendiren temel bilanço zayıflıkları ve karmaşık stabilizasyon işlevleridir. Asya krizindeki güçlü kamu kesiminin parasal kaynaklarının aksine; Latin Amerika krizinin merkezinde, devam eden mali açıklar ile yüksek düzeyde kamu borçlanması büyük rol oynamaktadır⁴⁶. 1980'li yıllarda etkisini gösteren ve "Borç Krizi" olarak adlandırılan bu yapıda temel olarak, Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Meksika, Nijerya, Peru, Filipinler, Uruguay, Venezuela, Yugoslavya gibi ülkeler yer almaktadır⁴⁷.

1994-1995 yılları arasında Meksika ve Arjantin'de etkili olan "Tekila Krizi"nin temelleri, politik kargaşa, makroekonomik temellerin zayıflığı ile uluslararası faiz oranların yükselişi gibi dışsal faktörlerden oluşmaktadır. 1994 yılı boyunca özellikle Meksika finansal piyasaları, söz konusu olumsuzluklardan büyük

⁴⁵ Akihiro Kanaya ve David Woo, **The Japanese Banking Crisis of the 1990's: Sources and Lessons**, IMF Working Paper, 2000, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0007.pdf> (03.01.2010), s.8.

⁴⁶ Charles Collins ve G.Russell Kincaid, **Managing Financial Crises: Recent Experience and Lessons For Latin America**, IMF Occasional Paper 217, s.1.

⁴⁷ Steven B. Kamin, **The Current International Financial Crisis: How Much is New?**, International Finance Discussion Papers, No:636, Haziran 1999, <http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/1999/636/ifdp636.pdf> (02.01.2010), s.2.

ölçüde etkilenmiştir. Meksika ekonomisinin kriz ortamına girmesi ile birlikte, Arjantin ekonomisinin kendi dinamikleri içinde oluşan güven krizinin sonucunda önemli mevduat çekilmeleri yaşanmıştır. Kısa sürede bütün finansal sistemi derinden etkileyen olumsuzluklar, hisse ve Arjantin bonolarında düşümlere sebebiyet vermiştir. Sonuçta, 1995 yılında, büyüme %7,1'den 4,4'e düşmüş; işsizlik ise, %6'dan %20'lere kadar yükselmiştir⁴⁸.

Türkiye'de ise, 24 Ocak 1980 kararıyla birlikte ihracat patlaması yaşanmış ve ödemeler dengesi açıkları küçülmüştür. Değerlenmemiş kur ve düşük ücret politikaları da ihracatın artışında büyük rol oynamıştır⁴⁹. Bu dönemden sonra özellikle, piyasada likidite fazlası sonucu devalüasyon beklentisiyle 1994 başlarında dövize yönelim artmıştır. Devalüasyon sonucu kur-faiz makası daralmış ve Merkez Bankası rezervleri hızla erimeye başlamıştır. Ayrıca, kredi değerlendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi 1994 krizine davetiye çıkarmıştır⁵⁰.

1997 yılında yaşanan Asya ve 1998 yılındaki Rusya krizlerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin yanı sıra; Kasım 2000'e gelindiğinde ülke ekonomisi yine kriz sinyalleri vermeye başlamıştır. Kasım 2000 krizini doğuran etmenleri, finansal sektör reformları konusunda hükümetin politik istekliliği konusundaki belirsizlikler, dış ticaret şokları, reel döviz kurlarının değerlendirilmesi, genişleyen cari açıklar şeklinde sıralanabilmektedir. Ayrıca, bilançolarda oluşan vade uyumsuzlukları ve açık pozisyonlar, finansal sistemi büyük tehlike içine sokmuş; devalüasyon beklentisi içinde artan döviz talebi likidite sıkıntısı

⁴⁸ Marcelo Dabos ve Laura Gomez Mera, **The Tequila Banking Crisis in Argentina**, 1998, <http://webacademicos.udesa.edu.ar/pub/econ/doc19.pdf> (29.01.2009) ss.2-5.

⁴⁹ Kenan Bulutoğlu, **Yöresel ve Küresel Para Krizleri**, İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık, 2002, s.303.

⁵⁰ İsmail Dokur, **Bankacılık Krizleri ve Asimetrik Bilgi Sorunu: Teori ve Türkiye Üzerine Uygulama**, (Erciyes Üniversitesi: Yüksek Lisans Tezi), Nisan 2005, ss.87-88.

yaratmıştır⁵¹. Kasım 2000'deki kriz ortamının siyasi istikrarsızlık ile desteklenmesi sonucu, Şubat 2001 sürecine kadar gelinmiştir.

III) Global Ekonomik Kriz ve Temel Nedenleri

Global ekonomik kriz, kendi içinde belli bir kronolojik bir yapıya sahiptir. Bu sürecin yakından izlenebilmesi, krizin nedenleri ve etkilerini açıklamayabilmek için özellikle krizin başlangıç safhasının dikkatle takip edilmesi gerekmektedir.

3.1 Global Krizin Kronolojisi

Global Ekonomik krizin çıkışı, ABD mortgage piyasasındaki olumsuzluklarla büyük ölçüde bağlantılıdır. 2004-2005 döneminde ABD'deki eşikaltı mortgage (subprime mortgage) oranlarının %10'lardan %13'lere çıkması, bazı eşikaltı mortgage sisteminde borç verenleri zor duruma sokmuştur. Ayrıca, ABD resmi faiz oranlarındaki 2 yıl içindeki sürekli artış (%1'den %5,35'e), konut piyasası talebini yavaşlatmıştır. Özellikle, 2006'nın son çeyreğinde derin izler bırakan bu olumsuz gelişmeler, bir bakıma 2007'nin de iyi geçmeyeceğinin sinyalini vermekteydi.

Şubat 2007'de Çin borsasında %10'luk düşüş finansal piyasalarda büyük heyecan yarattı. Söz konusu dönemde birçok lider subprime kreditorlerin zor duruma düşmesi yine yankı uyandırdı. 2007 yılında kriz sinyali veren en önemli gelişmelerden birisi 9 Ağustos'taki Avrupa, Kanada, Japonya ve Amerika Merkez Bankası'nın bankacılık kesimine aktardığı kaynaklardır. Ayrıca, Avrupa'da Suprime krizinin ilk kurbanı olan German Industrial Bank IKB için Alman Merkez Bankası 3,5 milyar Euro'luk kurtarma paketi gündeme getirdi⁵². Yine aynı dönemde ABD'deki subprime mortgagedeki problemlere bağlı olarak,

⁵¹ Atish Ghosh, **Capital Account Crises: Lessons For Crisis Prevention**, International Monetary Fund, Temmuz 2006, <https://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2006/cpem/pdf/overvi.pdf> (28.12.2010), s.4.

⁵² **Global Financial Crisis Chronology 2007**, <http://www.nortonrose.com/keystrengths/financialinstitutions/insightintocreditcrunch/default18362.aspx?lang=en-gb> (02.01.2010).

BNP Paribas'ın varlığa dayalı menkul kıymet fonlarının 3'üne ait işlemleri askıya alması, kuşkuları iyice artırmıştır. Sonuç olarak, bankalar arasında “Karşı Taraf Riski”nin çarpıcı biçimde artmaya başlaması, bankalar tarafından verilen kısa vadeli krediler için marjların artmasına sebep olmuştur.

2008 yılında, ABD’de Bear Stearns ile Avrupa Bankaları Northern Rock ve Landesbank Sachsen’in başarısızlıkları sistemik krizin sinyallerini hissettirmeye başlamıştır. Bu yılda başarısız banka sayısı gittikçe artmış (Lehman Brothers, Fannie May ve Freddie Mac, AIG, Washington Mutual, Wachovia, Fortis, the banks of Iceland, Bradford & Bingley, Dexia, ABN-AMRO ve Hypo Real Estate) ve hükümetlerin kurtarma operasyonları dahi bir ölçüde yetersiz kalabilmiştir. Eylül ayında, Lehman Brothers’in zor duruma düşmesi, TED marjlarını (kısa vadeli ABD devlet kağıtları ile bankalararası kredi faiz oranları farkı) ciddi şekilde yükseltmiştir. Bu durum, sermaye ve mevduatlar yoluyla kaynak sağlayan bankaları zor duruma sokmuş; risk altında olan kurumlar varlıklarını yok pahasına satmak ve kredi verme işlemlerini sınırlandırmak zorunda kalmışlardır. Benzer şekilde varlık fiyatlarının düşmesi, sermaye ve borç vermeyi düşürmekte, sonuçta, ekonomik darboğaz kredi riskini artırmakta ve böylece bankaların sermayesinin erimesine neden olmaktadır⁵³. Bu gelişmeler sonucunda, global ekonomik kriz etkilerini iyiden iyiye göstermeye başlamıştır.

3.2 Global Ekonomik Krizin Nedenleri

1907 Finansal Paniği, 1929 Ekonomik Depresyonu ve 2008 yılındaki Global ekonomik krizin birçok açıdan benzer özellikleri bulunmaktadır⁵⁴:

⁵³ European Commission, **Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses**, European Economy 7, 2009, s.9.

⁵⁴ European Commission, a.g.e., s.14.

-3 kriz türü de benzer şekilde; aşırı risk alma, yüksek yatırımcı güveni, yükselen varlık fiyatları, para ve kredi genişlemesi ile ifade edilen uzun süreli canlılık eseri meydana gelmiş,

-Krizlerin ilk patlak verdiği yer ABD olmuş,

-Krizlerin nedenleri, daha karmaşık ve global yapıda sergilenmiş,

-Krizler, finansal sektörü kötüleştirilmesi ile birlikte reel ekonomi kapsamında Dünya ticaretinde ciddi daralmalara neden olarak, Uluslararası düzeyde bütün Dünya'yı etkiler hale gelmiştir.

Temelleri, ABD mortgage piyasalarındaki olumsuzluklarla birlikte, subprime mortgage krizinin izleriyle şekillenen global kriz, en büyük darbesini, 2008 Eylül ayında Lehman Brothers'in iflasını açıklamasıyla göstermiştir. Bu tür yatırım bankalarının iflasın eşliğine gelmesinin en önemli nedenini, bilançolarını muhtemel zararlara karşı tedbir almaksızın aşırı genişletmesi, riskli konut ve tüketici kredilerine yatırım yapması doğurmuştur⁵⁵.

Global ekonomik krizin en önemli nedeninin, daha önce de ifade edildiği üzere, ABD'deki gayrimenkul balonlarının patlak vermesi ve Dünya genelindeki finansal kurumların bilançolarındaki bozulmaların yol açtığı herkes tarafından bilinmektedir. Bu tespitler, ilk etapta niçin gayrimenkul balonlarının geliştiği ve krizin ABD merkezinden, Avrupa ve bütün Dünya'ya yayıldığını açıklamada yetersiz kalabilmektedir. Bu sorunun temelinde, makroekonomik değişimler ile finansal piyasaların işleyişindeki gelişmelerin dikkatle takip edilmesi gerekmektedir⁵⁶.

⁵⁵ Aşlı Tuğrul Demirkese, **Üç Dev Banka Neden Battı?**, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/459620.asp> (02.01.2010).

⁵⁶ European Commission, a.g.e., s.10.

Bazı ekonomistler krizin nedenini yalnızca, mortgage' e dayalı menkul kıymet piyasasındaki aşırılıklara dayandırmakta ve bu durumun, gayrimenkullere yönelik spekülasyon aşırılıklara temel oluşturduğunu savunmaktadır⁵⁷.

Krizin oluşmasını tetikleyen faktörlerden bir diğeri; risk almayı cesaretlendiren davranışlar, ahlaki çöküntü ve asimetrik bilgi ile dizayn edilen kurum ve düzenlemelerin sonuçları oluşturmaktadır (Tablo 3)⁵⁸.

Tablo 3: Global Ekonomik Kriz Nedenleri

Politik Başarısızlıklar	Düzenleme Başarısızlıkları	Piyasa Başarısızlıkları
-Aşırı derecede genişletici para politikaları -Bazı yükselen ekonomilerdeki kur sistemi -Aktivist maliye ve para politikaları	-Ev sahipliği için devlet desteği -Basel sermaye gereksinimleri -Ticari ve yatırım bankalarına ilişkin düzenleme hataları -Finansal sistem içindeki bazı sektörlere ilişkin kapsam eksikliği -Şeffaflık eksikliği	-Sürü davranışları ve irrasyonelite -Temsilci problemleri (Agency problems) -Karmaşık enstrümanlara yönelik belirsizlikler ve asimetrik bilgi

⁵⁷ Barry Bosworth ve Aaron Flaaen, **America's Financial Crisis: the End of An Era**, The Brookings Institution, 2009, s.2.

⁵⁸ Davide Furceri ve Annabelle Mourougane, **Financial Crises: Past Lessons and Policy Implications**, OECD, <http://www.oecd.org/dataoecd/34/35/42037275.pdf> (02.01.2009) s.13.

Kaynak: Davide Furceri ve Annabelle Mourougane, **Financial Crises: Past Lessons and Policy Implications**, OECD,

<http://www.oecd.org/dataoecd/34/35/42037275.pdf> (02.01.2009) s.16.

Global ekonomik kriz öncelikle, menkul kıymet piyasalarında düşüşle kendini göstermekte ve dünya geneline yayılmasıyla birlikte, finansal piyasalardan reel ekonomiye doğru etkisini sürdürmektedir⁵⁹.

Global ekonomik krizde ilk etapta, olduğundan daha az riskli gösterilen varlıklar alım satıma konu olmuştur. Menkul kıymetleştirme daha komplike hale getirilmiş ve böylece, finansal kurumların bilançolarında varlıkları değerlendirmek daha güç olmaya başlamıştır. Global krizi ortaya çıkaran bir başka boyut, küreselleşmenin ülkeler ve finansal kurumlar arasında bağlanmışlığı gittikçe artırmasıdır. Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, finansal kurumların portföylerini finanse etmede gün geçtikçe daha az sermaye kullanmaları sonucu, sermaye karlılığının ciddi ölçüde artmaya başlamasıdır. Bu durum, kaldıraç etkisini artırırken, riskin de aynı ölçüde artmasına zemin hazırlamıştır⁶⁰.

IV) Global Ekonomik Krizin Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları

Global ekonomik krizin, mevcut ve potansiyel büyüme; istihdam ve işgücü; enflasyon; bütçeleme pozisyonu; ödemeler bilançosu ve global dengesizlik üzerine birçok etkisi bulunmaktadır.

4.1 Mevcut ve Potansiyel Büyüme Üzerine Etkisi

Global krizin ekonomik faaliyet üzerine farklı açılardan etkisi bulunmaktadır. Öncelikle, finansal sisteminin kendi içindeki bağlantılar yoluyla oluşan etkisi sonucu, ekonomik faaliyetler derinden etkilenmektedir. Krizin Amerika Birleşik

⁵⁹ Andre Filipe Zago de Azevedo ve Paulo Renato Soares Terra, "Building Resilience to International Financial Crises: Lessons From Brazil", **Critical Perspectives on International Business**, Vol:5, No:1/2, 2009, s.146.

⁶⁰ Olivier Blanchard, **The Crisis: Basic Mechanisms, and Appropriate Policies**, IMF Working Paper, 2009, ss.5-8.

Devletleri’nde başlaması, özellikle en büyük finansal sistem etkilerini bu alanda meydana getirmiş; Avrupa’ya nazaran, göreceli olarak bankaların değer kayıpları büyük tutarlara ulaşmıştır.

Ayrıca, talep üzerinde oluşan güven etkisi bu noktada dikkat edilmesi gereken bir diğer faktördür. Krizin sonucunda borç verme standartları katılmış; uzun dönemli tüketici ürünlerine yönelik talep ile gayrimenkul yatırımları büyük oranda düşmüştür. 2008’in son çeyreğinde, tüketicilerin uzun dönemli mal talepleri ile iş yatırımları açısından Dünya ticaretinde çöküş yaşanmıştır. Daha önce yaşanan krizlere nazaran, etkileri daha ağır ve global olması sonucu, en benzer nitelikteki durum, 1930 Ekonomik Buhranı’nın yaşandığı dönemdir. Son dönemde yaşanan krizin ülkelere asimetric etkileri, ekonomik büyüklüklere de farklı biçimde yansımaya neden olmuştur. Avrupa Komisyonu’nun yaptığı çalışmalara göre; büyümenin en dip olduğu 2009 yılından itibaren öncelikle Avrupa Bölgesi’nde ve sonra diğer ülkelerde yaklaşık %1’lik büyüme; 2010 itibaren ise, %1’in üzerinde potansiyel büyümenin kaydedilmesi beklenmektedir⁶¹.

	Avrupa Birliği						Amerika Birleşik Devletleri						Japonya						Türkiye	
	2011	2010	2009	2008	2007	2011	2010	2009	2008	2007	2011	2010	2009	2008	2007	2011	2010	2009	2008	2007
İşsizlik Artışı	-0,5	13,2	30,3	-1,1	-12	2,6	9,1	58,7	26,1	1,1	11,5	7,7	46	3,1	-6,5	-2	4,4	41,8	15,7	2,8
Toplam Tüketim Artışı	2,6	1,6	-2,7	1,8	4,6	1	1	-0,5	4	5,5	1	0,1	-2,1	1,2	0,7	8,6	8,6	3	10,7	12,8
Ulusal Tasarruf Artışı	6	2,5	-17	-3,4	9,3	7,8	10,8	0,2	-12	-6,7	-4,7	-0,8	-19	-9	6,1	11,8	9,7	-17	19,9	5,4
Ulusal Gelir Artışı	3,2	1,8	-5,5	0,7	5,6	1,9	2,2	-1,8	1,9	3,8	-0,2	-0,1	-6,2	-1,6	2,2	9	8,7	-0,5	12,7	11,4

Kaynak: European Commission, AMECO Database, 24.12.2009

⁶¹ European Commission, a.g.e., ss.24-31.

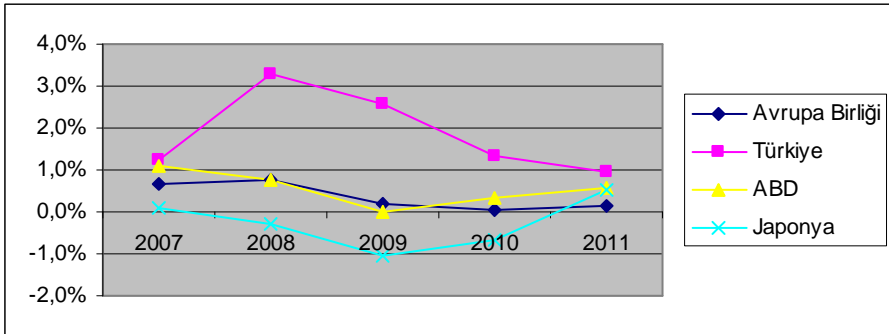
Yukarıda görüldüğü üzere, mevcut ve potansiyel büyüme açısından, Avrupa Birliği, ABD, Japonya ve Türkiye karşılaştırıldığında ilk dikkati çeken sonuç, özellikle krizin etkilerinin hissedilmeye başlandığı 2007 yılından itibaren Türk ekonomisinde ciddi bir işsizlik artışının yaşanmasıdır. Avrupa Birliği, krizin etkilerinin tam olarak hissedildiği 2009 yılına kadar işsizlik artışı sorunu yaşamamış; söz konusu dönemdeki en büyük artış %58,7 ile krizin menşei olan ABD’de tespit edilmiştir. Özellikle, Japonya’da kriz başlangıcına kadar ciddi bir işsizlik meydana gelmemiştir. Avrupa Komisyonu tarafından çalışmalar neticesinde, işsizlik öngörüsü bakımından en iyi iki ülke Türkiye ve Avrupa Birliği’dir. 2010’dan itibaren toparlanma süreci içine girmesi beklenen global ekonominin özellikle Türkiye’de kademeli olarak işsizlik azalışına yol açması ve 2011 yılı itibariyle işsizlik artışının son bulması beklenmektedir(Tablo 4).

Toplam tüketim artışı bakımından özellikle 2009 yılında, söz konusu ülkeler içindeki en büyük artış %3 ile Türkiye’de yaşanmaktadır. Diğer ülkelerde toplam tüketimde azalış gözlemlenirken, 2010 itibariyle genel bir tüketim artışı beklenmektedir. 2011 tahminlerine göre, Türkiye toplam tüketim artışında %8,6’lık büyüme sağlayarak, diğer ekonomileri geride bırakması beklenmektedir (Tablo 4).

Tasarruf eğilimi incelendiğinde, 2009 yılında bütün ülkelerin negatif büyüme içinde olduğu görülmektedir. 2010 ile birlikte özellikle ABD ve Türkiye’nin ulusal tasarruf eğiliminin artması beklenmektedir. Ulusal gelir artışı bakımından Türkiye’nin, kriz sonrası dönemde yüksek büyüme potansiyeli ile 2011 yılında %9’lük gelir büyümesi sağlayacağı tespit edilmektedir. Söz konusu veriler incelendiğinde, toplu olarak bütün ekonomilerin en dip olduğu noktanın 2009 yılı olduğu görülmekte ve 2010 yılı itibariyle genel bir ekonomik canlanmanın beklendiği ve özellikle bu süreçte Türkiye’nin performansının diğer ülkelere nazaran göreceli olarak yüksek olacağı tahmin edilmektedir (Tablo 4).

4.2 İstihdam ve İşgücü Etkisi

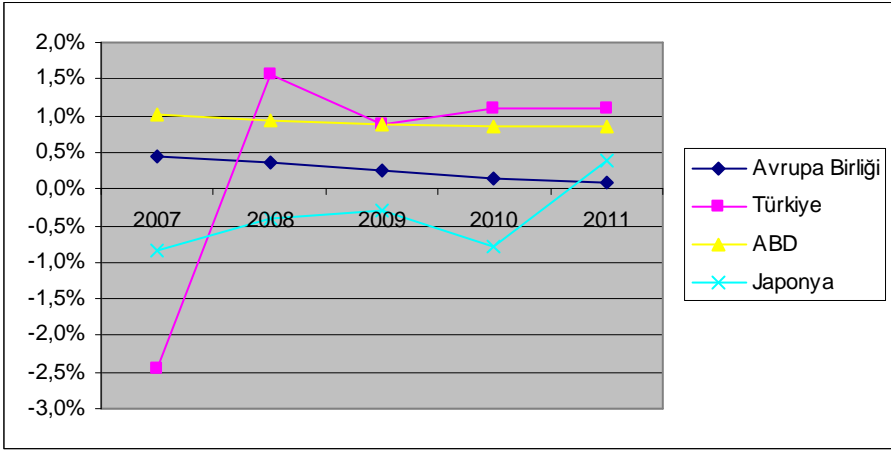
Global ekonomik kriz, ekonominin genel büyüklükleri üzerinde etkisinin yanı sıra, istihdam ve işgücüne yönelik muhtemel birtakım sonuçları da beraberinde getirmektedir. Temelleri ABD’de yaşanan mortgage krizine dayanan ve 2007 yılından itibaren kademeli olarak bütün Dünya’yı etkisi altına alan global kriz, en büyük etkisini Japonya üzerinde yaratmıştır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, söz konusu ülkelerin toplam nüfus içindeki çalışma potansiyeli olan kişilerin artış oranlarıdır. 15-64 yaş arası nüfus artışının yine Japonya’da en düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, toplam işgücü değişiminin en yoğun olduğu ülke Türkiye iken; 15-64 yaş arası en büyük nüfus artışı yine Türkiye ve ABD’de yaşanmaktadır (Şekil 2).

Kaynak: European Commission, AMECO Database, 24.12.2009.

Şekil 2: Toplam İşgücü Değişimi

Özellikle, 2010 ve 2011 beklentilerine bakıldığında, Türkiye’de işgücü büyümesinin kademeli olarak %1’e kadar düşmesi beklenmektedir. 2011 hedefindeki bu noktada dahi, Avrupa Birliği, ABD ve Japonya aynı büyüklüklere ulaşamamaktadır (Şekil 2).

Kaynak: European Commission, AMECO Database, 24.12.2009.

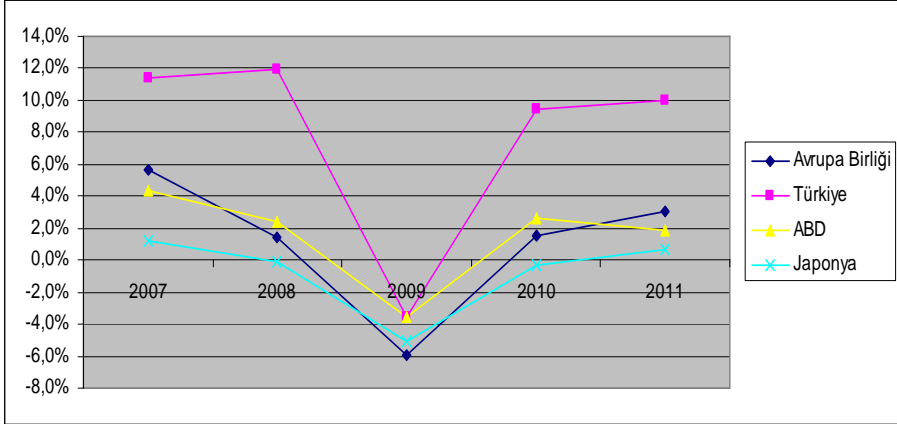
Şekil 3: Toplam Nüfus Değişimi (15-64 Yaş Arası)

Toplam nüfus içindeki çalışmaya hazır olanların artış oranı incelendiğinde, Japonya'da ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. 2010 yılında en büyük daralmayı yaşayan ülke, 2011 itibariyle 15-64 yaş arası nüfusta yaklaşık %0,5'lik büyüme beklemektedir. Bununla birlikte, yine Türkiye'nin %1'in üstünde ve ABD'nin yaklaşık %1'lik çalışmaya hazır nüfus artışı, söz konusu ülkelerde ileriki dönemler için istihdam sıkıntısı yaşanma olasılığının düşük olacağını ifade etmektedir. Türkiye için dikkat edilmesi gereken husus, 15-64 yaş arası nüfusta istikrarlı bir artış öngörülürken, toplam işgücü artışında 2008'den itibaren sürekli bir düşüşün beklenmesi, ileriki dönemlerde nüfusun istihdam edilmesi konusunda bazı sorunların çıkabileceğini de göstermektedir (Şekil 3).

4.3 Enflasyon Üzerine Etkiler

Global kriz, en büyük etkilerinden birini de enflasyon üzerinde göstermektedir. Ülkelerin enflasyon etkilerini incelemeye yönelik yurtiçi talep incelendiğinde, Türkiye hariç diğer ülkelerin 2007 itibariyle talep daralması içine girdikleri ve 2008 itibariyle bütün ekonomilerde çok ciddi talep düşüşlerinin yaşandığı

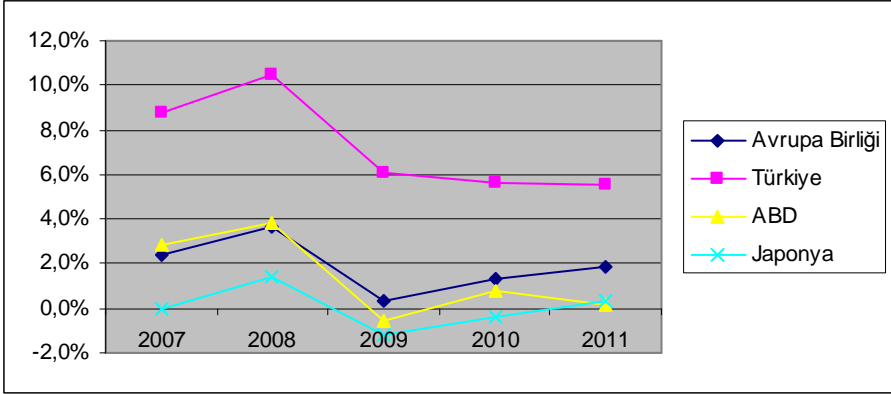
gözlenmektedir. Bu durum, global ekonomik krizin ne ölçüde dünya talebini olumsuz etkilediğinin en açık örneğidir (Şekil 4).

Kaynak: European Commission, AMECO Database, 24.12.2009.

Şekil 4: Yurtiçi Talep Durumu

2009 yılında Dünya genelinde %2 ile %6 arasında daralan talep, 2010 yılı itibariyle yerini ciddi artışlara bırakacaktır. Yine talep artışında dikkati çeken en büyük değişimin Türkiye’de yaşanması beklenmektedir. Söz konusu dönemde Türkiye’de yaklaşık %10 talep artışı öngörülürken, diğer ülkelerin talep artışının %2 civarında olması düşünülmektedir. 2011 yılında ABD’de talep gerilemesinin görülmesi beklenirken, Japonya ve Avrupa Birliği’nin talep artışı ile cevap vereceği tahmin edilmektedir (Şekil 4).

Kaynak: European Commission, AMECO Database, 24.12.2009.

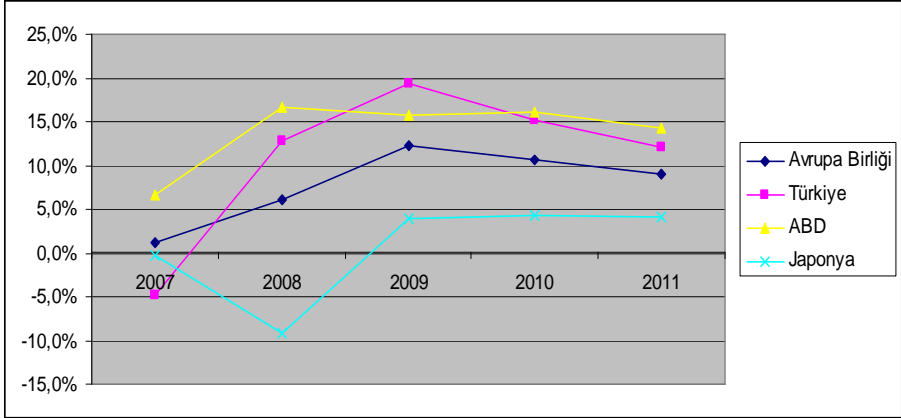
Şekil 5: Ulusal Tüketici Fiyatları Endeksi

Dünya genelinde Tüketici fiyatlarındaki artış 2008 yılı boyunca devam etmiş ve bu dönemde hissedilen kriz görünümü etkisini, 2009 döneminde tüketici fiyatlarında azalış ile kendisini göstermiştir. Türkiye, 2010 ve sonraki dönemlerde tüketici fiyatlarında artış yerine, fiyatlarda yatay bir büyümeyi öngörmektedir. Söz konusu dönemlerde Japonya ve Avrupa Birliği'nde yukarı yönlü bir fiyat büyümesi öngörülürken; ABD'nin 2011 itibariyle fiyatlarda düşüş yaşaması muhtemel gözükmemektedir (Şekil 5).

4.4 Bütçeleme Pozisyonuna Yönelik Etkiler

Kriz dönemlerinde hükümetler en büyük etkileri, bütçe açığı ve borçlar üzerinde görebilmektedir. Ülkeler, kamu giderlerinin finansmanı için vergi, emisyon ve borçlanma gibi bazı araçları kullanma imkanına sahiptir⁶². Söz konusu enstrümanlar içinde verginin yanı sıra borçlanma aracı, genellikle hükümetlerin kaynak temininde sıklıkla başvurduğu yöntemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁶² Orhan ve Erdoğan, a.g.e., ss.243-252

Kaynak: European Commission, AMECO Database, 24.12.2009.

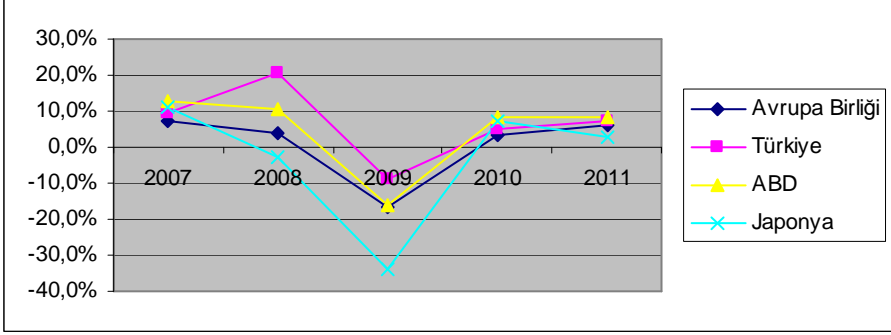
Şekil 6: Konsolide Toplam Borçlar

2007 yılı itibariyle ülkeler çok farklı toplam borç artış oranlarına sahiptir. Genel olarak Japonya dışında bütün ülkeler toplam borç dengesini artırmakla birlikte, 2008 yılından itibaren Japonya da dahil olmak üzere birçok ülke konsolide toplam borçlarını artırmıştır. 2008 yılı içinde Türkiye'nin toplam borç artışı diğer ülkelere nazaran ciddi boyutta artış gösterirken, bu artış hızının 2010 itibariyle düşmesi öngörülmektedir. 2009 yılında, hemen hemen bütün ülkelerin konsolide toplam borç artış oranı en yüksek seviyelere ulaşırken, 2010 ve 2011 için ABD ve Japonya'nın yatay bir seyir izlemesi dikkatle incelenmelidir (Şekil 6).

4.5 Ödemeler Bilançosu Dengesi

Ödemeler bilançosu, bir ülkedeki yerleşik iktisadi birimlerin yurtdışındaki birimlerle yaptığı işlemler neticesinde sonuçların sistemli halde gösterildiği

tablodur⁶³. Ödemeler bilançosu içinde dikkate alınması gereken en önemli kalemlerden biri ise, bir ülkenin yaptığı mal ve hizmet ihracı ve ithali büyüklükleridir.

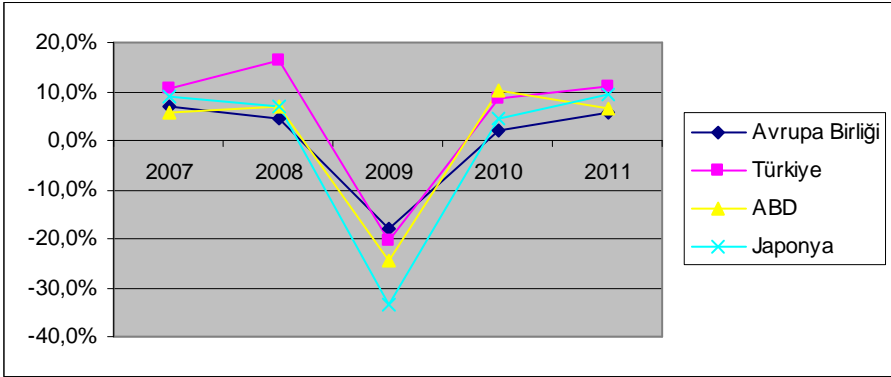

Kaynak: European Commission, AMECO Database, 24.12.2009

Şekil 7: Mal ve Hizmet İhracatı

2007 yılında Türkiye'nin mal ve hizmet ihracatı %10 artarken, diğer ülkelerdeki ihracat artış hızı yavaşlama kaydetmiştir. Özellikle, 2008 sonunda yılından itibaren negatif değerlere gelen ihracat artış oranı, 2010 yılı başıyla pozitif değerlere ulaşması beklenmektedir (Şekil 7).

⁶³ Zafer Yükseler, **Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi**, 1998, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/makro/yukselez/odemeler.pdf> (03.01.2010) s.1.

Kaynak: European Commission, AMECO Database, 24.12.2009.

Şekil 8: Mal ve Hizmet İthalatı

Ülkelerin mal ve hizmet ithalatı büyüme oranlarına bakıldığında benzer sonuçların görüldüğü gözlenmektedir. Türkiye'nin 2009 yılındaki mal ve hizmet ithalatındaki azalma oranı ihracatındaki azalmadan daha fazla iken, 2010 yılındaki toparlanma sürecinde, yine Türkiye'nin ithalat artışının daha fazla olması beklenmektedir. Japonya'nın ihracatındaki keskin düşüşler, yerini 2011 itibariyle daha yüksek ithalat artışına bırakacaktır. Avrupa Birliği ülkelerinde ithalat ve ihracat artışı hemen hemen aynı iken; ABD'de 2011 yılı itibariyle ihracatta daha yüksek bir artış öngörülmektedir (Şekil 8).

V) Sonuç

Yeni ekonomi kavramı ile birlikte hız kazanmaya başlayan Dünya ticareti, alışagelmış ülke dengelerini de bir ölçüde değiştirmeye yönelik sonuçlar yaratmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren dünya ticaretinden az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aldıkları paylar gün geçtikçe artmakta ve özellikle son 10 yılda Dünya ortalamaları üzerine dahi çıkabilmektedir. Bu doğal sonuç altında, yeni ticaret alanları ve bilginin her yere aynı anda ulaşma imkanının bu kadar kolay olduğu günümüz küresel ekonomisi içindeki rekabet olguları da daha komplike bir hal almaya başlamıştır.

Son dönemlerde bu konuda çeşitli senaryolar gündeme getirilmektedir. En ilginç ve çarpıcı olan çalışmalardan biri de G7 kavramına alternatif olarak E7 ekonomilerinin uzun vadeli durumuna ilişkindir. Pricewaterhousecoopers tarafından yapılan araştırmalar neticesinde 2050 yılında E7 olarak sınıflandırılan 7 ülkenin, G7 ülkelerinden daha büyük ekonomiye sahip olacağı öngörülmektedir⁶⁴. BRIC ekonomilerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) yanı sıra, Meksiko, Endonezya ve Türkiye de E7 ülkeleri kapsamında değerlendirilmektedir⁶⁵.

GSYİH ve dış ticaret hacmi açısından bu gruptaki ülkelerin büyüme oranının gelişmiş ülkelerin büyümesinin üzerine çıkması, çarpıcı bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel krizin sinyalleri ve etkilerinin hissedilmeye başlandığı 2007 yılı başından itibaren veriler dikkate alındığında, Türkiye açısından birçok veri Avrupa Birliği, ABD ve Japonya'dan daha olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle, global krizin etkilerinin en şiddetli hissedildiği 2009 yılında işsizlik oranındaki küresel artışın ardından, Türkiye için 2011 yılına kadar işsizlik oranında azalışın öngörülmesi dikkat edilmesi gereken bir gelişmedir.

Özellikle Türkiye için, tüketim ve tasarruf artışlarının kriz sonrası dönemde, söz konusu ülkelerin büyüme oranlarının üstünde yer almasının beklenmesi ülkemiz için ekonomik canlanmanın en büyük işaretlerinden biri olabilecektir. Yine, 2009 yılında Dünya genelinde gelir artışının negatife düşmesi ve 2010 ve 2011 yılı beklentilerinin yine Türkiye için %9 gibi yüksek değerlere ulaşması tatmin edici bir gelişme sayılabilir.

⁶⁴ **E7 Countries**, http://en.wikipedia.org/wiki/E7_%28countries%29 (15.11.2009).

⁶⁵ John Hawksworth ve Gordon Cookson, **The World in 2050, Beyond the BRICs: A Broader Look at Emerging Market Growth Prospects**, http://www.pwc.com/en_GX/gx/world-2050/pdf/world_2050_brics.pdf (15.11.2009), s.2.

İstihdam ve işgücü açısından incelendiğinde Türkiye açısından en büyük sıkıntı, artan 15-64 yaş nüfusa karşılık işgücü büyümesinin gün geçtikçe azalmasıdır. Bu noktada, global krizden çıkış ve sonraki dönemlerde işgücü verimliliği ve etkinliği sağlayabilmek için yeni istihdam alanları ve işgücü büyümesinin etkin biçimde sağlanması gerekmektedir.

Yurtiçi talep artışı 2009 yılından itibaren bütün Dünya’da yükselme eğilimine girerken Türkiye’nin diğer ülkelere nazaran yüksek orana sahip olması, potansiyel olarak ekonomik canlanmanın yüksekliğine işaret edebilmektedir. Bununla birlikte, enflasyonist eğilimlerin ölçüldüğü tüketici fiyatları endeksinde ise, 2008 yılında Dünya genelinde artış hızının en üst düzeylere ulaştığı dönemden itibaren 2012 yılına kadar özellikle Türkiye için kademeli bir düşüş öngörülmektedir. Bu durum Türkiye için, toplam yurtiçi talebin artışıyla birlikte enflasyonist eğilimlerin büyük ölçüde dizginlenmesinin en azından uzun vadeli olarak mümkün olabileceğini göstermektedir.

Bütçeleme Pozisyonlarına ilişkin en önemli kriterlerden biri de konsolide borçlardaki değişimlerdir. Genel olarak 2008 ve özellikle 2009 yılı, ülkelerin kamu giderlerini karşılayabilmek için borçlanma eğilimlerini artırdıklarını göstermektedir. Kriz sonrası dönemde, genel olarak borçlanma gereksinimindeki artışın azalacağı tahmin edilmektedir. Bu durum gerek Türkiye ve gerekse Dünya ekonomisi için sevindirici bir gelişme olarak görülebilir.

Ödemeler bilançosu ve en önemli göstergelerinden olan dış ticaret dengesi, kriz etkisinde beliren bir diğer parametredir. Ülkelerin mal ve hizmet ihracat ve ithalat artış hızı 2009 yılında dip seviyelere ulaşmış ve 2010 ve 2011 yılı için tahminlerin bu duraksamanın kısa sürede atlatılacağına habercisi olmaktadır. Türkiye için önümüzdeki 2 yılın beklentilerinin, ithalatın, ihracatın artış hızından fazla gelişmesi yönünde olması yakın gelecekte ödemeler bilançosunda açıkların giderek büyüme ihtimalini de kuvvetlendirmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri ve birçok Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere, bütün dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik krizin birçok ülkeye etkisi, farklı boyutlarda kendini göstermektedir. Avrupa Birliği ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ile Japonya ve Türkiye'nin ekonomik göstergeleri karşılaştırıldığında, hem kriz öncesi hem de kriz sonrası dönemde rakamların büyük ölçüde farklılık arz ettiği görülmektedir. Özellikle, Türkiye için kriz etkilerinin göreceli olarak düşük ve önümüzdeki yıllara ilişkin beklentilerin ise yüksek olduğu ifade edilmektedir. Bu olumlu tablonun en önemli sebebi, Türkiye'de yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 bankacılık krizleri ile birlikte; başta bankacılık kesimi olmak üzere, finansal sistemin bir bütün olarak revize edilerek, gerekli hukuki ve idari düzenlemelerin yerine getirilmesi sonucu, ülkenin daha sonraki muhtemel krizlere karşı, gerekli altyapıya sahip olmasıdır.

Türkiye'nin krizden en az hasarla çıkmasını sağlayan ve altyapının oluşmasına yönelik en önemli adımlardan biri, Bankacılık Kanununda yapılan düzenlemeler ile birlikte, daha önce mevduat bankaları kapsamında yer almayan özel finans kuruluşlarının sigorta fonu kapsamında değerlendirilmesidir. Bu kapsamda, tasarruf mevduatlarına ayrılan sınırlı güvence, bankacılık kesiminde suistimallerin de büyük ölçüde önüne geçebilmektedir. Bankacılık düzenlemeleri beraberinde, sigorta fonunun etkin işlemesi, sisteme gerekli dinamizmi de katabilmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin yakın tarihte yaşamış olduğu bankacılık krizinde, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu; etkin rolü ve finansal istikrara katkıları neticesinde, 2009 yılında, Dünyanın en iyi mevduat sigortacısı seçilmiştir.

Ülkede siyasi ve ekonomik istikrarsızlık sonucu, mudilerde oluşabilecek güven kaybı neticesinde ani mevduat çekilmelerine karşı; bankaların özsermaye yeterlilik rasyoları büyük önem arz etmektedir. Türkiye açısından bakıldığında, birçok Avrupa ülkesine kıyasla söz konusu oranın yüksek seyrettiği görülmektedir. Bu durum, sistemde asıl işlevi fonlara aracılık olan bankaların ani

mevduat geri çekilmelerine karşı, kaynaklarıyla kendini koruyabilmesini sağlayabilmektedir. Bu sayede, krizde birçok bankanın başına gelen likidite sıkıntısının, büyük ölçüde yeterli iç kaynaklarla aşılabilmesi mümkün olmaktadır.

Türkiye ve gelişmiş ülkelerin ekonomik değişkenleri incelendiğinde, global krizin etkilerinin özellikle ülkemiz açısından sınırlı olduğunu görmek mümkündür. Bununla birlikte, global ekonomik krizin Türkiye'ye en önemli yansımalarından biri, nüfus artışına paralellik arz etmeyen istihdam büyümesidir. Türkiye'nin demografik yapısı dikkate alındığında, çalışmaya hazır genç nüfusun ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ülkede istihdam kaynaklarının sınırlı olması, işsizlik başta olmak üzere birçok önemli etkileri beraberinde getirmektedir.

Nüfusla orantılı olmayan istihdamın yanı sıra, Türkiye'de 2009 yılından itibaren öngörülen yurtiçi talepteki %10 seviyelerindeki artış, sınırlı istihdam ve işsizlik sorununa önemli bir tezat oluşturmaktadır. Hızla artan talebe cevap verebilmek için, reel yatırımlar ile ülke kaynaklarının üretime kanalize edilmesi, en önemli çözüm yollarından biri olarak görülebilmektedir. Bu noktada, devlete düşen görev, gerekli yasal düzenlemeler ile birlikte, vergi ve benzeri teşvik unsurları vasıtasıyla, reel sektör yatırımlarını girişimciler için cazip hale getirmek olmalıdır.

Ayrıca, önümüzdeki dönem için, Türkiye'de, ithalatın ihracata kıyasla daha hızlı artmasına yönelik beklentiler, cari açığın giderek büyümesine zemin hazırlamaktadır. Faiz oranlarında göreceli yükselişler, sıcak para girişi ile birlikte, kurların düşük seviyelerde seyretmesi ve ihracat hacminin azalmasına neden olabilmektedir. Bu amaçla, ihracatı avantajlı kılacak kur seviyelerinin sağlanması ile beraber, katma değeri yüksek mal ve hizmet ihracatının gerçekleştirilmesi, cari açık sorununu kısmen de olsa giderilebilir. Ülkede yatırım hacmini artırmaya yönelik uygulanabilecek en önemli tedbirler ise; portföy yatırımlarının devamlılığı sağlamak için siyasi ve ekonomik istikrar ile

desteklenen faiz oranlarıyla birlikte, özellikle, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik edici düzenlemelerin hızla gündeme getirilmesiyle sağlanabilir.

Sonuçta, Türkiye'nin bu krize, 2001 bankacılık krizi deneyimi ile birlikte oluşan sağlam bankacılık altyapısı neticesinde, hazırlıklı biçimde girdiği gözlenmektedir. Ayrıca, bu dönemde oluşabilecek fırsat ve tehditlerin, global ekonominin olumlu etkisinin yanı sıra, iç ekonomik ve sosyokültürel dinamiklerle birlikte, bir bütün olarak irdelenmesi; söz konusu krizin en az hasarla atlatılması konusunda alınabilecek en önemli tedbirlerden biri olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akihiro Kanaya ve David Woo, The Japanese Banking Crisis of the 1990's: Sources and Lessons, IMF Working Paper, 2000, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0007.pdf> (03.01.2010)

Alexandros Paraskevas, "Crisis Management or Crisis Response System? A Complexity Science Approach to Organizational Crises", Management Decision, Vol:44, No:7, 2006

Ali Anari ve James Kolari, "Nonmonetary Effects of the Financial Crisis in the Great Depression", Journal of Economics and Business, Vol:51, 1999

Andre Filipe Zago de Azevedo ve Paulo Renato Soares Terra, "Building Resilience to International Financial Crises: Lessons From Brazil", Critical Perspectives on International Business, Vol:5, No:1/2, 2009

Apanard P. Angkinand, "Banking Regulation and the Output Cost of Banking Crises", Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, Vol:19, No:2, 2009

Aslı Tuğrul Demirkesen, Üç Dev Banka Neden Battı?, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/459620.asp> (02.01.2010)

Atish Ghosh, Capital Account Crises: Lessons For Crisis Prevention, International Monetary Fund, Temmuz 2006, <https://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2006/cpem/pdf/overvi.pdf> (28.12.2010)

Barry Bosworth ve Aaron Flaaen, America's Financial Crisis: the End of An Era, The Brookings Institution, 2009

Ben Bernanke, Essays on the Great Depression, ABD: Princeton University Press, 2000

Bianca De Paoli, Glenn Hoggarth ve Victoria Saporta, Cost of Sovereign Default, Bank of England, Financial Stability Paper No:1

Carl Johan Lindgren ve Diğerleri, Financial Sector Crisis and Restructuring: Lessons From Asia, IMF Occasional Paper 188, 1999

Charles Collyns ve G.Russell Kincaid, Managing Financial Crises: Recent Experience and Lessons For Latin America, IMF Occasional Paper 217

Christina D. Romer, Lessons From The Great Depression For Economic Recovery in 2009,
http://www.brookings.edu/~media/Files/events/2009/0309_lessons/0309_lesson_s_romer.pdf

Davide Furceri ve Annabelle Mourougane, Financial Crises: Past Lessons and Policy Implications, OECD, <http://www.oecd.org/dataoecd/34/35/42037275.pdf> (02.01.2009)

Dünya Bankası, World Development Index Database

Ehsan Khodarahmi, "Crisis Management", Disaster Prevention and Management, Vol:18, No:5, 2009

E7 Countries, http://en.wikipedia.org/wiki/E7_%28countries%29 (15.11.2009).

European Commission, Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses, European Economy 7, 2009

European Commission, AMECO Database

Fariborz Moshirian ve Qiongbing Wu, "Banking Industry Volatility and Banking Crises", Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, Vol:19, No:2

Financial Crises,
http://en.wikipedia.org/wiki/Financial_crisis#Speculative_bubbles_and_crashes (28.12.2009)

Financial Crisis, Credit Crisis, Credit Crunch,
<http://www.economywatch.com/finance/financial-crisis-credit-crisis-credit-crunch.html> (31.12.2009)

Financial Crisis,

http://en.wikipedia.org/wiki/Financial_crisis#International_financial_crisis
(29.12.2009)

Francis B. Forbes, “Notes on the Financial Panic of 1907”, Publications of the American Statistical Association, Vol:11, No:81, 1908

Gabriel Cuadra ve Horacio Sapriza, “Sovereign Default, Interest Rates and Political Uncertainty in Emerging Markets”, Journal of International Economics, Vol:76, No:1, 2008

Galina Hale ve Carlos Arteta, “Currency Crises and Foreign Credit in Emerging Markets: Credit Crunch or Demand Effect?”, European Economic Review, Vol:53, No:7, 2009

George Cooper, The Origin of Financial Crises: Central Banks, Credit Bubbles and the Efficient Market Fallacy, İngiltere: Harriman House Ltd, 2008

Gerard Caprio ve Daniela Klingebiel, Bank Insolvencies: Cross-Country Experience, The World Bank Policy Research Working Paper 1620, 1996

Giuseppe Cornicello, Behavioural Finance and Speculative Bubble, <http://www.finanzacomportamentale.it/files/tesi2.pdf> (31.12.2009)

Global Financial Crisis Chronology 2007,
<http://www.nortonrose.com/keystrengths/financialinstitutions/insightintocreditorunch/default18362.aspx?lang=en-gb> (02.01.2010)

Ian I. Mitroff ve Murat C. Alpaslan, Preparing for Evil, Harvard Business Review, Nisan 2003

İbrahim Turhan, Bankacılık Krizleri, Active Dergisi, Ocak 1999

İsmail Dokur, Bankacılık Krizleri ve Asimetrik Bilgi Sorunu: Teori ve Türkiye Üzerine Uygulama, (Erciyes Üniversitesi: Yüksek Lisans Tezi), Nisan 2005

James Daniel, Fiscal Aspects of Bank Restructuring, IMF Working Paper 52, 1997

John Hawksworth ve Gordon Cookson, The World in 2050, Beyond the BRICs: A Broader Look at Emerging Market Growth Prospects, http://www.pwc.com/en_GX/gx/world-2050/pdf/world_2050_brics.pdf
(15.11.2009)

John Kenneth Galbraith, The Great Crash, ABD: Houghton Mifflin, 1997

Kenan Bulutoğlu, Yöresel ve Küresel Para Krizleri, İstanbul: Batı Türkelî Yayıncılık, 2002

Leo Panitch, “Financial Crisis Opens The Opportunity For Banking Reform”, CCPA Monitor, Vol:16, No:1

Lessons From Wall Street’s Panic of 1907,
<http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=14004846> (02.01.2010)

Marc Labonte ve Gail Makinen, “The Current Economic Resession: How Long, How Deep, and How Different From the Past?”, CRS Report for Congress, 2002

Marcelo Dabos ve Laura Gomez Mera, The Tequila Banking Crisis in Argentina, 1998, <ftp://webacademicos.udes.edu.ar/pub/econ/doc19.pdf> (29.01.2009)

Mary Mellor, “The Banking Crisis: From Speculation to Sustainability”, Capitalism Nature Socialism, Vol:20, No:4, 2009

Miles Kahler, Capital Flows and Financial Crises (Ed.), ABD: CornellUniversity Press, 1998

Murray N. Rothbard, America’s Great Depression, 5.Edition, ABD: The Ludwig von Mises Institute, 2000

OECD, Investment Policies and Economic Crises: Lessons From the Past, Nisan 2009, <http://www.oecd.org/dataoecd/27/23/42602587.pdf>

Olivier Blanchard, The Crisis: Basic Mechanisms, and Appropriate Policies, IMF Working Paper, 2009

Osman Zekayi Orhan ve Seyfettin Erdoğan, Para Politikası, 4.Baskı, Ankara: Özkan Matbaacılık

Patrick J. Coe, “Financial Crisis and the Great Depression: A Regime Switching Approach”, Journal of Money, Credit and Banking, Vol:34, No:1, 2002

Peter E. Earl, Ti Ching Peng ve Jason Potts, “Decision Rule Cascades and the Dynamics of Speculative Bubbles”, Journal of Economic Psychology, Vol:20, 2007

Robert F. Bruner ve Sean D. Carr, The Panic of 1907: Lessons Learned From the Market’s Perfect Storm, ABD: John Wiley and Sons, 2007

Speculative Bubble, <http://www.investopedia.com/terms/s/speculativebubble.asp> (31.12.2009)

Stephan Gundel, “Towards a New Typology of Crises”, Journal of Contingencies and Crisis Management, Vol:13, No:3, 2005

Stephen Haber, Introduction: The Political Economy of Crony Capitalism, Hoover Press, http://media.hoover.org/documents/0817999620_xi.pdf (25 Aralık 2009)

Steve Wiegand, Lessons From the Great Depression For Dummies, 2. Baskı, ABD: Wiley Publishing, 2009

Steven B. Kamin, The Current International Financial Crisis: How Much is New?, International Finance Discussion Papers, No:636, Haziran 1999, <http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/1999/636/ifdp636.pdf> (02.01.2010)

Taro Esaka, "Exchange Rate Regimes, Capital Controls, and Currency Crises: Does the Bipolar View Hold?", Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, Vol:20, No:1, 2010

The Great Depression, <http://history1900s.about.com/od/1930s/p/greatdepression.htm> (03.01.2010)

What is Recession? <http://recession.org/definition> (01.01.2010)

Zafer Yükseler, Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi, 1998, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/makro/yukselez/odemeler.pdf> (03.01.2010)

FREEDOM OF EXPRESSION IN BROADCASTING

Arzu TUNCER*

ABSTRACT

Broadcasting is the most important source of information and the media in a democratic society. The right of freedom of expression considers both the right of the public to receive utmost diversity of information in broadcasting and the right of broadcasters not to be interfered by politics or commercial intervention. Governments and dominant commercial broadcasters have tried to control broadcasting because of its richness as a source of information and news and its effectiveness. As a matter of fact, sometimes the public broadcaster operates as an agent of government rather than serving the public interest. Consequently, broadcasting can be a state cartel in some countries. In this context, governments have controlled private broadcasting granting the license while commercial broadcasters have tried to monopolize the broadcasting sector. Therefore, it should be established a set of standards in order to prevent that broadcasting becoming a means of government control or prevent commercial broadcasters from becoming extremely dominant.

Key words: Access to information; Blasphemy; Censorship; Criminal libel; Defamation; Freedom of expression; Freedom of information; Journalism; Journalists; Judges; Media; Obscenity; Politicians; Press; Private life.

ÖZET

Radyo ve televizyon yayıncılığı, demokratik bir toplumda, en önemli haber kaynağı ve kitle iletişim aracıdır. İfade özgürlüğü hakkı; hem radyo ve televizyon yayıncılığında toplumun çeşitli kaynaklardan haber edinme hakkını içermektedir hem de radyo ve televizyon yayıncılarının ticari ve siyasi engellemelere maruz kalmadan yayın yapmalarını sağlayacak tedbirleri öngörmektedir. Hükümetler ve nüfuzlu ticari radyo ve televizyon kuruluşları, radyo ve televizyon yayıncılığını haber ve bilgi alma zenginliğinden ve toplum üzerindeki etkisinden dolayı denetim altında tutmaya çalışmaktadırlar. Gerçek şu ki, bazı ulusal yayın kuruluşları kamu menfaatine hizmet etmekten çok hükümetin bir temsilcisi olarak faaliyette bulunmaktadırlar. Bu nedenle de radyo ve televizyon yayıncılığı devletin ticari kuruluşu konumuna bürünebilmektedir. Bu bağlamda, bazı hükümetler, radyo ve televizyon kuruluşlarının yayın izini ellerinde bulundurmaları suretiyle, ticari radyo ve televizyon kuruluşlarına, nüfuzlarını kullanarak, özel radyo ve televizyon yayıncılığının kontrolünü kendi ellerinde tutmayı başaramamaktadırlar. Bu nedenle, radyo ve televizyon yayıncılığının hükümetin kontrolünde bulunan bir araç haline dönüşmesini önlemek veya ticari yayın kuruluşlarının yayıncılık sektöründe gereğinden fazla egemen olmasını engellemek

* Former Research Assistant, Beykent Üniversitesi

amacıyla radyo ve televizyon yayıncılığına ilişkin düzenleyici hukuk kuralları konulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi alma, ifade özgürlüğü, radio ve televizyon yayıncılığı, hükümetler, media, politikacılar, özel yaşam

1. Freedom of Expression

Free access to information and ideas is an essential factor of a democracy and compulsory in allowing public to participate in decision-making. The extent of freedom of expression reflects on astonishing or agitating information in order to ensure tolerance and broadmindedness of a democratic society. (Wadham & Griffiths & Rigby, 2001:24-35; Clayton & Tomlinson, 2001: 15.1-15.287)

The positive freedom of expression is defined in article 10(1) of the European Convention and its restrictions are explained in article 10(2). While applying these restrictions, the European Court of Human Rights will take into consideration the facts and the circumstances existing in the particular case in order to adjudicate the interference to freedom of expression. (Beatson & Cripps, 2002: 225-238; Van Dijk & Van Hoof , 1998: 293-694)

In addition, the Article 10(1) requires to meet 'positive obligation' from member states besides preventing them from imposing restrictions on freedom of expression. In *Fuentes Bobo v Spain (Application No. 39293/98, 29 February 2000)*, the domestic employment tribunals hold that it could not be held responsible for the applicant's dismissal as the relationship between the applicant and the employer was governed by private rather than public law. The European Court of Human Rights rejected this argument for the reason that the state has a positive obligation to protect individuals from interferences with their right to freedom of expression even by private persons.

2. Access to Information

Access to information is the primary obligation to ensure freedom of information in a democratic society. Institutions and public servants that establish governance should develop a positive political background of government in an open society. Otherwise it is not likely to resolve the problems derived from opposing free flow of information in a reserved governing system. (Wadham- Griffiths- Rigby, 2001: 36-50; Curran- Seaton, 2002: 287-301)

Access to information should comprise the right to be informed of all events which are of interest to society. Governments should change their perceptions with the intention of providing free flow of information. Thus, public should have access to a broad range of high-quality content and services freely on television. They should also facilitate broadcasters from other Member States to access news without difficulty. (Beatson- Cripps, 2002: 325-348; Nitsche, 2001: 157-176)

Customers will embrace new services and technical devices as long as easy access to remarkable content of quality is allocated. (EU Monitoring and Advocacy Program Network Media Program, 2005 : 78-86)

Access to the networks is essential for cultural diversity and media pluralism. They should carry out their fundamental role of distributing content and audiovisual services beside other services. The revision of the regulatory framework for electronic communications should consider the links between content and networks. (Goldberg- Prosser- Verhulst, 2003: 103-108)

The European Broadcasting Union underlines the importance of a European information society for the evaluation of the 'Television Without Frontiers Directive' which is the source of the regulation of audiovisual regulatory substance in Europe; and also the electronic communications regulatory framework called the Telecommunications package. Directives are related by the amendment of the regulatory structure for electronic communications,

which covers set of connections. Digital technology should be used to ensure the access to a broad range of quality content for all types of customers, with reinforcing pluralism and freedom of information while enlarging diversity of broadcasting industries in Europe. (EU Monitoring and Advocacy Program Network Media Program, 2005: 106-116; Goldberg- Prosser- Verhulst, 2003: 42-75)

3. Media and Journalism

The media has the function to convey information of public interest as a source of information and public supervisor which grants privilege in a democratic society. The Article 10 of the European Convention tolerates certain extent of provocation in press freedom and also protects the rights of informants who provide confidential sources to the press. (Wadham- Griffiths- Rigby, 2001: 36-50; Curran- Seaton, 2002: 238-316, 264-286; Beatson- Cripps, 2002: 225-274)

The press has a right and duty to impart information in a certain extent of exaggeration and provocation on public interest. Reporters need to work in suitable conditions. Therefore, a regulatory structure should be established to facilitate their role so as to publish their articles in the public interest without any interruption of censorship and accusation. (Wacks, 1995: 21-47; Goldberg- Prosser- Verhulst, 2003 : 42-55)

Journalists have a responsibility to take professional approach at their work and to report fairly, truthfully and in good faith using credible sources of information in order to provide objectivity and to operate in the public interest. They are subjected to attacks and harassments due to reporting corruptions and political scandals which jeopardize the position of governments and public officials. (Prager & Oberschlick v Austria (1995) 21 EHRR 1; Curran- Seaton, 2002: 317-371)

News reporting based on interviews requires special protection because of its value in imparting information effectively in public interest. Reporters have right to protect the secrecy of their sources in order to provide the free flow of information to the media and ensure the security of journalists. However, the information will be disclosed if it is crucial for a criminal investigation and is ordered by the court. (Nicol- Millar- Sharland, 2001: 178-188; Robertson-Andrew, 2002: 423-468; Murphy, 2000: 26-36)

Journalists have right to protect their sources of information in order to avoid the pressure which affects the free flow of information. Therefore, journalists have right not to reveal their sources unless it is requisite for a criminal investigation or for a criminal offense in condition that the information can not be obtained otherwise; and also public interest prevail over the freedom of expression. (Wacks, 1995: 124-143; Beatson- Cripps, 2002: 275-288)

Regulatory authorities over the media or broadcast should not be subject to the government and its political control. The license applications of a broadcast channel should be made on the basis of pre-specified provisions in favor of the public right to be informed. In addition, the authorities of broadcast regulatory bodies should be restricted relating to licensing and complaints.

Technological changes require new policies and regulations which promote cultural diversity and pluralism at the national and international levels. Therefore, Member States should take regulatory measures to ensure wide range of private media. (Curran- Seaton, 2002: 317-371; Goldberg & Prosser & Verhulst, 2003: 1-55)

4. Private Life

Member States have a positive obligation to ensure the effective protection of the right to respect for private life so as to protect an individual from the acts of other private parties and to prevent from committing crime against privacy (*Von Hannover v Germany (2005) 40 EHRR 1*). The media right to freedom of expression should be prescribed by law in order to realize the legitimate aim while interfering the right to respect for private life. In this process, provisions must be carried out within the state's margin of appreciation.

Freedom of expression may not only be applied to information or ideas that are considered as inoffensive but also to those that disturb or shock which require the demands of tolerance as a reflexion of democratic society. This freedom is restricted by the exceptions defined in Article 10(2) of the European Convention of Human Rights which must be interpreted strictly.

In *Bergens Tidende v Norway*, The European Court of Human Rights recalls the fundamental role that the press accomplishes in a democratic society. The duty of the press is to impart information on all matters of public interest while beware not to exceed certain limits regarding the reputation and rights of others and paying attention to avoid the disclosure of confidential information. In addition, journalistic freedom also covers a large degree of exaggeration or provocation. The national margin of appreciation is restricted by the interests of a democratic society in enabling the press to implement its vital role by imparting information of serious public concern. As a result, the European Court of Human Rights rejected that the interest of surgeon in protecting his professional reputation prevail over the public interest in the freedom of the press to impart information on matters of legitimate public concern and it concluded that there has been a violation of freedom of expression. (Nicol & Millar- Sharland, 2001:10- 31)

5. Politicians and Judges

Both private and public reputations of politicians are protected under the European Court of Human Rights but the protection on the public reputation is limited where the press is acting as a supervisor on the subject matter of public interest. (Beatson- Cripps, 2002: 87-104)

Unlike private life, politicians and public officials should tolerate criticism in a larger extent. In *Leander v Sweeden (1987) 9 EHRR 433*, The European Court of Human Rights held that the right to freedom to receive information interdict a Government from hampering information that others want to disclose. Article 10 of the European Convention does not grant the individual a right of access to a record enclosing information on his personal position or to impose an obligation on the Government to impart such information to the individual. (Nicol & Millar & Sharland, 2001: 10-31; Beatson- Cripps, 2002: 87-104)

In *Lingens v Austria (App. No. 9815/82, 8 July 1986) 8 EHRR 407*, the European Court of Human Rights accepted that the protection of the reputation of a politician was a legitimate aim. Although it highlighted that the limits of criticism of a politician in his public life is more flexible than private life of individuals. The European Court of Human Rights stressed that a politician exposes himself to close examination by both journalists and the public. Therefore, he must tolerate the situation. Freedom of the press contributes to form an opinion on the ideas and acts of political leaders. The limits of criticism against a politician are much larger according to a private individual. Therefore, while protecting the reputation of a politician, the extent of criticism must be considered rather widely. (Robertson- Andrew, 2002: 592-596)

Judges have right to protect their reputations against media. In *Prager and Oberschlick v Austria (1995) 21 EHRR 1*, the European Court of Human Rights accepted that the press is one of the resources that judges carry out their

duties in compliance with the democratic intend. It also pointed out that judges must enjoy public confidence. Hence, they must be protected from arguments, particularly for the reason that they have the duty of discretion that prevents them from replying to criticism. (Nicol- Millar- Sharland, 2001: 121-141; Beatson- Cripps, 2002: 123-138)

6. Defamation

Defamation is a false statement which impairs someone's reputation and such a publication with fault that is broadcasted as a result of negligence or malice. Any legal persons such as editors or media organizations whose rights have been interfered with defamation have right to complain; as well as ordinary persons, corporations and non governmental organizations may apply for the defamation issue to the European Court of Human Rights. Prior restraint such as anticipatory injunction in defamation cases is exceptional because of legal and practical reasons. If the defendant presents a defense of justification, privilege or fair comment will not be granted by the Government. (Wacks, 1995 : 89-92; Price- Duodu, 2004 : 19-39)

However, the European Court of Human Rights especially scrutinizes interferences in the case of censorship before publication such as threats of civil or criminal proceedings or anticipatory injunctions to the media since it prevents the dissemination of ideas and information. The European Court of Human Rights has also recognized the chilling effect of high levels of damages on freedom of speech. In addition, final injunctions, awards of damages and sanctions in criminal proceedings may infringe freedom of expression. (Murphy, 2000: 99-104; Jones, 1998: 244-258)

7. Criminal Libel

Libel is a published or broadcast defamatory statement or false which harms the reputation of an individual. The defamatory statement is about someone who is exclusive to one or more persons and the material must be distributed to someone other than the offended party. (Robertson- Andrew, 2002: 485-490)

The European Court of Human Rights has been involved in the conviction of journalists for offences of criminal libel. In *Lingens v Austria (1986) 8 EHRR 407*, the European Court of Human Rights refused an argument that such penalty imposed a kind of censure which did not prevent the journalist from expressing himself and not discourage him from making this kind of criticisms again. The European Court of Human Rights pointed out that such a sentence would be likely to discourage journalists from contributing to public debate which affects the political life of society and in consequence is liable to impede the press in carrying out its duty as source of information and public supervisor.

8. Obscenity and Blasphemy

Obscenity is a word, act or expression that is indecent or offensive. The explanation of obscenity differs from culture to culture. Censorship is often used to restrain matters that are obscene under these explanations but not restricted to pornographic material. The concept of obscenity can be exercised as a political device in order to restrict freedom of expression. The legitimate aim concerning obscene speech is the protection of morals. The interference has included seizure or forfeiture of the criminal matter and conviction conducted by a fine or imprisonment. (Robertson- Andrew, 2002: 189-197)

The European Court of Human Rights indicated that the protection of the rights of others might be subject when the obscene matter was accessible through presentation to the general public without satisfactory notices. (Nicol-Millar- Sharland, 2001: 112-113)

Blasphemy is a disgrace offered to God in words and disrespectful words or signs addressed to in accordance with God. The interference included consequent prosecution of published blasphemous speech, the seizure and forfeiture of a film before its exhibition and the prevention of distribution of a video by the refusal to categorize it.

Both the seizure and the refusal to certify the film prevented the expression reaching audience and amounted to a prior control which is more difficult to justify even though in both cases the European Court of Human Rights concluded that such interferences were justifiable. In *Gay News Ltd and Lemon v United Kingdom*, The European Court of Human Rights concluded that the law of blasphemous libel was certain to be prescribed by law. The blasphemy was not essential factor of the offence. It was pointed out that the offence of blasphemy can not lend itself to define legal definition and the law was reachable to the applicants and that the interpretation was estimated with appropriate legal advice and found justified the protection of the rights of others.

Obscene and blasphemous speeches are authorized because of their ability to shock and offend. The prohibition of blasphemous speech is the reason of preventing attacks from the religion of individuals. In *Handyside v United Kingdom (1976) 1 EHRR 737*, The European Court of Human Rights stated that freedom of expression is not only applicable to information and ideas but also to those that offend, shock or disturb the state or any sector of the population which are the reflection of pluralism, broad-mindedness and tolerance of a democratic society.

Obscene and blasphemous speeches result from artistic field rather than political or commercial fields. In *Muller v Switzerland (1988) 13 EHRR 212*, the European Court of Human Rights decided that it is not likely to find a

identical concept of morals in the legal and social orders of the member states. The existing jurisprudence provides rational guidance to help out English courts when they are prosecuted by the obscenity and the blasphemy fields.

RECOMMENDATIONS

Some suggested recommendations regarding the content of the article are as follows:

- i.** Member States should establish positive provisions to ensure pluralism of the opinions in broadcasting and also they should guarantee to access information unless there is an actual and imminent danger that threatens national security.
- ii.** Member States must ensure the effective protection of the right to respect for private life in order to protect an individual from the acts of private bodies such as newspapers or television stations.
- iii.** Journalists should never be required to reveal their sources unless it is necessary for a criminal investigation or the defense of a person accused and they are ordered by a court provided that the information cannot be obtained elsewhere and public interest outweighs the harm to freedom of expression from disclosure.
- iv.** Control of media and monopolies must be restricted as they impede democracy and plurality and diversity of media.
- v.** Regulatory bodies should be independent of political control. Processing of license applications should be transparent and decisions about competing applications should be made on the basis of pre-established criteria in the interest of the public right to be informed. In addition, the authorities of regulatory bodies should be limited relating to licensing and complaints.

- vi.** Regulatory bodies should be cautious while restricting harmful or illegal content of broadcast not to restrain positive potential of new technologies.
- vii.** Digital technology should be used to ensure the widest possible access to a broad range of quality content, to strengthen pluralism and freedom of information while advocating the development and diversity of broadcasting industries across Europe.
- viii.** Member states must convey certain television and radio programs and services which are of particular importance to society. Otherwise it is likely that private broadcasters could abuse their dominant position and may unjustifiably restrict choice of customers by giving priorities to other programs and services.
- ix.** Member states should provide consumers with access to a diverse range of content and services with the highest possible quality and at a reasonable price in digital environment in order to create an open television market and to encourage market competition.
- x.** The Frontiers Directive should consider access to information, cultural diversity and media pluralism while removing obstacles to the internal market.
- xi.** Journalists have a responsibility to take professional approach at their work and to report fairly, impartially and in good faith using credible sources of information in order to provide objectivity and to operate in the public interest.
- xii.** Editorial independence should be guaranteed by law and may take decision freely what to broadcast instead of government, regulatory or commercial bodies.
- xiii.** Prior censorship on any information conveyed must be prohibited by law and should never be required for a broadcast content.

xiv. The reputation of a person should only be protected if the person offended is a private individual, judge or a public servant.

xv. Public service broadcasting should guarantee universal access and undertake to serve all regions and cultures. In addition, it must be governed by an independent governing body whose self-government is ensured by law.

xvi. Member states should survive public service broadcasting and sustain its development according to the new communication technologies and services. In addition, they should create advisory programming committees in order to reflect the needs of the different groups in society.

xvii. Broadcasters should never be required to transmit particular broadcasts for the government which may damage broadcasting independency.

xviii. Member States should support the facility of modern information technologies in order to protect diversity and to improve access to information.

xix. Sanctions on commercial broadcasters should be imposed only by an independent body and the decisions should be published and accessible.

xx. Government should make new regulations to strengthen and protect the freedom of the press in legal and financial fields; and also it should support the press companies which are financially weaker than others and take financial measures on this matter.

xxi. Profession associations and institutions- such as Journalists Association, Journalists Trade Union, Press Advertisement Institution and Press Council- must be powered so as to be effective in the amendments of the provisions and to strike the balance and reduce the interferences made by the Government.

xxii. The diversity and transparency should be provided in broadcasting legislation and should be formed a self-regulatory system for commercial broadcasters in order to develop their independence.

BIBLIOGRAPHY

Beatson, Jack & Cripps Yvonne : Freedom of Expression and Freedom of Information, Essays in Honour of Sir David Williams, Oxford University Press, London, 2002.

Clayton, Richard & Tomlinson, Hugh : Privacy and Freedom of Expression, Reprinted from The Law of Human Rights, Oxford University Press, London, 2001.

Curran, James & Seaton, Jean : Power Without Responsibility (The Press and Broadcasting in Britain), 5th edition, Routledge Press, London / NY, 2002.

EU Monitoring and Advocacy Program Network Media Program, Monitoring Reports : Television Across Europe : Regulation, Policy and Independence, Open Society Institute, Hungary, 2005.

Goldberg, David & Prosser, Tony & Verhulst, Stefaan : EC Media Law and Policy, Longman Press, London and NY, 2003.

Jones, Thomas David : Human Rights : Group Defamation, Freedom of Expression and the Law of Nations, International Studies in Human Rights, Martinus Nijhoff Press, 1998.

Murphy, Yvonne : Journalists and The Law, 2nd edition, Sweet & Maxwell, London, 2000.

Nitsche, Ingrid : Broadcasting in The European Union, The Role of Public Interest in Competition Analysis, T.M.C.ASSER Press, The Hague, 2001.

Price, David & Duodu, Karieh, Defamation Law, Procedure and Practice, 3rd edition, Thomson/ Sweet & Maxwell Press, London, 2004.

QC Nicol, Andrew & QC Millar, Gavin & Sharland, Andrew : Media Law and Human Rights, Blackstone Press, London, 2001.

QC, Robertson Geoffrey & QC, Andrew Nicol : 'Media Law', 4th edition, Sweet & Maxwell Press, London, 2002.

Van Dijk, P. & Van Hoof, G.J.H. : 'Theory and Practice of the European Convention on Human Rights', 3rd edition, Kluwer Law International Press, 1998.

Wacks, Raymond : Privacy And Press Freedom, Blackstone Press, London, 1995.

Wadham, John & Griffiths, Jonathan & Rigby, Betham : Freedom of Information Act 2000, Blackstone Press, London, 2001.

A COGNITIVE APPROACH TO ERROR CORRECTION AND SOME COGNITIVE TIPS ON CORRECTING WRITING ERRORS

Assist. Prof. Dr. Turgay DİNÇAY – Beykent University*

ABSTRACT

Error correction has always been a deep concern of language teachers in foreign language teaching. Because most teachers believe that errors which are left uncorrected will be permanent errors in the future. It is for this reason that language teachers have always discussed how they should correct errors. While some adopt a “ behavioristic approach “ to error correction, some others prefer a “ cognitive approach “. Hence, the question of what, when, and how to make the corrections is still under discussion.

It should also be taken into consideration that teachers should have a positive attitude to correct students’ errors. If not, students may be discouraged and unmotivated.

In this paper I will try to shed light on the issues mentioned above and present some tips of mine to prevent or minimize the errors which are commonly made by Turkish students.

Key words: Error, performance, behavioristic approach, cognitive approach, competence

ÖZET

Yabancı dil öğretiminde yazım hataların nasıl düzeltileceği her zaman yabancı dil öğretmenlerinin ilgi alanı olmuştur. Çünkü, çoğu öğretmenler düzeltilmeyen hataların gelecekte öğrenciler için sürekli ve kalıcı olacaklarına inanmaktadırlar. Bu konuda ortaya çıkan değişik yaklaşımların sonucunda, bazı eğitimler “ davranışsal yaklaşımı “ savunurken, başka bir grup ise “ bilişsel yaklaşımı “ önermektedirler. Dolayısıyla, hangi hataların ne zaman ve nasıl düzeltileceği hala tartışma konusu olmaktadır.

Öğretmenlerin, öğrencilerin hatalarını düzeltirken olumlu bir yaklaşım içinde olmalarında çok önemlidir. Aksi takdirde, öğrencilerin dil öğrenmeye olan motivasyonlarını kaybetmeleri yüksek bir olasılıktır.

Bu makalede, yukarıda ele alınan konulara ilave olarak, türk öğrencilerin kompozisyon yazarken yaptıkları hataları en aza indirmek için dikkate alınması gereken öneriler de yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yazım hataları, başarı, davranışsal yaklaşım, bilişsel yaklaşım, motivasyon

* Yrd.Doç.Dr., Beykent Üniversitesi, YDYO, turgaydincay@beykent.edu.tr

1. INTRODUCTION

Correction is arguably the principal role of teachers in the classroom. Errors left uncorrected can easily lead to complete breakdown in communication on a daily basis and lead to permanent errors which later become irreversible.

The most important aspect during the process of error correction is to adopt a positive attitude to students' errors. We all know very well that a paper that is returned with red markings and notes all over is quite discouraging for them, we can easily see the fading light in the students' eyes. If our aim is to win the students instead of discouraging him, we should be looking for better ways of error correction without losing the students.

While marking mechanically, we, the language teachers, may not realize that we are showing the student only his mistakes – negative points. If the student receives only negative feedback, he may easily be discouraged from trying to construct complex structures and using new vocabulary. However, correction can be a beneficial experience for the student if the teacher shows the strong points as well.

It is for the reason mentioned above that teachers should employ different and flexible error treatment strategies in accordance with the teaching objectives, students' linguistic competence, their affective factors and the effectiveness of the error correction.

In this paper I intend to look into some types of errors which are made by students in language learning and suggest a cognitive procedure and some techniques for dealing with errors with some reference to its historical perspective before shedding some light on three important related questions: a) what to correct , b) when to correct and c) how to correct.

2. BEHAVIORISTIC APPROACH TO ERROR CORRECTION

In the 1950s, American linguist Robert Lado (1957) began to study errors systematically and developed theories about errors - contrastive analysis. The contrastive analysis hypothesis claims that the principal barrier to second language acquisition is the interference of the first language system with the second language system and that a scientific, structural comparison of the two languages in question enables people to predict and describe which are problems and which are not. Deeply rooted in behaviorism and structuralism, the proponents of this approach hold the view that human language learning is to change old habits and to build new habits. Errors occur when learners cannot respond correctly to a particular stimulus in the second language. Since an error may serve as a negative stimulus which reinforces “bad habits”, it should not be allowed to occur. So, in the classroom, the behaviorists place more emphasis on mechanical pattern drills and attempt to correct any errors or mistakes wherever there are.

3. COGNITIVE APPROACH TO ERROR CORRECTION

The subject of error correction has been studied extensively by many practitioners such as Connors and Lunsford (1995), Walz (1982), Hendrickson (1980) and Fanselow (1977). They propose different methods for dealing with errors. For instance, while the focus proposed by followers of behaviorism is on preventing errors, the focus initiated by the cognitivists is on intellectual analyses of the causes of errors and ways of dealing with them. In behaviorism, errors are depicted as sins that should be avoided and bad habits that should not be tolerated, whereas in cognitivism errors are perceived as evidence that learners are testing hypotheses, as Gorbet, cited in Walz (1982), maintains. Cognitive-oriented approaches suggest that errors are part of learning and that errors are crucial to language learning.

4. ERROR TREATMENT

Error treatment is a very complicated and thorny problem. As language teachers, we need to be aware of some theoretical foundations and what we are doing in the classroom. Here principles of (a) optimal affective and cognitive feedback, of (b) reinforcement theory, and of (c) communicative language teaching all combine to form these theoretical foundations. With these theories in mind, we can judge in the classroom whether we will treat or ignore the errors, when and how to correct them.

4.1 WHICH ERRORS SHOULD BE CORRECTED?

There are three interrelated questions that most writings on the subject attempt to answer: Which errors should be corrected? When should they be corrected? How should they be corrected? Different scholars hold different views on this issue and theories on "which errors should be corrected, when, and how" vary a great deal.

Yet there appears to be a consensus that errors which impair communication should be corrected when they occur. For example, Fanslow (1977) suggests that teachers should deal with errors which only cause a communication breakdown. The types of errors that Walz (1982) reports as the most important are: errors that impede communication, errors that students make frequently, and errors that the class has recently addressed.

Burt (1975) and Kiparsky (1975) made a distinction between "global" and "local" errors. Global errors hinder communication and they prevent the learner from comprehending some aspects of the message. Local errors only affect a single element of a sentence, but do not prevent a message from being heard.

Hendrickson (1980) puts forward a contrary view and asserts that global errors need not be corrected and they are generally held true. But expressions such as “ a news ”, or “ an advice ” are systematic errors, and they need to be corrected. As for pre-systematic errors, teachers can simply provide the correct one. For systematic errors, since learners already have the linguistic competence, they can explain this kind of errors and correct them themselves. So teachers just remind them when they commit such errors. As to what kind of errors should be corrected, it needs teachers’ intuition and understanding of errors. At the same time, the teacher should consider the purpose of the analysis and analyze them in a systematic way.

A distinction made by Jeremy Harmer in “ A Practical Guide to English Language Teaching “ categorizes incorrect English from students. A mistake occurs when students know the correct language but incorrectly retrieve it from memory. An error occurs when students have incorrectly learned or don’t yet know the correct language. English words ‘borrowed’ by other languages are the most common source of mis-learned English. Whether the utterance in question falls into one or the other category above will determine to what extent we will correct, if at all.

4.2 WHEN TO CORRECT ERRORS?

Concerning this problem, the most controversial issue is whether to treat them immediately or to delay. First, we are confronted with a dilemma—fluency versus accuracy. For communicative purposes, delayed correction is usually preferred. Some teachers believe that when to correct errors is determined by the type of errors committed. For instance, if they are pronunciation or grammatical errors, immediate correction is preferable, for post-correction cannot make learners remember anything. Furthermore, the overall situation in the classroom is also important. When the whole class is familiar with a word, but only one of them is singled out for being corrected, he or she would feel

awkward. So, we can see that the time of correction is very complicated. Both the teachers' intuition and the feedback from the students are equally important.

4.3 HOW TO CORRECT ERRORS?

According to James (1998), it is sensible to follow the three principles in error correction. Firstly, the techniques involved in error correction would be able to enhance the students' accuracy in expression. Secondly, the students' affective factors should be taken into consideration and the correction should not be face-threatening to the students. Thirdly, some scholars believe that teachers' indirect correction is highly appreciated. They either encourage students to do self-correction as with the heuristic method, or present the correct form, so students don't feel embarrassed. Compare the two situations:

(1) Student: "What means this word?"

Teacher: "No, listen, what does this word mean?"

2) Student: "What means this word?"

Teacher: "What does it mean? Well, it is difficult to explain, but it means..."

It is obvious that teacher's remodeling in (2) is more natural and sensible than the direct interruption in (1).

5. SOME COGNITIVE TIPS ON CORRECTING WRITING ERRORS

In the light of the information presented above, I personally suggest that distinguishing between serious and minor errors may be a good guide during the correction process. Below are some tips of mine to prevent or minimize the errors which are commonly made by Turkish students in writing:

1. You should prioritize what you are correcting and grading. Do not focus only on grammar because students start to think that grammar is the only thing that counts in writing. Most teachers react primarily to surface errors, treating the composition as if it is a “series of separate sentences or even clauses, rather than as a whole unit of discourse” (Zamel, 1985: p.86)

2. Don't forget to ask the student to edit it before you check the assignment in case they may have presentation, obvious spelling, punctuation, and capitalization mistakes because the student does not bother to edit and proofread his / her own paper.

3. Lower level learners in particular will have trouble finding the appropriate word and they need more modeling. Provide correct vocabulary choices. Most of the time word choice is idiomatic or conventionally agreed upon and it is difficult for the learners to come up with the correct or appropriate word even if they consult the dictionary.

4. When correcting prepositions, a very common error in the writing of Turkish learners of English, it is a good idea to provide the correct preposition if it is introduced the first time. For recurrent errors, indicating wrong preposition use and expecting the learners to self-correct would be a good idea.

5. Teachers should use consistent and standardized methods to indicate to their students the type and place of errors. Correction legends and lists of symbols often prove useful if the teacher first trains her students on their meaning and what is expected from the students when a certain symbol is used.

6. Written comments on content should be consistent. Teachers must use a set of clear and direct comments and questions, and also should familiarize students with these comments. These comments must address the

strategies required to improve the essay and not just indicate what the teacher has found lacking or interesting. It has been reported that without training, students just tend to ignore written comments on their essays.

7. Lower level learners have been found to benefit from more direct correction rather than indirect correction in which symbols are used or the place of error has been indicated. Another thing that has to be kept in mind in teaching beginning level students is, because the students are struggling with both linguistic structure and writing conventions, the teacher has to stress different things at different times. When the learners make so many mistakes, it may be futile for the teacher to try to correct every error on the paper: it will be a waste of both time and effort for the teacher and very discouraging and unmanageable for the student. Sometimes the teacher should wait for the students to reach some level of fluency, then stress correctness.

8. It has been found that students who receive feedback and self-correct their mistakes during revision are more likely to develop their linguistic competence than those who receive no feedback and those who are not asked to do re-writes. Therefore, revision in the form of re-writes is a must if we want any improvement.

9. Conferencing is a particularly useful technique to show the learners the errors in their papers. Students can directly ask the teacher questions on the issues they have trouble with. At the same time the teacher may check the students' meaning and understanding.

6. CONCLUSION

Error analysis is associated with a rich and complex psycholinguistic view of the learner, but the sophisticated use is in its infancy. Teachers should be aware of what is going on in the field of error analysis and keep a keen eye on the related theories. In order to improve teaching, we need to explore the

learners' psychological process in language learning so that we can enhance our understanding of learners' errors. Based on the analysis of the causes of their errors, we provide our timely guide and help. In addition, while placing an emphasis on error correction in the classroom, as language teachers, we should take the teaching objectives, students' linguistic competence, their affective factors and the effectiveness of the error correction into error analysis and the EFL classroom teaching consideration. Consequently, we can employ more flexible strategies in error correction and make more contributions to the classroom teaching and learning.

BIBLIOGRAPHY

1. Brown, H. D. (2000). Principles of language learning and teaching. Longman, Inc.
2. Burt, M. K. (1975). Error analysis in the adult EFL classroom. *TESOL Quarterly*
3. Chandler, Jean. (2003). "The efficacy of various kinds of error feedback for improvement in the accuracy and fluency of L2 student writing", *Journal of Second Language Writing*, vol.12, 3
4. Corder, S.P. (1971). Idiosyncratic dialects and error analysis. *International Review of Applied Linguistics*, (9)
5. Ferris, Dana. (2001). "Error feedback in L2 writing classes. How explicit does it need to be?", *Journal of Second Language Writing*, vol.10, 3
6. Ferris, Dana. (2004). "The grammar correction debate in L2 writing: Where are we, and where do we go from here? (and what to do in the meantime...?)", *Journal of Second Language Writing*, vol.13, 1
7. Gascoigne, C. (2004). "Examining the effect of feedback in beginning L2 composition", *Foreign Language Annals*, vol. 37
8. Hendrickson, J. M. (1980). Error correction in foreign language teaching: Recent theory, research, and practice // K. Croft. *Readings on English as a second language* (2nd ed.). Cambridge, MA: Winthrop Publishers.

9. James, C. (1998). *Errors in language learning and use*. Addison Wesley Longman Limited.
10. Lee, Icy. (1997). "ESL learners' performance in error correction in writing: Some implications for teaching", *System*, vol. 25, 4
11. Myles, J. (2002). "Second language writing and research: The writing process and error analysis in student texts", *Teaching English as a Second or Foreign Language*, vol. 6, 2.
12. Nemser, W. (1971). Approximative systems of foreign language learners. *International Review of Applied Linguistics*, (9)
13. Lado, R. (1957) . *Linguistics across cultures*, Ann Arbor: University of Michigan Press
14. Selinker, L. (1972). Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics*, (Edited by REN Li-ping and ZHANG Dong-ling)
15. Zamel, V. (1985). "Responding to student writing", *TESOL Quarterly*, 19

SİNEMADA KADRAJIN EVRENİ VE ÇEKİM

Yrd.Doç.Dr.Cengiz ASİLTÜRK*

ÖZET:

Bu makalede, makalenin ilerleyen bölümlerinde göreceğimiz gibi, sinemanın keşfinden sonra üzerinde ciddi tartışmalar yapılan kadraj (çerçeve) ve çekim konuları ele alındı. Zira çerçeve ve çekim konuları sinema dilinin temel dinamikleridir. Gelişmeler izlendiğinde; insan dili gibi değişen, gelişen ve evrilen bir yapı arz eden sinema dilini; Rus yönetmen Sergei Mihailoviç Eisenstein'dan sinema yazarı Christien Metz'e ve Fransız sinema kuramcısı Andre Bazin'den çağdaş sinema yazarı Pascal Bonitzer'e kadar birçok sinemacının tartışma konusu yaptığı gözlenebilmektedir.

Kamera kayda girdikten sonra, kapatılıncaya kadar elde edilen her bir görüntüye çekim denir. Belli bir görüntü düzenlenirken kadrajın varlığı göz önüne alınır; zira onun dört bir yanındaki çizgiler görüntüyü sınırlar. Konuya bu açıdan bakıldığında kadraj bir gereklilik gibi görünebilir, ama kamera penceresinin doğası gereği o, gereklilik olmaktan önce zorunluluktur. Bu nedenle, gerçek uzamın belli bir kısmını film adına sınırlayan kadrajın dışı da filmin görüntü evrenine dahildir. Bu sınırlama bilinçli yapılabileceği gibi, teknik zorunluluktan da kaynaklanır. İzleyici kadraj dışından gelecek sesleri duyar; o an görmediği kadraj dışını, gördüğü kadraj içinin bir uzantısı olarak zihninde tamamlar.

Anahtar Kelimeler: Çekim, Çevrinme, Kurgu, Metrik, Sinema Dili, Kamera Rejisi, Kadraj, Fotoğraf, geoit.

ABSTRACT

This text is about the "framing and shooting" which people have been talking about since the first years of cinema, and still there is not any finished specific decision about them yet. These subjects may look so simple but they are the basic dynamics of film language. Film language, like human language, changes, improves and evolves. For this reason, it may be said that discussions about the above subjects will continue.

The visual material recorded by a camera is called a shot. Every shot is created within a frame. The frame must be considered carefully in a shot as it limits the four sides of the video. In this context, framing can be seen as a necessity but in fact, regarding the nature of camera, it is a must. For this reason, outside the frame is an essential part of the visual universe of the film. This limitation can be used as an advantage but it is still a necessity. The spectator hears the outside voices but completes the outside of the frame in his imagination as an extension of the inner frame. In a shot, players and objects may enter the frame or they may be out of the frame. This also emphasizes that the outer frame is included within the film universe.

Key Words: Shot, Pan, Montage, Metric, Film Language, Camera Direction (Plan-Sequence), Screen, Photography.

* Yrd.Doç. Dr., Beykent Üniversitesi, GSF, cengiza@beykent.edu.tr

GİRİŞ

Bir filmin kurgu yapısındaki en küçük birim çekimdir. Çekim, iki kesme (*Ing. cut*) arasındaki parçadır. Sovyet yönetmen Sergei Mihailoviç Eisenstein'a göre de, göze (hücre), çerçeve ve kurgunun yapıtaşdır. Kadraj ise, çekimi yapılacak görüntüyü dört bir yandan çizgilerle kuşatan yatay dikdörtgen çerçevedir. Sinema dili geliştikçe kadrajın tanımı yeni bir boyut kazanmıştır. Hem çekim hem kadraj sinema tarihi boyunca birçok ülkede tartışılmalıdır. Kimi filmler göz önüne alındığında, çekimin en küçük kurgu birimi olup-olmadığı bile kuşkuludur. Kadrajın varlığı ise kamera objektifinin yapısından dolayı zaten teknik bir zorunluluktur.

1. KADRAJ-ÇEKİM İLİŞKİSİ

David Wark Griffith, *A Corner in Weat* (Buğday Spekülasyonu- 1909) filminde, tahıl fiyatının aşırı yükselmesi karşısında ekmek kuyruğunda bekleyen yoksulların umarsızlığını göstermek amacıyla görüntüyü perdede aniden dondurup izleyiciyi şaşırtmıştır. Görüntü on üç saniye durağan hale gelince, insanlar çerçevede cansızlaşmıştır. Bu olayın belirleyicisi anamalcıların şölenine yapılan kesmeyle de, neden-sonuç ilişkisi can alıcı biçimde vurgulanabilmiştir (Abisel: 1989: 57-58).

Hareketli görüntü yaratılabilmesi için, perdeye saniyede 24 adet (ardışık) fotoğraf yansıtıldığı bilinmektedir. Durağan görüntü elde etmek içinse, tıpkısının aynısı bir fotoğrafın defalarca ardı ardına gösterilmesi gerekir. Dolayısıyla Griffith, on üç saniyelik durağan görüntüyü, tıpkıbasım fotoğraflarla elde etmiştir: 13 saniye x 24 fotoğraf olduğundan; görüntüde aynı fotoğraftan 312 tane yer almaktadır. Amerikalı bir başka yönetmen Quentin Tarantino, donuk kareyi *Pulp Fiction* (Ucuz Roman-1994) adlı filminin başında Griffithvari biçimde kullanmıştır. Soygunun başlayacağı sahnede, oyuncunun silahını çektiği anın fotoğrafı defalarca gösterilmiş, tıpkıbasım fotoğraflarla perdede donup kalan görüntü elde edilmiştir. Bu görüntü filmde

bağımsız (bağlamından koparılıp) ele alındığında, onun sınırları salt bir fotoğrafın sınırlarıdır. Kimi filmlerin en küçük birimi olan ve tıpkıbasım bir fotoğraf sıralamasıyla elde edilen bu tür görüntüler göz önüne alınmazsa eğer; “Bir kez çalıştırılan kameranın, kapatılıncaya kadar kaydettiği görsel bütünlük” olan çekimler, hem sinemanın en küçük birimi hem de görüntü diziminin en önemli ögesi sayılır. Çekimler, objektifin teknolojik yapısından dolayı, kadrajla sınırlandırılmış olarak ortaya çıkar.

1.1. Sinemada ve Diğer Sanatlarda Kadrajın Tarihsel Serüveni

Sanat tarihi, gördüğü varlıkların benzerlerini yaratma dürtü ve arzusunun insanoğlunu resim, heykel ve fotoğraf sanatına, oradan sinemaya ulaştırdığını göstermektedir. Çünkü gördüğünün aynısını yaratma arzusu, insanoğlunun doğasında bulunmaktdır. Kuzey İspanya’da (Santander’in 30 km batısı) bulunan Altamira Mağaralarında (resim: 1, 2, 3);

Resim: 1

Resim:2

Resim: 3

Fransa'daki Dordogne bölgesinde yer alan (Montignac yakınları) Vézère vadisindeki Lascaux Mağaraları'nın duvarlarına (resim: 4, 5, 6);

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

günümüzden 15.000 yıl önce çizilmiş bizon resimlerinin (Gombrich, 1986: 23) resim, fotoğraf, sinema sanatlarının bilinen yatay-dikey dikdörtgen kare çerçevesi içinde olmadığı görülür.

Bu örneklerden yola çıkarak insanın, başlangıçta resimleri bulduğu herhangi bir sathın üzerine yaptığı söylenebileceği gibi, mağara duvarlarını bilinçli olarak seçtiği de ileri sürülebilir. Kaldı ki herhangi bir yüzey doğası gereği bir sınır getirir. Kadraj da sanatçının karşısına bir zorunluluk olarak çıkabilir. Sözü edilen mağaralarda bulunan hayvan resimlerinin belli yönsemelerinin (belli bir yere-yöne doğru hareket etme ya da ilerleme eğiliminin) olması bu görüşü desteklemektedir. Önceleri iki boyutlu çizilen resim zamanla ışık, gölge, perspektif yoluyla (sanal) üçüncü boyuta kavuştu, ama bundan önce, resmedilecek nesnelerin ve varlıkların belli çerçeveler içinde gösterilmesi yolu seçildi. İşte bu nedenle, konunun özünü oluşturan sinema çerçevesinin önceleyeni, ilkin resim ve ardından fotoğraf olmuştur. Resimde nesne, sinemada duygu olarak kadraj dışına taşma (bir başka deyişle de, dışarıyı kadraja dahil sayma) hem fiziksel/konumsal hem de dilsel (estetik) bir anlayışı

gösterir. Dolayısıyla bu, sanatçının biçemiyle (üslubu) ve sanatsal anlayışıyla ilgilidir. Sinemada, nesne ve mekanların çekimleri sırasında doğal görünümün bozulup biçimlendirilmesi de gerçeküstücülükte, natürealizmde, barokta olduğu gibi yine ifadeci, izlenimci ve gerçeküstücü yoldan bir biçem sorunudur. Bunlar, koşullara ve zamana bağlı olmayan bireysel karakterlerdir.

Yüzey sanatı olan resim, öteden beri mimari kılıf içinde koruna gelmiştir. Mimari yapıların dış yüzeylerinde resim hiç yer almamıştır denilemez, ama bu bir istisnadır. Mimari mekânla ilişki, resmin iç duvar yüzeylerine hâkim olmasıyla belirlenir. Çoğu kez taşınabilir çeşitten olmayan fresk ve mozaik tekniğinde resimler duvar yüzeyinin ayrılmaz parçası olarak uygulanmıştır. Tahta, kâğıt, bez malzeme üzerine yapılan resimler taşınabilir çeşittendir (Tansuğ, 1988: 73). Resmin yer verildiği alan, bunlarla da sınırlı değildir. Mezar odaları, mağara duvarlarının iç ve dış yüzeyleri, kayalar, kiliselerin ve başka kültürlerin o başka tapınaklarının ahşap ya da beton duvarları resim yapmak için seçilen başka satırlar ya da yüzeylerdir. Ressam, göstermek istediği varlığı, diyalektik yasa gereği varlıklar evreninde başka varlıkların önünde, arkasında, yanında, üstünde, altında yer alan varlıklar arasından seçer; onu durduğu yerden koparıp alır, sınırlarını belirlediği kadraja yerleştirir. Fotoğraf sanatçısı, sinema öncesi döneme ait çalışmalarında aynı yolu izlemiştir. Göstermek istediklerini, disiplinli bir çerçeveye yerleştirmiştir. Böylece resimle fotoğrafta kompozisyon evreni çerçeveye sınırlanıp belirlenmiştir. *Şeyler* evreninden seçilerek koparılıp alınan görsellikler, kendi evreni dışında bırakılan varlıklardan soyutlanmıştır. Belli bir bakış açısından gösterilen fotoğraf ve resimleri okuyanlar, çerçeve dışında bırakılan varlıkları *yok* saymıştır. Çağdaş sinemada kimi yönetmenler filmlerini yağlıboya tablo ve sanatsal fotoğraf çerçevesi kurarak çekseler de, çerçeve dışı evren sinemada başlangıçtan beri vardır.

1.2. Sinema Kadraji

Çekim sırasında kadraj oluşturulurken kendisi referans alına sinemanın beyaz perdesi, dört yan ve yüzeyle sınırlıdır. Film dünyası varlığını bu sınırlar içinde sürdürmektedir, ama bu dünya, perdenin yüzeyini öylesine doldurur ki; her an sınırların dışına çıkılabileceği kanısı uyanır (Lotman, 1986: 116). Kadraj (çerçeve) sinemadan çok daha önce resim ve fotoğraf sanatlarının kavramı olmuştur. Sinemada aşağı-yukarı bir yüz yıldır kullanılagelen *çekim* ve *kadraj-çerçeve* kavramlarının tanımları ve sınırları üzerindeki tartışma henüz tamamlanmış değildir. Akademisyenlerin, sinema yazarlarının, kimi çağdaş yönetmenlerin, araştırmacıların görüşleri, gerçeklikler evreninden seçilip duyarkat üzerine kaydedilen görüntüleri bir tanımla sınırlamanın kolay olmadığını, aksine nedenli güç olduğunu ortaya koymaktadır.

Sorun, çekimden önce, kadrajın ne olduğudur. Kadraj, sinemanın resim ve fotoğraf sanatından ödünçlediği ve kameranın penceresinden dolayı film üzerindeki her resmin yüzeyini sınırlayan (vurgu bize ait; farklı amaç hariç), yatay dikdörtgenler oluşturan doğrulardır (Özün, 1981: 57).

Kadraj ya da çekimi (Ing. *frame*; Fr. *cadre, cadrage*; Alm. *rahmen, feld, rahmengestell, kader, bilderrahmen*) sınırlayan çerçeve, çok köklü bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla sinema perdesi, oranlar değişse de yatay bir dikdörtgendir. Meksika'da, 17.09.1930 tarihinde yaptığı konuşma sırasında yatay çerçeve nedeniyle kompozisyon olanaklarının %50'sinin dışlandığını savunan ünlü Sovyet yönetmen Eisenstein; amacımı, perdenin ışığından yoksun bırakılan yüzde elli oranındaki düzenleme olanaklarını savunmak olarak belirtmiştir. Diyalektik kurgunun babası bu yönetime göre sinema dünyası kadrajın edilgin yataylığa boyun eğdiren kabul edilemez o üst bölümünü yok etmek için geniş film olanağıyla ortaya çıkan fırsatı değerlendirmek yerine yataylığın önemini vurgulama noktasında yerinde saymıştır. Büyümenin, güçlenmenin ve gelişmenin simgesi olan dikey biçimler, dikey algıya yönelik devinimler,

insanoğlunun yabancı atalarını bir üst basamağa çıkarmaktadır. Bu dikey eğilim zihinsel, teknolojik, yaşamsal ya da kültürel çabada ve bunların sonuçlarında; eski zamanın gizemli Hint öğretilerinin dikey erkeklik organı simgelerinde, Mısır bilginlerinin dikilitaşında, Roma İmparatorluğu'nun politik gücünü ortaya koyan Trajan sütunlarında, Hıristiyanlığın getirdiği yeni ruhun haçında izlenebilmektedir, ancak sanatların en bileşimsel ve en üstün optik çerçevesi konusunda sinema kapsamına giren tüm olanakların kullanılmaması olgusuna karşın; önerilerinde (dikdörtgen çerçevenin dikey olmasında) diretmemiştir. Zira kendi çabasıyla sanayileşmeye çabalayan Rus'un ve fazlasıyla teknolojiye bağlanmış Amerikalının yüreğinde hâlâ sonsuz tarlalara, ovalara, çöllere, ufuklara duyduğu derin özlem yatmaktadır. Bu özlem de, ufkun yataylığını genişletme arzusundadır. Zaten upuzun Brooklyn Köprüsünü Manhattan'ın soluna koyan ve onu, Hudson Köprüsünden sağa geçirmeye kalkışan elektrik ve çelik çağının yatay utkularına asla bir sınır koyamazdı. İşte bu nedenle Eisenstein perdenin yatay ya da dikey orantılarını tek başına en kusursuz sonuç olarak kabul edilebilir bulmamıştır. Olması gereken, dikdörtgeni andıran *kare* biçimidir (Eisenstein, 1993: 49–51).

Geleneklere bağlanan dikey ya da yataylıklar bir tarafa; önemli olan, insanın nasıl gördüğüdür. Kılıç (1994: 64), bir sanatçının yatay ve dikey olarak kullanacağı yüzeyin boyutlarını belirlemesinin, bir başka deyişle yüzeyin fiziksel sınırlandırılmasının, insanın görme sistemine uygun olmasına dikkat çekmiştir. İnsan, iki ya da tek gözüyle bakarken, çevreyi kuşatan sonsuz evreni yatay ve dikey biçimle sınırlandırır. Bu anlamda bulunduğu mekânda her farklı bakış açısı, farklı bir fiziksel sınırlandırmadır.

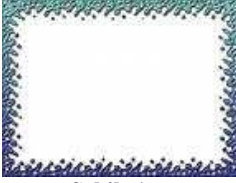
Sinemanın ilk yıllarında nesnelere düzenlenişi, nesne konumları, nesnelere kesik parçalarının yüzeye dâhil edilişi ve yüzeyden çıkarılışı açısından, sinema kadrajının, resim ve fotoğraf kadrajından belli farkları bulunmaktaydı. Ressam

ve fotoğrafçılar sinemadan esinlenip nesnelere kesikli göstererek, filmsel resim ve fotoğraf çerçevesi düzenlemesi yapmışlar, böylece fark ortadan kalkmaya başlamıştır. Farkların layığına ortaya konulabilmesi için de ilksel insanların resmin başlattığı mekânlara, zamanlara giderek; resmin belli bir dikey-yatay çerçevede gösterilmeye başladığı dönemlere dönmek gerekir.

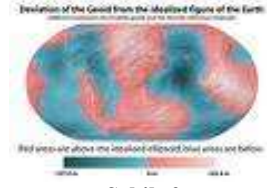
1.3. İnsanın Görüş Alanı ve Sinema Kadraji

Mağara duvarlarına çizilen resimlerin niçin başka bir satha değil oraya çizilmiş olduğu sorusu, duvarın kadraj olarak seçilip seçilmediği hakkında sonuçmaz bir tartışma başlatmaktan başka hiçbir işe yaramaz. İnsanoğlu ilk resimlerini ölçüleri kendisi tarafından belirlenmemiş duvarlara çizerken; sonraki dönemlerde ressamlar, yapmayı tasarladıkları resme göre ebadını belirledikleri bir sathı (tuvali) tercih etmişlerdir. Tuval hazırlanırken gözün doğal görüş alanı referans alınmış olsaydı tuvallerin daima belli bir oranda olması gerekirdi. Oysa resimlerin kimi zaman yatay-dikey dikdörtgenler, kimi zaman kare, kimi zaman da dairesel tuvaler üzerine yapıldığını resim tarihi göstermektedir.

Sinema kuramcıları tarafından yapılan tartışmalar sonucu; sinema perdesinin yatay dikdörtgen olmasında karar kılınmıştır (şekil: 1). Bunda, insanın görüş alanının yatay dikdörtgene yakın olması da önemli rol oynamıştır. Ancak perdeyi, dolayısıyla kadraji temsil eden sinematografik yatay dikdörtgen uzlaşısaldır (şekil: 3). Zira insan ister tek, ister iki gözüyle baksın, bakış alanını köşeli görmez. Gördüğü alan geoit, 16 x 9 oranında (şekil: 2 ve 3) yatay dikdörtgendir.

Şekil: 1

Şekil: 2

Şekil: 3

Geoitin çerçevede kapladığı alan tamamen net, dikdörtgenin köşelerindeki üçgenimsi boşluklar silintili (puslu) görünür. Geoitı sınırlayan çizgilerden yukarı-aşağı ve sağa-sola uzaklaştıkça, silintiler artar, bir noktadan sonra da görülen uzam, insanın görüş alanından çıkar.

Üç Renk Beyaz, Kırmızı, Mavi film(ler)inin yönetmeni Krzysztof Kieslowski'nin ölümü yeşille simgeleştirdiği *Öldürme Üzerine Kısa Bir Film* yapıtında, böylesi kadrajları bilinçli olarak tercih ettiği gözlenebilmektedir. Sokak köpeğine yiyecek atılan çekimde insan gözünün görüş alanındaki köpek net olduğu halde, çerçevenin köşeleri ve dört yanındaki çizgilere yakın yerler giderek silikleşmektedir.

1.4. Sinemada Kadrajın Bir Sınır Olup-Olmaması Sorunu

Sinema sanatının ilk örneklerinden Lumiérelerin *Sulanan Sulayıcı* adlı filminde; bahçe sulayan adamın arkasından yaklaşan bir çocuk, hortumu bükerek suyun akmasını engeller. Adam, ister istemez hortumun içine bakar. Çocuk hortumu bırakınca, yüzüne su fışkıran bahçıvan çocuğu kovalar. Çocuk çerçeve dışına kaçınca kadraj bir süre boş kalır. Onu kadrajın dışında yakalayan adam, olayı izleyiciye de göstermek için çocuğu kameranın önüne getirir ve orada pataklar. Konuyla ilgili olarak bu filme üç açıdan bakılabilir.

Birincisi: Kurgu (iptidai olarak bir çekimi başka bir çekime ekleme) biliniyor olsaydı ilk çekimde suyun akmasını engelleyip bahçe sulayan adamın ıslanmasına neden olan çocuğun kaçması, adamın onu kovalayarak kadrajdan çıkması planı çekilirdi. İkinci çekimde; adam, çocuğu yakalardı. Bu iki çekim filmin öyküsel düzlemi gereği eklenirdi. Filmsel bütünlük de, bu çekimlerin kurgulanmasıyla sağlanmış olurdu. Bu durum tüm sanatların ortak paydası kurgunun sinemada eksikliğini gösterir. İkinci olarak: Kamera bir altlığın üzerinde sağa-sola çevrilinebiliyor (*Ing.pan*) olsa; kovalamaca takip edilirdi. Basit bir kamera rejisiyle, film bu tek çekimle tamamlanabilirdi. Üçüncü olarak da: Lumierelerin amacı kadraj dışını gözetmek olsun-olmasın; *Sulanan Sulayıcı* filmi dışa çıkışı, içeri girişi tek çekimde verdiği için, kadraj dışının sinemanın ilk günlerinden beri var olduğunu gösterir.

Kadraj teknik zorunluluktur. Bu zorunlu kadrajın oluşturulmasıyla (dekor, kostüm, ışık, nesne, kamera, oyuncu konumları, oyun aksiyonu, ses hazır olunca) başlayan çekim, gerçek uzamdan filmsel uzama alınmak istenen olayın canlandırılma sürecini gösterir. Amaca ulaşılnca, görüntü bir kesmeyle sonlandırılır.

İster İngilizce *motion pictures*, *living pictures*, *moving pictures* ya da bunun kısaltması *movie*, ister İsveççe *levande bilder*, Almanca *lebende bilder*, ister Japonca *katsudo shashin* ya da *egia* densin, ister *sinematograf*'ın kısaltması olup çeşitli dillerde çeşitli biçimlerde görülen sinema (*cinéma*, sinima, *cinema*, *kinema*) ya da bunun kısaltması olan Rusça ve Almanca *kino* densin, hepsi aynı kapıya çıkar: Devinimli (hareketli) resimler sanatı (Özön, 1985: 16)... Çünkü sinema denince akla ilk gelen, hareket ya da hareketli fotoğraflar sanatıdır.

Sinemada hareket üç biçimde ele alınabilir: Kadraj içinde süren hareket, kamera hareketleri ve kurguyla yaratılan hareket... Kamera, ister nesnelerin karşısında durağan konumda olsun, isterse çekim kamera rejisiyle (oyuncunun,

olayın, aksiyonun takibiyle) yapılıyor olsun, her çekimin her aşamasında kadraj dışı hissedilir.

Kadraj dışının, ses ve görüntü boyutuyla film evrenine dâhil olduğunu izleyiciye hissettirmenin iki yolu vardır: Parçalı (amorslu) çekim ya da kamera rejisi... Bunların ikisi bir arada da kullanılabilir; önemli olan kadraj içindeki aksiyon ve görüntünün kadrajla sınırlı olmadığı ve olayın kadraj dışında da sürdüğü izleniminin yaratılabilmesidir. Aynı çizgide hareket eden bir nesne, kadrajla sınırlanamaz, zira nesne hareket ettikçe kamera onu kadraj içinde tutar ve böylece filmsel uzamın yaratıldığı uzaysal uzam sürekli olarak değişir.

1.5. Sinemada Parçalı (Amorslu) Kadraj

Sinemada panoramik görüntüler her zaman övgüye değer bulunsa da, çekimin görsel evreninin kadrajla sınırlı olmadığını vurgulayan (çerçevenin kenar çizgileri nedeniyle, dışarıda kalan varlıkların parçalarının kadraja sokulmasını tanımlayan) amorslu çekimlerin (resim: 7, 8 ve 9), sinemanın doğasına çok daha uygun olduğu söylenebilir. Zira sabit kamerayla çekim yapılırken kadrajın kenar çizgilerinin kendisini dayatması sonucunda kadraj dışında kalan nesnelerin bir parçasının kadraja sağdan, soldan, yukarıdan ya da aşağıdan görüntüye girmesi; görünen nesnenin, çerçevenin sınırlanması sonucu o anda görünmeyen, yani dışarıda kalan görüntüler evreninin parçası olduğu gerçeğini vurgular.

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

İzleyiciler bir filmi kenar çizgileriyle sınırlanmış bir tablo ya da fotoğraf karşısında değil de her an kadrajın içindeki nesnenin dışarı çıkabileceği ve dışarıdaki herhangi bir nesnenin içeriye girebileceği duygusuyla, filmsel evreninin tüm genişliğini duyumsayarak izler.

Amorslu çekime en fazla aç-karşı açılarda rastlanır. Yönetmen lokanta çekimlerinde yardımcı oyuncular arasında oturan kahramanı ve onun konuştuğu kişiyi aynı kadrajda (dolayısıyla oyuncuların nerede olduğunu, yani mekânı) gösterdikten sonra, sırasıyla bir A kahramanı, bir onun karşısındaki B kahramanı gösterir. A oyuncuya geçilince B'nin, B oyuncuya geçilince A'nın kolunu, bazen de sırttan başıyla birlikte iki omzunu kadraja dâhil eder. Böylece kadrajın dışının olduğunu, yani filmsel evrenin kadrajın kenarlarıyla sınırlı olmadığını vurgular.

1.6. Sinemada Kadrajın Dışı ve Çekimin Evreni

Kıpırdayan bir nesnenin (kapı kolunun) gerisinde kendisini belirten, hissettiren, varlığını haber veren (İng.*suspense*) varlıklarla, kadraj dışından gelen ses ve mutlak sessizlik kadraja dâhildir. Kadraj içinde olup biteni gören insan, dışarıdan gelen sesleri, sessizliği, müzikle ima edilen ‘yaklaşan’ birisini bilgisel olarak algılıyorsa, o anda görünmeyen şey de görüne dâhildir, onunla iç-içedir, yan-yanadır, ilişkidir, onu tamamlayıcı bir konumdur.

Film kişileri kameranın görüş alanından çıktığında, izleyici onun görsel alanın dışında kaldığını hemen kabul eder, ama o dekorun başka bir noktasında izleyiciden saklı bir yerde, kendine özdeş olarak varlığını sürdürür. Gerçekliğin kadrajlanan alanın da ötesindeki, ekran sınırlarının ötesindeki sürekliliği varsayımı işte buna yarar. Alan-dışı ikiye bölünür: Birincisi somut alan ve ikincisi ise imgesel uzaylar... Oyuncunun eli yumurtalığı almak için alana (kadraja) girdiğinde, film kişisini bulunduğu, belirlediği uzay imgeseldir. Zira henüz görülmemiştir. Kolun kime ait olduğu bilinmemektedir (Bonitzer, 2007: 15–16). Alan-dışı kendi varlığını hissettirdiği andan itibaren izleyicilerin algısında artık alan-içidir; o kişi ortaya çıkmadığı ya da varlığının altı çizilmediği sürece, bu ilk adım izleyicileri rahatsız eder; çünkü kendisine bir şey vaat edilen izleyici merak içinde kalır ve tatmin olmak ister. Daha önce kadrajda görünüp dışarı çıkmış olsun, daha sonra içeri girip kendini izleyiciye sunacak olsun, kadrajda hiçbir zaman yeralmamış ve almayacak olsun, sesleriyle varlığını ortaya koyan her varlık, bir imge, bir imaj olarak bilgisel açıdan oradadır, perdedeki yerini almıştır ve filme dâhildir.

Kuşku uyandıran, varlığını hissettirerek *suspense*'e temel olan ve bu biçimde, kadraj dışının da içiyle birlikte işlemlenmesini/ilerlemesini, etkilemesini sağlayan ve kapının ardındaki bilinmeyenin (sesiyle, iziyle, hareket ettirdiği varlıklarla) önemi dolayısıyla alan dışı, yarattığı etkiyle aslında tamamen alanın içidir. Bu da o tedirgin edici alan-dışının, alan ve karşı-alan sistemine katılmasına

dayanır. Bu durumda; bir yakın çekim, çift işlev görür: Bir yandan (kapı kolunun kımıldaması paradigmasında, yani değerler dizisindeki gibi) alan dışının tehdidini gösterir, diğer yandan bu tehdidi korku etkisiyle (kan, korkunç surat, ceset) gerçek duruma dönüştürür. Hitchcock'un filmleri alan, alan-dışı, korku etkisiyle büyütülüp yakınlaştırılmış karşı-alan diyalektiği üzerine son derece bilgince alıştırmalardır. *Psycho* filminde, Mrs. Bates'in 'yüzü', *Kuşlar*'da cesedin 'gözleri oyulmuş yüzü'... Hitchcock hareketlerin, planların uzaydaki bu baş döndürücü gelişimiyle, sinemanın optik-anlatsal görme biçimini sonuna kadar, kendi gerçeğine, patlamış göze, oyuk göz yuvasına, tahammül edilemez bir görüntüye tosladığı noktaya dek götürür; tam o zaman da, "sadece sinema bu..." diye ekler. Godard, ona karşılık olarak, "Doğrudan doğruya görüntü bu (Bonitzer, 2006: 31)" der.

Her görüntü ya da yakın çekim; bir doğal dil sözcüğünün kendi başına salt kendi temel anlamını ifade edebilmesi gibi, kendi başına görüntüden ibarettir. Bir sözcüğün, gerçek anlamını bağlamlarında bulması gibi, çekim de gerçek anlamını önündeki-arkasındaki çekimle girdiği ilişki sonucu bağlamında bulur. Gerçekten de gözleri oyulmuş bir yüz görüntüsü ürkütücü olabilir, ama o kendinden başka bir şey değildir. Gözleri oyulmuş bir yüz çekimi kadrajdayken, dışarıdan birisinin gölgesi üstünden geçtiğinde ve bu mutlak sessizlik anında dışarıdan bir ayak sesi geldiğinde, bu yüz çekimi kadraj dışının desteğiyle bambaşka anlamlarla dolar. Kurgusal bağlamda 'yüz' çekiminden hemen önce karanlık bahçede birinin ilerlediği, sonrasında mutlak sessizlik ya da ürpertici bir müzik eşliğinde yağmurda gövdeleri parlayan insansız ağaçlar kaldığında, bu 'yüz' çekimi anlam açısından farklılaşır. Oysa çekim tüm nitelikleriyle aynıdır. Onu dönüştüren, tıpkı dildeki gibi başka çekimlerle girdiği dayanışma ilişkisidir.

1.7. Durağan Kadraja Giriş-Çıkışlar

Sabit kamerayla yapılan çekimlerde durağan bir kadraja giriş-çıkışlar, görüntü evreninin o anda çerçevede görünenlerle sınırlı olmadığını gösterir. Örneğin, kavga aksiyonlarında kadraja giriş-çıkışlar yoğundur. Barda yaşanan kavga anında, kahramanın yumruk attığı sarhoş kadrajın dışına çıkar, başkası elinde sopayla kadraja girer. Kavgayı seyredenlerin vücutlarının parçaları kadrajın içindedir. Kameranın sağından-solundan ileri fırlayan garsonlar, barın sahibi kavga edenleri ayırmaya çabalar. Bunlar, sinema kadrajında çerçeve kenarlarının görüntü evreninin sınırları olmadığını açık bir biçimde ortaya koyar.

Kimi filmlerde kadraja giriş-çıkışlar öylesine ustaca düzenlenir ki; çekime çekim eklenmesiyle yapılan kurguya benzer bir kurgu bu aksiyonla sağlanır. Örneğin A ve B ikilisi göğüs çekim konuşurken öyle bir ilişki ve diyalog evreni kurulur ki; onlara selam veren C kadraja girer, üçlü olurlar. Konuşmaya C de katılır. Az sonra A izin isteyerek kadrajdan çıkar; B ile C ikili olarak konuşmayı sürdürür. Bir süre sonra selam veren D kadraja girer ve yeni bir (B, C, D) üçlü oluşur. Konuşma, bu yeni üçlünün arasında sürer. İlerleyen zamanda B izin isteyerek kadrajdan çıkınca C ve D sohbetlerine devam ederler. Kadraja bu giriş-çıkış aksiyonları sonunda (kamera kurgusu yoluyla) aslında beş farklı çekim kurgulanmış olur: 1) A ve B'nin yer aldığı bir göğüs çekim. 2) A, B ve C'nin yer aldığı bir göğüs çekim. 3) B ve C'nin yer aldığı bir göğüs çekim. 4) B, C ve D'nin yer aldığı bir göğüs çekim. 5) C ve D'nin yer aldığı bir göğüs çekim. Bu beş çekim, doğal olarak birbirinden farklıdır. Zira çerçeveye her giriş-çıkış, yeni bir görüntü boyutu yaratmıştır; giriş-çıkış aksiyonları bir yandan da kadrajın sağındaki-solundaki sınırların ötesinde filme ait bir görüntü evreninin varlığını ortaya koymaktadır.

2. Kamera Rejisi ve Kadraj

Sabit kamerayla, belli bir ölçekte durağan kadrajla bir köy uzun süre genel çekimde göstertilsin. Bu bir kamera rejisi değil, panoramik bir çekimdir ve amacı başkadır.

Kamera rejisinden kasıt, kameranın bir althğın üzerinde kullanılmasıdır; ilerlemesi, gerilemesi, nesnelere yaklaşması, onlardan uzaklaşması, yükselmesi, alçalması, hareketli nesnelere takip etmesi, bir mekândan çıkması, başka bir mekâna girip görüntü toplamasıdır. Sonuç olarak, filmsel uzam ve zaman yaratılırken uzaysal uzama ve zamana bağlı kalınmasıdır. Kamera sürekli hareket halinde kullanıldığı için; uzaysal uzam, bir bölümüyle anbean kadraja girer ve bir bölümüyle de kadraj sınırlarını terk eder. Böylece kesintisiz zaman ve kesintisiz uzam yaratılmış olur. Kameranın kaydırılmasının (hareketinin) doğası gereği kadrajın sınırları tümden ortadan kalkar. Kamera rejisi yapılırken, kamera altlıkları insan gözü ve zihni referans alınarak seçilir. Kameranın sağdan-sola, soldan-sağa, yukarıdan-aşağı, aşağıdan-yukarı hareketi; hareketli nesneyi takibi insan algısına uygun estetik hızda ve belli bir ritimde olmalıdır. Ahmet Hâşim'in, *Merdiven* adlı şiirinin başında yer alan;

“ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden

eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak

ve bir zaman bakacaksın semaya ağlayarak”

dizeleri, olduğundan ne daha hızlı ne daha yavaş okunabilir. Bu dizelerin okunuşunun belli bir ritminin olması gibi, kamera hareketlerinin de ritmi vardır. Bir oyuncu deniz kıyısından karşı taraflara bakarken, başını hafif hafif çevirmeye başlayınca; onu gösteren nesnel kameranın çekiminden, öznel kameranın (oyuncunun gözünden) karşı sahilleri gösteren çekimine geçilir. Kameranın (öznel çekimde) oyuncunun başını çevirme hızında çevrimesi gerekir. Aksi halde, ritim (titrem) bozulur. Anlık bir hareketi izleyen

oyuncunun konumunu alacak kamera da yine oyuncunun bakış hızında olmalıdır.

Kadraj sınırlarının, görüntü evrenini belirleyemediği kamera rejisi yapılırken daha açık biçimde ortaya çıkar. Hareketli nesnelerin takip edilmesi sürecinde dikkat edilmesi gereken, bir nesneyi kadrajın istenen bir noktasında tutmaktır. Kamera hızı nesnenin hızından ne daha yavaş ne de daha hızlı olabilir. Kamera nesneden hızlı-yavaş çevririş, görüntü nesnesi istenmeyecek bir biçimde kadraj dışında kalır.

Theo Angelopoulos, kamera rejisinin yetkin örneklerini veren yönetmenlerden biridir: *Ulysse'in Bakışı* (Le Regard d'Ulysse-1995) filminde Harvey Keitel'in canlandırdığı (belli bir siyasal sistemi, bir dünya görüşünü, ayrıksı bir yaşam biçimini, mutluluğu, dostluğu, aşkı, özgürlüğü canlandırdığı için) adı olmayan kahraman, peşine düştüğü iki bobin filmi, geçmişiyile hesaplaştığı yolculuk-serüven sonunda Saray Bosnalı yaşlı bir adamın (İbolev'in) film arşivinde bulur. Filmi bulma heyecanı yaşarken dışardan hüznü bir müzik duyar. İbolev, müziğin kentte yaşayan Sırp, Müslüman, Hıristiyan gençlerin kurduğu *Gençlik Orkestrası* tarafından yapıldığını söyler. Arşiv binasından çıkılır. Kamera karşılarındadır. Onlar konuşarak ilerledikçe başlangıçta nasıl bir altlık üzerinde olduğu anlaşılmayan kamera geriye kayar. Bir hayli kayan kamera kahramanlarla birlikte sağa ilerler. Onlar duvardan içeri bakarken yükselir, tarlanın ortasında yaylı çalgılarla kar ve yağmur altında müzik yapan gençleri üst-açından gösterir. Bu uzun plan-sekans, kamera rejisine yetkin bir örnek oluşturmaktadır. Kamera bir kez çalıştırılarak, içinde belli bir olayın başladığı-geliştiği-bittiği, bütünlüklü birçok sahenin birleştirildiği bu plan sekansta kadraj sınırı açık bir biçimde ortadan kalkmıştır. Kamera hareketleri, amorslu çekimler, sabit çerçeveye giriş çıkışlar filmsel evrenin sınırının kadrajın dört tarafındaki çizgilerle belirlenemeyeceğini ortaya koyar. Kamera rejisi bunun en yetkin örneğidir. Son dönem filmlerinde kamera rejisinin omuzda kullanılan

kameralarla yapıldığı görülmekte. Televizyon dizi ve filmlerinde daha uygun olan sürekli titreyen çerçeveler, görece sinemada estetik durmasa da, gelecekte sinema diline bu tür çekimlerin hâkim olacağı gözlenmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde yönetmenler bu savruk kamera hareketlerini benimsemektedir. Referansları, insanın sabit duruşla görmediği savı olabilir. Oysa insan koşarken bile çevresini, karşısını, manzaraları, nesnelere böyle titrek görmez.

Sinema eleştirmeni göstergebilimci Jean Mitry'e göre; kamera rejisinin kapsadığı plan-sekans, ikinci dünya savaşı sonrası bazı eleştirmenlerin (André Bazin'in) uydurduğu terminolojik bir ucubedir. Mitry'e göre, plan teriminin geçerli tanımı bir tanedir. O da, kamera uzaklığına göre yapılan basmakalıp bir tanımdır. Mitry planı, başlıca film kişilerinin kameradan belli bir uzaklıkta, aynı çerçeveleme içinde, aynı açıdan kaydedildiği kısa sahnedir. Planlar bütünüyle keyfi olarak çerçevenin içine aldığı uzay alanı genişlediği ölçüde, çok yakın plan, yakın plan... uzak plan diye ayrılır. Bu anlamda plan-sekans diye bir şey olamaz; zira plan ve sekans, biri salt uzaya, öbürü de salt zamana ilişkin iki bağdaşmaz kategoriye aittir. Ayrım/sekans, kendisi de planlar bütününden oluşan sahnenin dizimsel (sentagmatik), art zamanlı (diyakronik) olarak biraraya getirilmesidir. Bu işlem genellikle önceden belirlenen dekupaj ve kurgunun belirleyicisine göre yapılır. Plan-sekans diye (ki, Mitry'e göre yanlışır...) adlandırılan şeyde ise aynı bir araya getirme işleminin çekim sırasında kaydın sürekliliği içinde yapılmasından ibarettir (Bonitzer, 2006: 19–20).

3. Çekimin Sınırları ve Çekim Ölçekleri

Her sanatçı gibi yönetmen de gerçeklikler evreninden yola çıkarak bir sanat yapıtı ortaya koyar. Elinde başlangıcını, gelişimini, sonunu bildiği metin/senaryo bulunan yönetmen, masa başı çalışmasına (dekupaj ve çekimleri resimlemeye) başladığında, sınırları da belirlemeye başlar. Bu aşamadan itibaren, artık tikelden tümele çalışır. Filmin en küçük birimi çekimleri tek tek

belirler; çekim + çekim + çekim... bunlardan sahne; sahne + sahne + sahne... sahnelerden ayırım kurar. Ayrımlarla filmin bölümüne ulaşır. Filmsel bütünü de, bölümleri birleştirerek yaratır. Çekim ölçekleri rasgele tercih edilemez. Her ölçüğün duygu devindirme gücü farklıdır. Kaldı ki, omuz çekimin, yakın çekimin... fonksiyonları bilinmektedir. Bu bilinenler yerli yerinde kullanılmalıdır.

3.1. Çekimin Sınırları

Kurmaca filmler, gerçek dünyayı belgeselci titizliğiyle kayıt mı edecek, yoksa gerçek dünyadan yola çıkarak, kurmaca bir dünya mı sunacaktır? Gerçek dünyadan farklı filmlerin nitelikleri, yanılısama temeline oturur. Bu fark da filmin (uç örnekler dışında) en küçük birimi olan çekim aşamasında kendini göstermeye başlar. Daha ilk adımda gerçeklik başka kurmaca dünya daha başkadır. Yönetmen gerçeklik evreninden seçme yapar. Gerçeklikte görünen dünya zamansal ve uzamsal olarak kesintisizdir. Filmde ise günlerin, ayların, yılların birkaç saatlik süreye sığdırılması söz konusudur; öyleyse eksiltme (ellips) ya da kısaltmalar en küçük kurgu parçası çekimlerde başlayacaktır. Kaldı ki göz dünyayı yekpare görür. Sinemasal gerçeklik yaratmak içinse, kameranın kaydettiği her bir parça gerçek dünyada filmin öteki parçalarından bağımsız halde, ama dış dünyada kendini tamamlayan, bütünleştiren parçalarla bir arada bulunur (Asiltürk, 2006: 180).

Filmsel yapıntı dünya içinde (kurgulanmış çekimler bütününde), gerçeklik evreninden uzunluğu ya da kısalığı, içeriği, estetik yapısı, özgünlüğü hesaplanarak ve kamera hareketleriyle biçimlendirilerek alınan her çekim bütünün (filmin) parçasıdır, ona hizmet eder. Çekim uzunluğu insan algısı gözetilerek belirlenir. Suskun kadının yüzü perdede ne kadar süre kalacaktır? Eisenstein'ın metrik kurgusu (metric montage) sürenin belirlenmesiyle yakından ilgilidir. Bu, çekimin birinci sınırınıdır. Bu sınırı belirleyense, izleyici algısıdır. İnsanın ortak algısı olduğu varsayılarak daha dekopaj sırasında

oyuncunun yüzündeki oyunun (görüntünün) perdede ne kadar süre kalacağı hesaplanır, çekimler sırasında da bu metrik durum gözetilir. Amaç gözün doyumuna ulaşmasıdır. Gözü doyumuna ulaştırmayan bir görüntü, olması gerekenden kısa, göz doyumuna ulaştıktan sonra hâlâ perdede kalan görüntü uzundur. Bu metrik hesap, filmin ritmiyle de ilgilidir; çünkü gereğinden kısa ya da uzun çekim ritmi bozar.

Çekimin ikinci sınırı kurgusal sahne ya da kamera rejisiyle ilgilidir. Herhangi bir sahne kamera rejisiyle yapılabileceği gibi, çekimlere ayrılarak, kurguda birleştirilerek de kotarılabilir. Sahnenin bu iki yöntemden hangisine daha yatkın olduğunu saptayacak kişi yönetmendir. Şiir ritmini, serüvenlerle dolu roman evrenini, müziğin tartımını, insan psikolojisini, hayatın akışını çok iyi bilen bir yönetmen doğru tercih yapabilir. Zira sahne, kendisinin hangi yöntemle daha estetik anlatılacağına ipuçlarını verir.

3.2. Çekim Ölçekleri

Kadraj yalnız görüntünün sınırlarını belirlemekle kalmaz, görsel içeriği de tanımlar. Bu nedenle kadraj, çoğunlukla kamera hareketleriyle ulaşılmak istenen bir amaçtır. Kadrajın görüntüyü tanımlayıp sınırlaması fiziksel bir sınırlılıktır. Zira kamera altlık üzerinde ya da kendi eksenini etrafında yukarı-aşağı hareket ettikçe kadraja giren nesne zaten oradadır ve kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Durağan kadraja giren varlıklar da kendiliğinden ortaya çıkmamış, herhalde oraya bir yerden gelmiştir. Bu da izleyicinin, bir görüntüyü kendi kendine yeterli bütün olarak algılamadığını, bütünlük ve devamlılık arz eden, insan zihninde var olan imgelemsel mekânla bağdaştırdığını gösterir. Kadraj dışından gelen sesler, bu konuda yardımcı ve yönlendiricidir. Sinema perdesinde yakın çekimde yürüyen bir adam, kadraj dışından gelen bir korna sesine tepki verince, içerideki mekânın anlamı birden değişir; izleyicilere dışarıda kalan alanı anımsatır. Ayrıca oyuncuların bakışları da, bu zihinsel mekânın kurulmasında çok önemli bir rol oynar (Erdoğan, 1992: 51–52).

Sinemada kadraj içinde yer alacak nesnelerin hangi büyüklükte görüneceği sorunsal ölçeklerle ilgilidir. Boy çekim görünen birinin yüzündeki mimiğin etkisiyle, kadrajın içinde baş çekim konumunda bulunan aynı oyuncunun aynı mimiğinin etkisi doğal olarak farklı olacaktır. Bu ve benzer nedenlerle bir sahnenin dekupajı yapılırken, ölçekler gelişi güzel yapılmamalıdır. Bir yönetmene, niçin burada omuz çekim değil de bel çekimi tercih ettiniz denilemez, ancak yönetmen de ölçek belirlerken, nedenini ya da gerekçesini en azından kendine açıklayabilmelidir. Öyleyse dekupaj sırasında ölçek belirleme edimi de rasgele bir işlem değildir. Her seçimin ve her tercihin nedeni olmalıdır. Çekim ölçekleri kabaca, insan bedeni üzerinden hesaplanır. Asıl sorun, kadrajda oyuncunun vücudunun ne kadarının yer alacağıdır.

Tiyatro geleneği etkisiyle düzenlenen sahneler yerini çeşitli çekimlerden oluşan film birimlerine bırakmıştır. Bu uygulamayı Griffith başlatmıştır. Klasik sinema dilinin yaratıcısı Griffith, bir sahnenin duygusal içeriği farklılaştıkça en uygun zamanlamayla çekimlerin arasında kesme yapıyor; kahramanın bir tavrı, bir yüz ifadesi önem kazandığında kamerasını bu reaksiyonu yakalamak üzere yaklaşıyordu. Böylece bir ayrıntı, çok daha güçlü duygusal etki yaratabiliyordu. Yapımcıların, “Halk, bir oyuncunun yarısına asla para vermez” iddiası onun filmlerinin izleyicilerden gördüğü ilgiyle çürütülmüştür (Abisel, 1985: 52).

Ayrıntı çekim izleyicinin dikkati özellikle bir yere yoğunlaştırılacaksa ayrıntı çekim kullanılır. Daha sonra işlevsel hale gelecek beldeki bir tabanca gösterilebilir. Eğer bir adam parmağındaki yüzükle oynuyorsa; bu, nişanlılığın ya da evliliğin bitebileceğini vurgulayan anlam dolu bir çekimdir. Böyle bir eylem boy çekimde gözden kaçabilecekken, ayrıntı çekimle aktarıldığında amaca ulaşılır. Dikizleyen gözün bir delikten (anahtar deliğinden) görünmesi, kanayan ağız, yaralanmış el, dudak boyası bulaşmış dişler, iğne batırılan vücut parçası, bıyıklardaki buz, çiçeğin üzerindeki çiy tanesi son derece etkileyici

görüntülerdir. Bu nedenle, Griffith'ten etkilenen Eisenstein, “Yakın çekimde alınmış bir hamamböceği çekimi bir fil ordusundan daha güçlü bir anlatım sağlar” demiştir (resim: 10, 11 ve 12).

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Yüz çekim hayvanlara ve insanlara uygulanabilir. Baharda coşmuş bir kuzunun boy çekiminden sonra anne koyunun yüz çekimi kullanılabilir. Birbirine çok yakından bakan iki oyuncunun bakışmaları, konuşmaları yine yüz çekimle verilebilir. Bu çekim insana uygulandığında düşüncelerine, iç dünyasına, mimiklerine yönelinmiş olur. Ruhbilimsel çözümlenmeler de böyle yapılır (Özün, 1984: 45). Oyuncunun gözlerindeki anlam, yüzündeki mimikler ve dikkat çekilecek bir yara izi de yüz çekimle ortaya çıkarılır (resim: 13, 14, 15). Kırpılıveren gözler, bükülüveren dudaklar, yön değiştiren bakışlar bir insanın dokunulabileceği kadar yakındır. Televizyon dramasında daha çok tercih edilen bu çekimler, izleyicinin oyuncuyla özdeşleşmesi çok daha kolay olur.

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

Baş çekimler de yüzde oluşan anlamın çözümlemesine yöneliktir. İkili baş çekim aynı kadrada yer aldığında; yönetmenin yaratmak istediği anlama göre, bu ikisi birbirlerine bakabilir. Böylece ruhsal yakınlaşma veya düşmanca bakışma ortaya çıkarar. İkisi aynı noktaya yöneldiğinde aralarında duygusal ortaklık yaratılır (resim: 16, 17, 18).

Resim: 16

Resim: 17

Resim: 18

Yüz çekim gibi özel bir durum olan baş çekimde, izleyicinin oyuncuyla özdeşleşmesi kolaydır. İnsanlar günlük yaşantısında bu kadar yakından (belki annesini, babasını, kardeşini bile değil), ancak sevgilisini, eşini ve çocuğunu görebilir, onlara bu kadar yakından bakabilir.

Omuz çekime çıkıldığında oyuncuların bulunduğu mekân belirginleşmeye başlamıştır. Kadraja, mekânı vurgulayan neler girmesi gerektiği hesaplanır. Kadraj, yüz ve baş çekimden omuz çekime doğru ilerledikçe, duygu yoğunluğu giderek azalır (resim: 19, 20, 21).

Resim: 19

Resim: 20

Resim: 21

Bir masada karşılıklı oturan iki kişinin konuşması sırasında yapılan aç-karşı aç çekim için son derece elverişli bir kadraj olan omuz çekimin amorsuz olması, özel konunun konuşulduğunu vurgular. Bir lokanta ya da kafeteryada yapılan amorsuz omuz çekiminde üçüncü bir kişinin A kişiyi B kişinin çaprazından gözetlediğinin vurgulanacağı durumda son derece işlevseldir.

Göğüs çekimde gösterilen oyuncu, omuz çekimdeki gibi, izleyiciye günlük yaşantısındaki ilişki ve iletişim biçimini anımsatır. İzleyici, göğüs çekimin sağladığı olanaklarla, perdedeki oyuncuyla ya da oyuncularla gerçek yaşantısında konuşma ilişkisinde bulunduğu birisini gördüğü mesafeden/yakınlıktan görür. Bir oyuncuya bakma rahatlığı, günlük yaşantısındaki gibidir (resim: 22, 23, 24).

Resim: 22

Resim: 23

Resim: 24

Göğüs çekim kimi özel mekânlarda, özellikle aç-karşı açılarda kameranın oyuncuların arkasına konumlandırılmasına elverişli kadrajdır. Deniz kıyısında veya bir binanın çatısında oturan iki sevgilinin çekiminde *deniz görüntüsü* ve *gökyüzü manzarası* feda edilmek istenmezse; kızın arkasından ona bakan erkek ve karşı açığa geçilerek, erkeğin arkasından ona bakan kız gösterilebilir. Bu aç omuz, bel ve diz çekimler için de uygundur.

Bel çekimde oyuncular bellerinden itibaren kadrajda yer alırlar ve artık beden hareketleri önem kazanmaya başlamıştır. Gözlerdeki, dudaklardaki, yüzdeki küçük oyunların, mimiklerin önemi bu ölçekbir çekimle vurgulanmaz. Bel çekim yumruk atma, bir yere dokunma, el-kol hareketleri için uygun bir çekim

ölçeğidir. Oyuncu oturuyorsa masadaki ve çevresindeki nesnelere kurduğu ilişki bu ölçek bir çekimle kolayca gösterilebilir (resim: 25, 26, 27). Kadrajda iki ya da daha fazla kişi bulunuyorsa ve biraz sonra bu oyuncular birbirlerinin gözünden gösterilecekse; kameranın onların boy hizası referans alınarak konumlandırılması doğru olacaktır.

Resim: 25

Resim: 26

Resim: 27

Gerçek yaşantıda insan hangi mesafeden karşısındakini bel çekim ölçeğinde görürse, bel çekim ölçeğinde de oyuncular arasındaki mesafe o kadar olmalıdır.

Diz çekimde, oyuncuların beden hareketleri daha kolay olur. Yürüme çekimlerinde ya da kavga sahnelerinde bu ölçeğe çok sık başvurulduğu birçok filmde gözlenebilir (resim: 28, 29, 30).

Resim: 28

Resim: 29

Resim: 30

Boy çekim, insanın doğasından dolayı özel bir ölçektir. Sıradan izleyici öğrenci, terzi, eğitimci, inşaatçı, kasiyer, elektrikçi, dalgıç, pilot, dizgici, kimyacı, çoban olsun, filme genel olarak boy çekimde bakar (Eisenstein, 1993: 149). Bu tanımlama yanlış olmasa da tartışmaya açıktır; zira sinemada ölçekler ve dil gelişmeye açık, dolayısıyla da değişkendir (resim: 31, 32, 33).

Resim: 31

Resim: 32

Resim: 33

Toplu çekimi başarıyla kuran Griffith, bu ölçekteki grafik düzenlemeleriyle Eisenstein'a, John Ford'a, Akira Kurosawa'ya öncülük etmiştir. Eisenstein, *Potemkin Zırhlısı* filminin Odesa ayırımında ve Kurosawa *Ran* filminin savaş sahnelerinde toplu çekimi (resim: 34, 35, 36) başarıyla uygulamıştır.

Resim: 34

Resim: 35

Resim: 36

Amerikalı yönetmen ve oyuncu Kevin Costner'ın *Kurtlarla Dans* filmindeki manda (buffalo) avı sahnesi de, öylesine görkemli olmasını kuşkusuz toplu çekime borçludur. Çerçeve de panik halinde koşuşan hayvanlar ve insanlar, her zaman görülmeye değerdir.

Orta genel çekim, genel çekimdeki alanın tümünden gösterilmesi gerekmediği (resim: 37, 38, 39) durumlarda, örneğin pazarda birkaç tezgâhın vurgulanmasında kullanılır.

Resim: 37

Resim: 38

Resim: 39

Genel çekim, bir olayın geçtiği mekânın vurgulanması; davranışları, duruşu ve kıyafetiyle ayırt edilebilen kahramanın büyük mekânla (resim: 40, 41, 42) bağlantısının kurulması amacıyla kullanılır.

Resim: 40

Resim: 41

Resim: 42

Daha önce de değinildiği gibi, bunca belirgin ölçeklere karşın, Jean Mitry kamera hareketlerinin (kaydırma hareketinin doğası gereği...) kadrajın sınırlarını ortadan kaldırdığını iddia etmiştir. Gerçekten aynı görüntüde en sağda yakın çekim bir insan yüzü görünürken, kadrajın geri kalan kısmında belirli bir biçimde davranan birkaç kişi orta genel çekimde, başkaları toplu çekimde, odaya giren biri arka planda boy çekimde fark ediliyorsa çekimin yerleşik kurallara göre tanımlanması olanaksızdır. Bu çekim hangi ölçekle adlandırılacaktır? Genel çekimle mi, yakın toplu çekimle mi ya da ne (Bonitzer, 2006: 21)?

Bu kadrajda, yerine göre arkadaki, yerine göre öndeki oyuncuların netleştirilip silikleştirilmesi yoluyla hareketlerin, repliklerin, bakışların önemli olanı vurgulamasıyla, kadrajın ağırlık noktası anbean değişebilir. Ağırlık kimdeyse kadrajın ona göre adlandırılması doğru olur. Film izleme deneyiminden geçmiş izleyiciler ağırlığın kime geçtiğini, dolayısıyla kadrajın o an hangi oyuncu için tanımlanacağını sezer ve anlamlandırır.

Peter Greenaway gibi kimi yönetmenler ise; örneğin, *Tuval Bedenler* (The Pillow Book-1996) adlı filminde resimsel, bir başka deyişle fotografik kadrajları yeğlemektedir. Bu tür filmler, görüntünün öne çıktığı ve sinema görselliğinden olabildiğine yararlanan filmlerdir (resim: 43, 44, 45). Tabi Peter Greenaway'ın ressam olmasının bunda önemli payı vardır.

Resim: 43

Resim: 44

Resim: 45

Yönetmenliğe başlamadan önce fotoğrafçı Nuri Bilge Ceylan'ın *Uzak* adlı filminde (resim; 46, 47, 48) de görsel kadrâjlar son derece önemlidir.

Resim: 43

Resim: 44

Resim: 45

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu makalenin kesme, çekim, kadraj konusunda önerdiği mütevazı çözümler tartışmaya açıktır. Zira sinema dili, Amerika'dan Avrupa'ya, Asya'dan Japonya'ya Rusya'dan Çin'e; kısacası dünyanın tüm ülke sinemalarını içine alan kendi geniş evreninde yaşayan bir dildir ve bu nedenle de değişmeye, gelişmeye, evrilmeye, dolayısıyla tartışmalara daima açık olacaktır.

Son bakışta kadraj heykeltraşın önündeki taş bir kütle gibidir. Ondan ne yontulacağı, ortaya ne çıkarılacağı yönetmenin elindedir. Gerçekte iki boyutlu olan ama ışık ve gölge nedeniyle sanal üç boyut özelliği taşıyan kadrajın yüzeyi sonsuz görüntü yazılımlarına açıktır. Kadraja yüksek binalar ve kuleler yerleştiğinde dikey oryantasyon özelliği nedeniyle ona uygun duygu doğacaktır. Bir tren, ufuk çizgisi doğrultusunda geçtiğinde yatay oryantasyon özelliği nedeniyle farklı bir duygu yaratacaktır. Bir trenin kameraya yaklaşması ve uzaklaşması, bazen de kameraya yaklaşan ve uzaklaşan trenlerin her ikisinin birlikte aynı kadrajda yer alması nedeniyle başka bir biçimsel özellik ortaya çıkacaktır.

Oyuncuların kadrajın bir köşesinde ve uzakta gösterilmesi, nesnenin çerçeveye yerleştirilmesi açısından geleneksel anlayışa ters düşse de, yenilik olarak algılanabilecektir. Panoromik çekimde önde ağaçlar, koşan at, arkada dağ, ortada toprak yol ya da nehir varken, yani doğa tüm canlılığıyla kendini sunarken, oyuncuların genel çerçevede uzaklarda bulunması son derece resimsel (tablovari) bir kadraj sunacaktır. Kadrajın yüzeyi, oraya nelerin ne biçimde yerleştirileceği, resimsel görüntünün ışık, gölge ve nesne konumlarıyla nasıl oluşturulacağı açısından yönetmene son derece özgür çalışma olanakları sunar. Bu özgürlük nedeniyle filmin kadrajı, her yönetmenle birlikte dönüşmeye açıktır. Sonuç olarak iki boyutlu kadrajın oranı teknik bir zorunluluktan başka bir şey değildir.

KAYNAKÇA

- ABİSEL, Nilgün. (1989). Sessiz Sinema Tarihi. Ankara. A.Ü. Basın Yayın Yüsekokulu Yayınları.
- ASİLTÜRK, Cengis. (2006). Sinemada Şiirsel Anlatım. Ankara. Nobel Yayınları.
- BONITZER, Pascal. (2006). Kör Alan ve Dekadrajlar. (Çeviren: İzzet YASAR). İstanbul. Metis Yay.
- BONITZER, Pascal. (2007). Bakış ve Ses. (Çeviren: İzzet YASAR). İstanbul. Metis Yay..
- ERDOĞAN, Nezh. (1992). Sinema Kitabı. İstanbul. Ağaç Yayıncılık.
- GOMBRICH, E.H.. (1986). Sanatın Öyküsü. (Çeviren: Bedrettin CÖMERT). İst. Remzi Kitabeyi Yay.
- KILIÇ, Levend. (1994). Görüntü Estetiği. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- LEYDA, Jay. (Derleyen. (1993). Sinema Sanatı. (Sergey M. Eisenstein). (Çeviren: Nilgün ŞARMAN). İstanbul. Payel Yayınları.
- LOTMAN, Yuriy. M.. (1986). Sinema Estetiğinin Sorunları-Film Semiotiğine Giriş. (Çeviren: Oğuz ÖZÜGÜL). İstanbul. DE Yayınları.
- ÖZÖN, Nijat. (1981). Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ÖZÖN, Nijat. (1984). 100 Soruda Sinema Sanatı. İstanbul. Gerçek Yayınevi.
- ÖZÖN, Nijat. (1985). Sinema: Uygulayımı-Sanatı-Tarihi. İstanbul. Hil Yayınları.
- TANSUĞ, Sezer. (1988). Sanatın Görsel Dili. İstanbul. Remzi Kitabevi.

GIYSİ TASARIMINDA EVRENSELLİK VE İSSEY MİYAKE

Ayşe GÜNAY -Öğ. Sanatta Yeterlik, Dokuz Eylül Ün. Güzel San. Enst. *

ÖZET

Tasarlamak, insanoğlunun eline aldığı nesne ve malzemelere biçim verip onlara yeni bir işlev ve kimlik kazandırmak istemesiyle ortaya çıkan bir eylemdir. Özellikle sanayi devrimi sonrasında üstünde çalışılan ve prensipleri üzerine kafa yorulan tasarım kavramı hayatın her alanında durmaksızın devam eden bir süreçtir. Tasarımın fonksiyonellik, estetik, geçerlilik, süreklilik, özgünlük gibi bünyesinde barındırdığı özelliklerin en önemlilerinden birisi de evrensel bir dile sahip olarak tüm insanlığa ve kültür birikimine çağdaş bir yorumla hitap edebilmesidir. Evrenselliğe giden yolda, özgünlük ve yerel kültür öğelerinden alınan kuvvetli bir temelle evrensel kültür öğelerine hitap etmek, bunu yaparken de yeni ve özgün bir tarz geliştirmek kaçınılmazdır.

Giysi tasarımı özelinde bu konuya değinirken göze çarpan tasarımcıların ilki Japon tasarımcı İssey Miyake'dir. Tasarımlarında doğu ve Japon esintilerini hissettirmekle beraber batı ve doğuyu harmanlayarak oluşturduğu üst tasarım kimliğinde kendi tarzını yaratmış; fark edilir, ayırt edilebilir, modern bir tasarım dili oluşturmuş olan Miyake yerelden evrensele ulaşma olgusunu incelerken önemli bir örnek olarak dikkati çekmekte ve üzerinde durmaya değer bir tasarımcı olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evrensellik, tasarım dili, yerel kültür, giysi tasarımı, İssey Miyake, sentez, Batı, Doğu.

ABSTRACT

Design is an area of human experience which is concerned with man's desire to shape the objects and materials in his environment and to give them a new function and identity. The concept of design whose principles have been deeply analysed especially since the industrial revolution, is a process that constantly continues in every aspect of life. Major characteristics of design are observed to be its functionality, aesthetics, validity, continuity and originality as well as its universality because it has an international language, and hence, it has a power to appeal to the cultural reservoir of all humanity. It is inevitable that, on the way to universality, appealing to the global is only possible with a unique technique which is nourished by a strong background in the local and a desire to keep the authenticity of the local. For example, in the context of garment design, the most outstanding designer who has created his unique style by moulding the local and the global, namely, Eastern and Western styles, is İssey Miyake, a Japanese garment designer. Miyake has created a remarkable, distinguished and modern design language that moulds the local and the global to reach the universal.

Key words: Universality, design language, local culture, garment design, İssey Miyake, synthesis, West, East.

* Dokuz Eylül Üniversitesi

GİRİŞ

Tasarım sözcüğü sanayi devrimi ile beraber hayatımıza girmiş ve günümüzde üzerinde çok durulan bir kavram haline gelmiştir. Kökeni Latince'deki "designare" sözcüğüne dayanmakta ve biçim vermek, işaret etmek anlamlarına gelmektedir (Tunalı, 2000: 12). Sanayi devrimi ile beraber evrim geçiren üretim sistemi el emeğine bağlı olmaktan çıkıp seri üretim ve makinalaşma odaklı bir sisteme dönüştü. Bu yeni sistem kendine uyumlu bir tasarım kavramı oluşmasına yol açtı. Böylece günümüzde kulağa çok bildik gelen endüstriyel tasarım kavramı ortaya çıkmış oldu. Tekstil ürünleri ve giyim açısından baktığımızda da hazır giyim, moda ve giysi tasarımı kavramları yaratıldı (Günay, 2009: 1-2).

Tasarım dünyasında önemli bir yere sahip olmanın başlıca koşulu tasarım ilkelerine, estetik ve işlevsel kıstaslara uygun olmanın yanı sıra evrensel bir dile sahip olmaktır.

Bu anlamda tekstil tasarım dünyasına ve özelinde de giysi tasarımcılarına göz attığımızda Japon tasarımcı İssey Miyake'nin tasarımcı olarak duruşu ve yeri önemle takip edilmesi gereken bir nokta olarak göze çarpar. İssey Miyake, 1970'lerde batı dünyası üstünde sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda büyük etkileri olan Japonya'nın moda dünyasına çok farklı bir soluk getiren tasarımcılarından biridir. Sanayi devrimi ve küreselleşme ile beraber ortaya çıkan dünya kaynaklarının paylaşılması sorunu I. ve II. Dünya Savaşları'na yol açmış ve sonrasında batılı devletler gibi Japonya da kendi ülkesini savaş yıkıntılarından temizleyerek güçlü bir ekonomi yaratmış, toplumsal moralini yükseltmiş ve dünyanın önde gelen güçleri arasında yerini almıştı. Bu dönemde Batı dünyasını yarattığı teknoloji ve ekonomik güç ile etkilerken karşılıklı etkileşim sonucu kültürel anlamda paylaşımlar ve benzeşimler yaşandığı gözlenmişti. Giysi tasarımı anlamında baktığımızda Batı ile gelişen bu toplumsal ve kültürel iletişim ve etkileşim sonucunda, her iki taraf için de

giyim ihtiyaçları ve giysi tasarımı anlayışında değişiklikler meydana gelmişti. Bunların yanısıra batı toplumları herşeyi cabucak tüketmekten yorulmuş ve artık hıza, teknolojiye, standartlaşmaya tepki duymaya başlamıştı. Dünya kültürlerini merak etmekte, toplumunun geçmişini yeniden keşfetmekte ve 1968 gençlik ayaklanmaları ile sosyal değişime ihtiyacı olduğunun sinyalini vermekteydi. Tam da Japonya'nın kültür ve ülke olarak yükselişte olduğu bu dönemde İssey Miyake ve çağdaşı Rei Kawakubo, Yohji Yamamoto v.b. diğer Japon tasarımcılar, değişik bir estetik anlayış ortaya koyarken aynı zamanda batı için farklı bir yaşam felsefesinin de temsilcileri oldular. Bu tasarımcılar II. Dünya Savaşı sonrası yıkılmış bir ülkenin umutlu, köklü bir yaratım geleneği olan bir toplumdaki gelen, çalışkan ve geleceğe uzanmak isteyen bireyleriydiler. Onlar, giysi tasarımı ve moda kavramlarının bugünkü haliyle ortaya çıkmasına kaynaklık eden Batı Avrupa ve A.B.D'de de eğitim aldılar. Hem batıyı anladılar, hem de kendi geleneklerinin, Japon sanat ve hayat felsefesinin yansımalarını göstererek bunların hepsini bünyelerinde birleştirdiler. Böylece evrensel olan tasarıma ulaşma yolunda öncü oldular. Miyake de hem Japon hem batı değerlerini özümseyerek, zanaat-sanat-teknoloji ekseninde tasarımlar yaptı ve sanatsal yanı çok belirgin olan tasarımlar gerçekleştirdi (Günay, 2009: 3).

Bu makalede tasarımda yerelden evrensele uzanmanın önemine değinmek ve evrensel olabilmenin gereklerini araştırmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu anlamda öncelikle evrensel dil için gereken öğeler dile getirilmiş, bu noktaya ulaşmanın öncesinde batı ve doğu kültürlerinin bir sentezinin yaratılması yani kültürler-üstü bir noktaya gelinmesi, özgün bir dil oluşturulması, belirgin bir üsluba ulaşılması gibi temel noktalar üzerinde durulmuş; giysi tasarımı özelinden hareketle yapılan tanımlamalar ve irdelemeler esnasında konuya uygun olduğu düşünülen Japon tasarımcı İssey Miyake üzerinde durulmuştur. İssey Miyake örneğinde konunun biraz daha derinlemesine incelenmesi esnasında onun Uzakdoğu ve batı kültürleriyle ilişkisi ve evrensel olma

yolunda kendi yarattığı özgün tasarım dili betimlenmeye çalışılmış ve konuya uygun tasarım görselleriyle makale bütün hale getirilmiştir.

TASARIMDA EVRENSELLİK

Tasarımda evrenselliği yakalamak yaratıcı insanın içinde var olan bir istektir. Bu düzeye ulaşmak için yaratının tüm insanlara ulaşması, uluslararası arenadaki entellektüel birikim tarafından kucaklanması, değer görmesi; geniş yığınlar tarafından benimsenip takip edilmesi gereklidir. Herkese hitap etmek için öncelikle güçlü bir plastik dil yaratılmalıdır. Bu plastik dili yaratmanın yolu kullanılan malzeme, renk, çizgi, biçim anlamında bir bütünü yakalamaktır. Tasarımcı bu bütünü sunarken çağına hitap etmeli, yani çağdaş bir üslup kullanmalıdır. Bunun yanı sıra o güne kadar dünyada var olan kültür birikimine yenilik sunmalı, farklı bir bakış açısı önermelidir (Baton, 1998-99: 38-53). (Resim 1)

Kendi üslubunun olması o tasarımcının elinden çıkan işlerin ona ait olduğunu belli etmesi anlamına gelir; yani tutarlı, tanıdık ve bildik gelen tarzıyla onu tasarlayanı işaret eder. Tüm bunları yaratırken temelde olan ve tasarımcının kendi varoluş ve başlangıç noktasında duran şey ise onun kültürel birikimi, içinde bulunduğu coğrafyanın uzantısı olarak içselleştirmesi beklenen kendi kültür öğeleridir; çünkü bir hiçliğin üzerine hiçbir yaratı temellenemez. Tasarımın üzerine sağlamca oturabileceği, onu geçmişten gelerek köklendiren ve aynı zamanda onu geleceğe taşıyacak olan yerel kültür ile gene tasarımın geleceğe uzanmak ve evrensel bir boyuta ulaşmak için faydalanacağı evrensel kültür değerleri, estetik normları bir bütün olurlar ve tasarımı var ederler (Holborn, 1995). (Resim 2)

Resim 1. Çiçek Pileleri serisinden, İssey Miyake, İlkbahar-Yaz 1990

MİYAKE’NİN JAPON VE BATI KÜLTÜRÜYLE ETKİLEŞİMİ

1938’de Japonya’nın Hiroşima kentinde doğan İssey Miyake küçüklüğünden itibaren sanat ve tasarıma ilgi duyarak önceleri kendini ifade etmek adına dansçı olmayı isterken sonradan ablası sayesinde tanıştığı moda dergilerindeki görsellerden etkilenecek ifade biçimini kumaşla ve formla ortaya koymaya karar verdi. İlkokuldan itibaren öğretmenleri sayesinde sanatla tanışma fırsatını bulan Miyake, liseye geldiğinde Hiroşima’ya yakın olan Ohara Sanat Müzesi’ne sık sık giderek batı stilinde resim yapan Japon ressam Ryuzaburo Umehara’nın yanı sıra Georges Rouault, Auguste Rodin, Paul Cézanne gibi batılı sanatçıların sanatını tanıma fırsatı buldu (Miyake, 2006: 2).

Resim 2. İssey Miyake, Metropolitan Museum of Art, 1990

1950'ler erkeklerin giysi tasarımı okumasının bizde olduğu gibi garipsendiği yıllardı ve o da Tokyo'daki prestijli Tama Sanat Üniversitesi'nde grafik eğitimi aldı. Bu dönemde Richard Avedon'un moda fotoğrafları (Resim 3-4) ve Andy Warhol'un görsellerinden etkilendi (Martin, 2004). Grafik eğitiminin sonrasında 1965'te Paris'e geldi ve Ecole de la Chambre Syndicale de la Couture Parisienne'de öğrenci oldu. Ünlü Fransız moda tasarımcıları

Guy Laroche (1966-1968) ve Givenchy'nin (1968-1969) yanında asistan tasarımcı olarak çalıştı (Holborn, 1995: 24).

Resim 3. Dovima Fillerle (Giysi: Dior), Richard Avedon, Ağustos 1955

Miyake batı tasarımının haute couture (yüksek terzilik) geleneğiyle eskiden beri var olan ve bedeni kumaşla sıkıştırıp sınırlandırma, biçimlendirme şeklinde uyguladığı baskın ve baskıcı tavrı sevmemekle beraber A.B.D'de vurgulanan özgürlük, eşitlik ve herkes için demokrasi kavramlarını kendine yakın buluyor ve bu kavramların yansımaları

olan jean ve tişört gibi herkesin giydiği, rahat ve toplumsal sınıflandırmaları yok eden tasarımlar yapmak istiyordu. Özellikle, Amerika'ya yerleşip New York'ta Amerikalı

moda tasarımcısı Geoffrey Beene'nin (Resim 5-6) yanında asistan olarak çalıştığı 1969-

Resim 4. Veruschka (Giysi: Bill Blass), Richard Avedon, Ocak 1967

1970 senelerinde bu yeni kıtadaki atmosferden ve bu yeni giysi tanımından çok etkilenmişti (Hiramitsu, 2005: 38).

Miyake, estetiğin ve sanatın en gelişkin noktasında durduğunu düşündüğümüz ve birçok norm için kıstas kabul ettiğimiz batı sanatı ve estetiği ile çocukluğundan itibaren eğitimi ve iş deneyimleri sayesinde tanışmış oldu. Bu tanışma, giysi tasarımıyla ilgilenen bir insanın bu kavramın ve beraberinde moda kavramının çıkış noktası olan bir kültürü ve ona kaynaklık eden sosyal birikimi anlamayı istemesinin doğallığı ve gerekliliği açısından bakıldığında

Resim 5. Geoffrey Beene, 1991, Metropolitan Sanat Müzesi

Resim 6. Gece Giysisi, Geoffrey Beene, 1967

oldukça normal ve anlaşılabilir bir durumdu. Bununla beraber o kendi kültürünü seven ve sayan bir kültürden gelmekteydi. Japonlar bir ada ülkesi olmanın getirdiği “kısmi” izolasyon, değişken ve çetin olan doğa şartları ile kendi başına mücadele etme zorunluluğu gibi durumlar sebebiyle elindeki sınırlı kaynakların değerini bilme, doğayla savaşmak yerine onla uzlaşıp ona saygı ve sevgi besleme gibi karakter özelliklerini bünyelerinde barındırırlar. Bu sınırlandırılmış ortamda da tarih içinde yarattıkları gelenek ve kültür öğelerini sahiplenir; onları içselleştirirler (Güvenç, 2002: 42-43).

Resim 7. Kimono Örneği

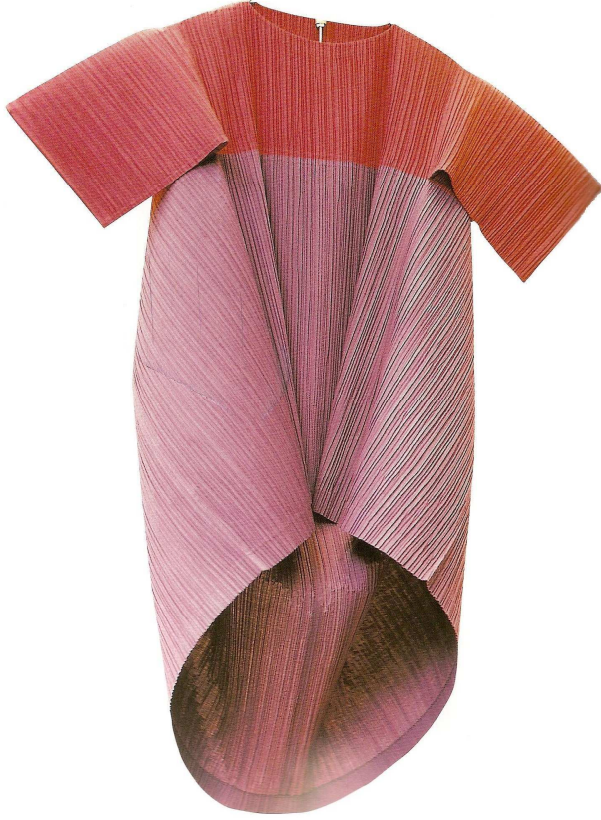
Miyake de kendi kültüründeki kimononun felsefesinden ve onun yapısal özelliklerinden (Resim 7); Japon işçi giysilerinden ve Japon savaşçılarının zırhlarından esinlendi. Aynı zamanda da kültürünün sade, zarif, doğayla içiçe olan yapısını yansıttı (Koren, 1984: 80). Bunu yaparken dünyadaki diğer kültür zenginliklerine de açık olan tavrıyla ne doğulu ne batılı olan; ancak her

ikisinden de izler taşıyan tasarım diliyle evrensel düzeyde anlam ifade eden ve takdir edilen tasarımlar gerçekleştirdi. (Resim 8)

YERELDEN EVRENSELE UZANIŞ

Miyake 1970 senesinde Tokyo'ya dönüp Miyake Tasarım Stüdyosu'nu kurduğunda hep hayal ettiği özgür, rahat, herkes için olan tasarımlarını yaratmaya koyuldu. Japon tasarımcılarda genel olarak gözlemlediğimiz hem tasarımcı hem de “mühendis” olma durumunun bir örneği olarak kendi malzemesini yaratma, teknolojiyi yakından takip etme (Günay, 2009: 49,114,129), deneysel olma özelliklerini barındırırken aynı zamanda estetik değeri yüksek, sanata yakın duran tasarımlar gerçekleştirdi. Yeni bir üslup yaratmayı ve evrensel bir tasarım diline sahip olmayı amaçlarken kendisini şu sözleriyle ifade etmişti:

Batı giysisi zaten kusursuz. Fark ettim ki denesem bile onu daha iyi kılmak için yapabileceğim pek bir şey yok. Öte yandan Japon kimonosu zamanda donmuş bir gelenek. Güncel zamana ait değil. Bir giysi tasarımcısı olarak mücadelem farklı bir şey yaratmak; geleneksel Japon olmayan, sadece batılı olmayan fakat her ikisinin de en iyisini içinde barındıran: yeni bir üslup. (Holborn, 1995:44)

Resim 8. Rhythm Pleats, İsey Miyake, İlkbahar-Yaz 1990

Miyake 1977'ye kadar olan süreçteki işlerini 1978'de "East Meets West" (Doğu Batıyla Buluşuyor) isimli bir kitapta topladı ve 1979'da da bir gösteri ile bunları sundu. "East Meets West" ismi, İngiliz şair ve yazar Joseph Rudyard Kipling'in "The Ballad of East and West" (Doğu ve Batının Baladı) isimli şiirinde kullanılan kelimelere atıfta bulunmaktadır. Bu şiirde doğu ile batının farklı olduğu ve birleşemeyeceğinden bahseden satırlara karşılık "East Meets West" (Doğu Batıyla Buluşuyor) cümlesini başlık koyduğu çalışmasında o zamana kadar yaptığı işlerini toparlıyor ve sınırların

kalkmasına, doğu ile batının birleştiği bir noktada olmaya dair olan tasarım endişesini sergilemektedir. Kimonoyu yeniden Japon ve batı perspektifinden bakarak yorumlamaktadır. Evrensel bir dili olan tasarımlar yaratarak doğu ile batının buluşabildiğini göstermek istemektedir (Hiramitsu, 2005: 35). (Resim 9)

Resim 9. Pileli Elbise, İssey Miyake, 1989

Miyake'nin kendi tanımları kaçınılmaz şekilde köklerini Japonya'da buluyor; ancak ilham ve işleri uluslararası bir nitelik taşıyor. Ortaya çıkardığı yenilikler bir saniye önceki bir hiçlik veya boşluktan değil geleneklerden geliyor; örneğin Japon fenerinin biçiminden, salınımından ve yaylanan hareketli duruşundan; kimononun yalın, geniş, düz, az kesimli yüzeylerinden, kapama yerlerinin sadeliğinden, bedenle arasındaki dengeli boşluktan, sadece gerekli detaylara yer vermesinden; Japon savaşçılarının zırhlarından. Miyake evrensel olana ulaşma arzusunu şu sözleriyle dile getirir: “Ne Japon ne de batılı olan yeni bir moda tarzı yaratmaya çalışıyorum” (Koren, 1984: 80). (Resim 10) Sonuç olarak Miyake, moda sektörünün var edildiği batıda hem batılı olan hem de onun kendine ters gelen geleneklerini kırarak Japon olan, doğulu olan, yani tüm bunların hepsini kucaklayacak şekilde evrensel olan tasarıma ulaşmayı istemektedir.

Resim 10. Minare Elbise, İssey Miyake, İlkbahar-Yaz 1995

SONUÇ

Tasarım, özellikle de giysi tasarımı açısından baktığımızda, uluslararası tasarım arenasında yerel niteliklerini ve zenginliklerini sergileyebilmeli; bunları evrensel estetik ve tasarım normlarıyla harmanlayıp yeni söylemler yaratabilmelidir. Önceleri batı estetiği ve kültür öğeleriyle tasarım yapmaya yönelen tasarımcılar, artık batıya kendi batı kültürünü sunmanın o kadar da heyecan verici bir hareket olmadığını; asıl değer gören, farklı ve özgün olanın kendi yerel kültür öğeleri ve yaratım geleneğinden hareketle yeni bir tasarım dili oluşturmak olduğunun farkındadırlar. Bu noktadan hareketle tasarımcı kendi özgün plastik dilini oluşturmalı, bunu ulusal ve evrensel değerlerle temellendirirken çağdaş estetik normlara ve tasarım öğelerine hitap edecek şekilde ele almalıdır. Bu şekilde uluslararası ölçüde geçerli ve değerli bir tasarım üslubu yaratmış olur.

KAYNAKÇA

Baton, Veronique, “İssey Miyake: Making Things”, P Dergisi, Sayı: 12, İstanbul, MAS Matbaacılık, 1998, s. 38-53.

Günay, Ayşe, Çağdaş Giysi Tasarımında Sanatsal Biçim Arayışları: İssey Miyake ve Kuşağı Örneğinde (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2009.

Güvenç, Bozkurt, Japon Kültürü, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002 (6.bası).

Hiramitsu, Chikako, “Japanese Tradition in Issey Miyake”, Design Discourse, Cilt: 1, Sayı:1, Osaka, Osaka University Press, 2005, s. 35-43.

Holborn, Mark, Issey Miyake, Köln, Taschen, 1995.

Koren, Leonard, New Fashion Japan, New York, Kodansha Int. Ltd., 1984 (1.bası).

Martin, Richard, “Biography: Issey Miyake”, <http://www.answers.com/topic/issey-miyake>, 04/03/2009.

Miyake, Issey, “One Life, One Thread, and One Piece of Cloth: The Work of Issey Miyake”, The 2006 Kyoto Prize Commemorative Lectures: Arts and Philosophy, Inamori Foundation, 2006, s. 1-26, http://www.inamori-f.or.jp/laureates/k22_c_issey/img/lct_e.pdf, 03/11/2009.

Tunalı, İsmail, Tasarım Felsefesine Giriş, İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2000.

RESİM LİSTESİ:

Resim 1: Spilker, Kaye Durland, Takeda, Sharon Sadako, Breaking The Mode Contemporary Fashion From the Permanent Collection Los Angeles County Muesum of Art, Milano, Skira Editore S.p.A., 2007, s. 154.

Resim 2: http://www.metmuseum.org/toah/hd/jafa/ho_2001.711.htm, 10/10/2009.

Resim 3: http://rebeccaprowler.files.wordpress.com/2008/09/avedon_elephant-picture.png, 01/10/2009.

Resim 4: <http://innocentvanities.files.wordpress.com/2009/04/ra.jpg>, 01/10/2009.

Resim 5: http://www.nytimes.com/2004/09/29/obituaries/29Beene.html?_r=1, 01/10/2009.

Resim 6: http://www.metmuseum.org/Works_of_Art/collection_database/the_costume_institute/ensemble_evening_geoffrey_beene/objectview.aspx?OID=80020010&collID=8&dd1=8, 01/09/2009.

Resim 7: <http://vcuqatarlibrary.wordpress.com/2008/10/13/information-and-resources-on-the-kimono/>, 15/11/2009.

Resim 8: Baton, Veronique, “İssey Miyake: Making Things”, P Dergisi, Sayı: 12, İstanbul, MAS Matbaacılık, 1998, s. 48.

Resim 9: Martin, Richard, Koda, Harold, Orientalism Visions of the East in Western Dress, New York, The Metropolitan Museum of Art, 1994, s. 87.

Resim 10: Spilker, Kaye Durland, Takeda, Sharon Sadako, Breaking The Mode Contemporary Fashion From the Permanent Collection Los Angeles County Muesum of Art, Milano, Skira Editore S.p.A., 2007, s. 163.

NATIONALISM VERSUS GLOBALIZATION: The change of Political Messages from 1991 to 2007 in Turkey

Prof. Dr. Şermin TEKİNALP – Beykent University*

ABSTRACT

The methodology of this research extends the content analysis of political party speeches made on the Turkish public television, TRT (Turkish Radio and Television) prior to the 1991 Parliamentary Elections. That study, made by the author of this paper, was based on the speeches of six party leaders broadcast the day before the voting for 1991 elections. We focused on those messages prior to the 1991 elections, because each party leader was allocated equal time (10 minutes each) for their propaganda speeches. Therefore the issues to be discussed and the messages to be given to the public were crucial and considered very important by the party leaders. Indeed, it was their last opportunity to promote their manifestos outlining their unique policies to the public. Our hypothesis in this research is that there have been considerable changes in party stances from the 1991 to the 2007 elections. The parties of the 1990s gave almost no ideological, nationalistic and religious messages, whereas the parties of the 2007 elections moved to more nationalistic and ideological policies. The aim of this study is to present the cultural, ideological and sociological differences in political party messages made to the public in the past 16 years via the medium of TV and radio and comment on the possible reasons for the changes.

Key words: Nationalism, globalization, 2007 elections, political messages

ÖZET

Bu çalışmanın metodolojisi 1991 Parlamento seçimleri öncesi Türkiye'nin kamusal televizyonu TRT'de yapılan parti konuşmaları üzerine yapılan içerik analizini 2007 seçimlerine uygulayarak genişletmektedir. Makalenin yazarı tarafından yapılan çalışmada 1991 seçimlerinin altı parti liderinin oylama gününden bir gün önce televizyondan yayınlanan konuşmaları incelenmiştir. Bu mesajlara odaklanmamızın nedeni her parti liderine televizyondaki parti propoganda konuşmaları için eşit süre (10 dakika) verilmesiydi. Bu nedenle, tartışılan sorunların ve halka verilecek mesajların parti liderleri için çok önemli ve can alıcı olması gerekiyordu. Gerçekten de bu konuşma, kendilerine özgü politikalarını özetleyen bildirimlerini tutundurmak için elde ettikleri son şansı. Bu araştırmadaki hipotezimiz 1991'den 2007 seçimlerine kadar geçen süre içinde partilerin duruşlarında önemli değişimler olduğu şeklinde belirlenmiştir. 1991 seçimlerindeki partiler neredeyse hiç ideolojik, milliyetçi ve dini mesajlar vermezken, 2007 seçimlerindeki partiler milliyetçi ve ideolojik mesajlara daha çok kaymışlardır. Bu çalışmanın amacı son 16 yıl içinde televizyon ve radyo ile halka verilen politik mesajlardaki kültürel, ideolojik ve sosyolojik farklılıkları ortaya koymak ve bu değişimin olası nedenleri üzerinde yorum yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, küreselleşme, 2007 seçimleri, siyasal mesajlar.

* Prof.Dr., Beykent Üniversitesi, İletişim Fakültesi, sermintekinalp@beykent.edu.tr

INTRODUCTION

The term *performative society* by Baz Kershaw (as argued in Craig 2004: 118) represents performances, which are central to contemporary public life. The images or, in another term, the extreme sophistication of image making, change the real meaning of politics. Substantial issues are insufficiently considered and the general public does not have adequate skills and knowledge to judge the constructed sophisticated media images. Craig argues that “contemporary politics is substantially centred around the production of media images and public judgments about those images. Public judgements about constructed selves is itself an important domain of contemporary politics and public life”. Certainly, numerous forms or combinations of economic, sociological, psychological, and historical features play an important role in an electoral process. In other words, a variety of economic and situational needs, power relationships, demands and additional elements affect a campaign process or the outcome (Judith 2000).

As in every democratic country electoral campaigns in Turkey are designed before the elections by political parties or independent candidates to influence the decision making process of the electorate. The market-oriented liberal philosophy has had crucial effects on the broadcasting system of Turkey. Private business has overcome the state monopoly of broadcasting with popular and government support at the beginning of the 1990s, loosening - to a certain extent - previous strict rules on the content of programs, and political and commercial adverts of every kind were abundantly used in the broadcasts of private television since then. Previously, State Radio and Television (TRT) were the only television channels to broadcast party speeches for propagating their views. According to the 1987 electoral law, the total amount of time allocated to each party for propaganda speeches on radio and television was determined according to their share of vote during the previous election. But,

prior to the election day, political parties were allocated equal time for propaganda on radio and television. They were also allowed to air visual aids on state television as part of their propaganda.

In order to determine the prevailing political climate of the 1990s in Turkey, the political messages given through the public television TRT 1 the day before the elections were investigated. Our interest in those messages stemmed from the fact that each party was allotted equal time (10 minutes) for their propaganda speeches, and the issues discussed, along with the messages given to the public, were most likely to be regarded as very important core messages by the party leaders. The time allocated to the party leader or speaker had to be used very wisely, because they were to influence the maximum number of voters on the day before the elections.

Indeed, it was their last opportunity to promote their manifestos outlining their unique policies to the public. Its timing also provided an opportunity for the masses to change their party allegiance or motivate the undecided voters to go to the polls. The leaders in their last television broadcast attempted to convey over the course of those vital ten minutes the key points presented in their earlier campaign speeches. Our main hypothesis in this research is that there have been considerable changes in party stances between the 1991 and the 2007 elections. The parties of the 1990s gave less ideological, nationalistic and religious messages, whereas the parties of the 2007 elections, except for the AKP (Justice and Development Party), moved to more nationalistic and ideological policies. The AKP gave more global and positive messages for the development and welfare of the society, while others focused on nationalistic and negative messages, and it was the AKP who won the elections. This result, convincingly confirms the assumptions of the mainline theory.

Television and the Representation of Politics

The general view of television is that it has become a sphere of intensive and sophisticated knowledge management and also turned the whole area of politics into one which is dominated “by strategic personalisation”. This well-known argument refers to the ability of television to present politics within a theatrical framework, where the personal qualities of individuals assume prominence. Finally “television represents the world through visual and oral conventions which work to invoke ‘realist credibility’” (as argued by Craig in Corner: 95). On the other hand, television enhances the democratic process by providing political information to the masses, as it is more readily available to them. Another positive effect of television, Moog and Sluyter-Beltrado (2001:54) write, is the rising of television journalism. In many countries television journalists, in their news presentations follow the political agenda set by political leaders, reading official pronouncements and covering official events as they were provided by political elites

Buck (1993) argues that politicians became conscious of the meta-symbolic effect of television long ago, and, therefore, television’s meta-symbolic function has two potential results: Not only does it influence viewers’ subjective definition of reality, but the symbolic reality represented by television may eventually be influenced as well. This, he calls, using the term of D.N. Boorstin, a *pseudo-event*, “an event staged especially for the media, an event which would not have taken place had the media not been present.” It is an event created by relevant political actors.

Wasburn (1995), in his study on democracy and media ownership puts focus on the power of the media to inhibit opposition to social order. The following approach supports the assumption of this paper:

The real power of the media lies, not in their imagined role providing neutral information for the formation of public opinion, nor in continued investigative journalism to ‘keep the government honest’,

nor in conscious manipulation for sinister interests. The power of the media lies mainly in the opposite direction - in inhibiting opposition to the social order, in constraining criticism, in maintaining and repairing social consensus and generally insuring that information unsettling to a climate of confidence, optimism, materialism, and consumerism is kept to the minimum. Party politics, electoral battles, and debates about unemployment, immigration, or high taxes, are all presented as part of 'the way things are': details to be settled democratically within the system, and not matters which might challenge the very rationale of the system itself. And we, as citizens, for the most part, accept all of this (Qualter as quoted in Wasburn, p. 667).

The main thrust of our analysis is to point out how television is increasingly becoming a potent instrument of global manipulation of meaning and ideology. It has been responsible for shifting the political messages in the line of the mainline market-oriented ideologies and techniques. In an economic system formally dependent on free competition, as in the case of Turkey, private enterprise can find a way to get around the monopoly of state controlled broadcasting and set up their own television and radio. At the beginning of private television broadcasting almost all the programs were foreign films and series, and the game shows, talk programs or even Turkish series, though limited compared to foreign series. The news programmes were imitations of foreign formats down to the smallest details like the way men and women presenters dressed or the way cameras zoomed in (Sahin & Aksoy, 1993).

Globalisation and Change of Politics

Suarez et al (2004: 117) argue that "global convergence is giving rise to a new *pop cosmopolitanism*. Cosmopolitians embrace cultural difference, seeking to escape the gravitational pull of their local communities in order to enter a

broader sphere of cultural experience. *Pop cosmopolitanism* does not constitute political consciousness, but it opens consumers to alternative cultural perspectives and the possibility of feeling what Matt Hills (as argued by Suarez et al: 117) calls *semiotic solidarity* with others worldwide who share the same tastes and interests.

Beginning in the last quarter of the 20th century, the conflict between “global interests” versus “national values” were the key issues in party propagandas. They disseminated messages for development and welfare depending on global economic cooperation. The masses were unconsciously brainwashed by market oriented global messages and shallow entertainment programs. Sugar-coated liberal commercial philosophy, taste and cultural changes were drummed into their minds. As a result of these changes, negative dialectics similar to those witnessed in the USA (choosing political actors from among the celebrity stars and figures) are developing in countries all around the world.

Political coverage increasingly came to be dominated by commercial media logic, which created a shift towards more symbolic and image oriented politics, towards more sensationalism and towards the personalization of politics. Celebrity leaders and actors were more appreciated than the party itself. These actors, in turn, have learned to tailor their communicative efforts according to the new climate of this commercial media logic. Global economy erased many of the significant differences between the traditional Left and Right in terms of their concrete political offering and ideology. Having lost their traditional social bases they learned to depend increasingly on the floating voters.

The transformation of political communication has been of great concern in political studies. Moog and Sluyter-Beltrao (2001) in their article “The Transformation of Political Communication” write about how liberalisation,

deregulation, intensified media commercialization and conglomeration have altered the ways politics are represented and presented. The transformation of politics and political communication can mainly be summarized as such: The heightening of the projection of personality and image over issue and idea, relying on image management techniques and apparatuses as political negotiation, competition and appeal, deterioration in the quality of public discourse and rising levels of public cynicism and the erosion of civic participation, increasing frustration with the politicians and the mass media as well.

2007 Parliamentary Elections

In Turkey, 2002 general elections (15th) on November 3rd, resulted in a stunning victory for the new Justice and Development Party. The AKP received approximately 34% of the votes. This victory heralded a new uncharted territory for Turkish political history. Where was Turkey going? Was the AKP a threat to secularism? AKP's 2002 election victory prompted much optimism. In its editorial, *The Guardian* wrote: AK Victory Heralds New Dawn for It Takes the Plunge: Islam and Democracy Combine Forces (Rubin 2005: 6)

The 16th general election was held on July 22, 2007 and resulted in a resounding victory for the Justice and Development Party (AKP). The election was fought mostly on the issue of secularism. The victory of the AKP, which increased its votes by nearly 13 percent from the 2002 elections, can not be underestimated. Among the reasons behind this achievement the incapability of the opposition parties is generally believed to be the primary one. For that reason it is believed that those who could not sympathise with AKP's ideologies or its religious background had little choice. Throughout the election campaign AKP was the only party that promoted a reformist agenda and took a positive stance in regard to Turkey's membership of the EU.

Consequently, liberal and democrat votes went to the AKP mostly for this reason. Intellectuals making comments on the victory of AKP often argued that having been restricted to nationalist politics for so long the non-nationalist voters cast their ballots for the AKP, since it was the only party giving minimal attention to nationalist policies. Another factor, which affected the increase of votes, was the April 27 military ultimatum or “internet release”.

Fifteen parties entered the election with their percentage of vote ranging from 46.66 % (AKP) to 0.08% (EMEP-Labour Party); but only three parties could manage to pass the 10% margin and could gain seats in the Parliament together with independent members.

Political Language and Content Analysis

Language is a means of communication in political campaigns. Language is a way for us to understand the difference of beliefs among political parties. When analyzing the language of a political speech or text, it is important to look at the way the language reflects the philosophy, ethics and ideology of the political party; or, as we are doing in this study, examine the way the language reflects the mainline streams of global culture, or on the contrary, the nationalistic stance against global interests. We also have to take into consideration the ideological position of the reader as well as the ideology of the creator.

Political language and discourse has always been an academic concern in political research. The classical tradition of rhetoric (from the ancient Greek) has, even to the present day, wrestled with the relationship between persuasion, truth and morality. Eloquent language is not always associated with truth and morality and often attracts deep suspicion especially when deployed during political discourse. Political scientists mostly deal with hard evidences such as voting figures, party configurations, economic statistics etc.

But in order to evaluate the efficiency of political discourse it is sometimes necessary to rely on empirical evidence to evaluate the effect on the public or indeed, to understand changes in political behaviour. In the past the analysis of political discourse has been neglected because of its complexity and the lack of theoretical definitions. As the discourse analysis or content analysis methods developed, parliamentary debates, party speeches, and the like have been the subject of study linked especially to ideology.

Parties rely on television consultants to help them utilize the medium. They have to learn what things they have to tell, what the most important things are and what the best way is to tell them. So speechmaking is fundamental to political campaigning. The Times was describing what political speakers call their “stock speeches” and what their speechwriters might also call their “module speeches”. “Stock speech” is a speech that is delivered time and time again with little change. But it might vary in content depending on the place it is delivered and the audience addressed. A speech module is a single unit of a speech. Each module opens with some attention gaining device, and the candidates quickly move to a discussion of a problem. Having sketched the problem, they then present their policies as an appropriate solution to the problem. Thus a typical speech module is designed to (1) gain attention, (2) describe a problem, (3) present a solution, (4) visualize the solution (Judith 2000: 181).

Content analysis is not only quantitative research but also an interpretive work. “The language is closely bound up with culture and culture is in turn closely bound up with the practice of politics in a particular society” (Chilton 2002: 8). A discourse analyst knows that communication involves considerably more than transferring a message from a sender to a receiver. The sender puts ideas into words and the recipient has to make a certain amount of effort to interpret what might have been intended using many

contextual cues and mutually shared knowledge. This is why discourse analysts frequently speak interpretatively about their subject.

Theory and Hypothesis

The central framework of the study (Tekinalp 1996) which was made for the 1991 parliamentary elections was derived from the theory of “mainstreaming” by Gerbner and his colleagues (Gerbner, Gress, Morgan and Signorelly, 1982) and the replication of the theory carried out in England (Piepe, Carton and Morey,1990). Gerbner and his colleagues hypothesised that heavy television viewers of US programs opt for a moderate rather than a conservative or liberal nature and perceive themselves as belonging to a generalised middle class rather than an upper-middle or working class. Their theory maintains that US programming focuses on young, white, male, middle class, affluent characters, takes a left-of-center view on moral and social issues (Gerbner et al, 1982:102103). It is generally believed that in a market regulated system that has no effective institution to control television, television begins to control society by cultivating convergent social, political and moral values.

Much debate has been conducted on the homogenisation of views in the communication environment by the New World. To give a few recent examples, McLuhan and Powers (1989) defined the shift toward homogenisation as a robotic future and noted that “we will all merge into a robotic corporate entity devoid of true specialism”(p.129). Defining the homogenisation effect of television, Fiske (1987: 20) wrote that the mix of televisual (camera work, music, casting, etc), social and ideological codes come together to make a coherent, unified sense. In making sense of the program, we are maintaining and legitimating the dominant ideology. According to Fiske, the music that fills the channels deals with the product of bourgeois capitalism-urban landscapes, fast cars, and flashy and glitzy style in a parade of consumerist images which relate closely to television

commercials. On the other hand, Mcphail (1987: 18) writes that “electronic colonialism” seeks the mind; it aims at influencing attitudes, desires, beliefs, lifestyles, and consumer opinions.

Politicians express themselves through their personal, and cultural biases and the criteria they use for selecting and conveying their messages depend largely on the political culture in a given country. Cultural anthropologist Edward T. Hall described how culture affects the way a person sends or receives messages. Culture, he wrote, “is a mold in which we are all cast, and it controls our daily lives in many ways. Politicians select and interpret messages in terms of experience and the ways they have learned to respond to them” (Martin& Chaudhary 1983: 63). This argument implies that the messages of politicians may vary according to the current political culture and the needs of their society. In the evaluation of 1991 elections it was concluded that the prudent politician of the 1990s should be responsive to the voter’s concerns and aspirations. The study of the propaganda speeches of six parties that entered the 1991 election provided some strong evidence to support the theory of mainstreaming.

In a study (Biocca 1991: 349) it was found that four voter types, based on the three relationship dimensions, react differently to political advertising for the candidate. Their support of the candidate is characterized on the basis of habit, rational judgment, passionate opposition or uninvolved opposition. These types are similar to those found in consumer research. In the study of the 2007 elections, which made AKP the primary party, it was hypothesised that the voters were divided into moderate mainline followers and passionate oppositions.

Huggins (2001:4) argues that there has been three main points to stress: “there has been significant extension and intensification of the role of the media in the framing, in the Castellsian sense, of social life in general and politics in

particular". He points out the second main point as the discussion on the quality of politics thus affected and the third point is that both of these developments are the consequences of major cultural shifts with the diffusion of media and promotional culture.

Based on these theories our hypotheses on the 2007 Parliamentary elections are

H1: Parties that give more favourable welfare messages, if supported by other variables, have more chance than the others, because voters are more attracted to the picture of a happy world rather than a calamitous depiction.

H2: Parties of the 2007 elections have slid to a more nationalistic stance since the 1991 elections.

Methodology

15 parties entered the 2007 elections with only 3 parties gaining seats in the parliament we had evaluated all of the 6 parties in the 1991 General Elections. To allow direct comparisons, we have chosen our sample of research for the 2007 election as the first 6 parties, which were AKP, CHP, MHP, DP, GP, SP. The other 10 parties were either newly founded or marginal parties, which received votes in the spectrum of 0.51%- 0.08%. The independent candidates were not evaluated, because only political parties were allowed to make propaganda speeches on the State Television TRT. The minor parties other than the first six parties were marginalised and their rhetoric could be characterised as mostly criticising the present situation in Turkey or giving ideological messages contrary to the mainline global development messages (such as socialism, labour rights, Islamic shariah, imperialism, capitalism, etc.). Just to give an example of their standing in the 2007 election, we have

randomly chosen ODP (Freedom and Solidarity Party) and EMEP (Labour Party), and added them to the list of the parties evaluated to see the difference.

To determine the questions to be asked about the messages given by the party leaders or party speakers, the speeches to be evaluated were recorded and listened to repeatedly. The questions were categorised under 6 headings a) international, b) national, c) ideological, d) religious, e) reform and f) foreign. The international heading, for example, included topics such as democracy, human rights, equality and freedom, all of which have an international dimension. The national topic was related to the national concepts such as independence, national regime, power, unity, and so on. These were evaluated on a favourable and unfavourable basis. For instance, if the speaker spoke about economic reforms, social welfare or social reforms as their party prospectives, they were evaluated as favourable (+ve) messages. If they spoke against the government or previous governments on the basis of these concepts, then they were taken as unfavourable messages (-ve). Terrorism against the nation, national history, and Kemal Atatürk (the founder of Turkish Republic) were evaluated either as national power or national identity according to the focus of the speaker.

Under the ideological headings such labels as right, left, secularism, militarism, nationalism, the end of ideology were examined. Islam and Islamic unity and other religions were evaluated under the religious heading. As to speak against Islam was out of question, if the political Islam or the primitive and inhuman Islamic traditions in the other countries were criticised, it was labelled under the unfavourable heading. The Reform heading included topics such as political, cultural and economic change and development, modernity versus conventionalism (all those implying change along the line of the West). Messages under the foreign heading included topics such as the West, and the USA. All these concepts were carefully noted and coded on a pro and con

basis so as to measure the party's political stance on crucial national and international issues. Accusations directed to individuals or other parties that were not related at all to the previously defined categories were not evaluated.

Content analysis is not only a process of counting and calculating; it also involves judicious interpretation. Supporters of interpretative research claim that "boiling people's thoughts and activities down to numbers ignores exactly the complexity and creativity of social and cultural life which research should be illuminating" (Deacon et al: 1999: 8). Looking from this point of view, we have to admit that we made some interpretation in categorising the focus of the speeches depending on our experience of the prevailing culture in Turkey.

Findings

The number of messages evaluated varied in the range of 46-79 depending on the focus of speech in the context of topic units. Those which were not related at all to these topics were not evaluated. 8 parties were evaluated; the negativity response was the highest with SP (82 %), which gained 2.34 % of the votes and EMEP (80 %), which won only 0.08% of the votes. The other parties with higher negativity index are MHP (63%) and CHP (60%). The lowest negativity response was given by DP (7%) and in turn by GP (18%), AKP (%28), and ODP (28%).

When we look at the topics on which the parties focus their criticism, we see that the party with the highest negativity index, the SP (Table 8), mainly criticised foreign relations and the USA, the West and Israel (in the context of the USA), capitalist ideology and the deterioration of national values (unity, moral values, etc); and regarding these, they criticised the government on violating stability, justice and freedom. EMEP (Table 10) criticised mainly capitalism, militarism, the USA, the West and the lack of democracy, equality, justice, stability and dependence of the country. MHP (Table 5), which is known to have the most nationalistic stance among all parties, principally

criticised the government for its incapability to protect national power, unity and regime mainly focusing on Abdullah Öcalan the imprisoned head of the Kurdish rebels and Kurdish terrorism. CHP's (Table 4) main focus of criticism was on economy, reforms, national unity and the regime, which was in danger. From the beginning it is the only party which spotlights every action of the government, and fiercely criticizes its activities. The party's strategy in general is mainly devoted to criticism. This approach is criticised by the opposition party actors and intellectuals who want the party to gain control. The CHP, whose founder was Mustafa Kemal Atatürk, has for years relied on a block percentage of votes, because of Atatürk and the republican nationalistic party politics. In order to protect that support, the party realigned to more nationalistic attitudes and discourse, although it was known as a center left party. AKP's antiseccularist and liberal party politics gave lots of chances to CHP for opposition. More surprisingly, Islam, its prophet and his merits were praised by the party leader, Deniz Baykal. None of the other parties did so, not even known Islamic sympathetic parties such as AKP, SP and other right wing, conservative parties such as DP, GP or MHP.

Democratic Party (DP – Table 6) and Youth Party (GP – Table 7) must be evaluated separately, as they reflected a positive outlook to the audience; but failed. The leader of the newly founded GP, Cem Uzan, had won 7.2% of the votes in the November 2002 elections, which was a success for a new party, but failed to pass the 10% threshold to enter the Parliament. His populist and nationalistic messages using his newspaper and TV station mostly attracted the young poor sections of the big metropol. He was under investigation due to his business transactions abroad and in Turkey. The government after the 2002 elections closed his newspaper, TV station, bank and other interactions. He had lost his popularity before the 2007 elections and was proclaimed a swindler by the big media supporting the government. The messages he gave were the mainline liberal messages, mainly economic, social reforms, change

and development. Like all the mainline liberal parties, national unity, power and national identity was the main focus. Cem Uzan constructed his discourse on “stock speech” model, the “Why Am I Running” speech. He clearly and briefly visualised the things he would do if he became Prime Minister. Mostly positive messages were given.

The True Path Party (DYP), a historical right wing conservative party made an agreement to merge with Motherland Party (ANAP) and take the name Democratic Party (DP). Shortly before the 2007 elections their attempt failed and Mehmet Ağar , the leader of the newly founded DP, entered the elections alone. This created disappointment and distrust, and the party could only get 5.41% of the votes. After this outcome he resigned from the leadership. Mehmet Ağar was the one who gave the most favourable messages concentrating mostly nationalistic messages (national regime, unity, power and national, moral values) and reform messages (economic, political and social). He especially put great emphasis on economic reforms. The DP leader, like the GP leader, used a somewhat “stock speech” model, mainly focusing on himself and the party describing “Why Am I Running”(Table 6).

The leftist party ODP (Table 9) mainly focused on equality, freedom, justice (international) giving positive messages about their party ideology and about the change and reforms they would introduce. Their main criticism was on the deterioration of national moral values in the present Turkish regime. The speaker praised socialism and secularism efficiently.

Lastly, the ruling AKP’s (Table 3) leader, Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan, addressed the public on the pro and con basis. He first presented negative deeds of the previous governments, then described what they did during their rule one by one, and went on describing what they were going to do. He mainly focused on a depiction of Turkey, more peaceful, democratic, able to cope with the global race. He criticised those who hindered national

unity and power. Change and development, economic and social reforms were all favourable parts of the speech.

Our main hypothesis under the light of this research is to show that parties have moved to a more nationalistic stance from the 1991 elections onward. As seen in Tables 11 & 12, the parties that entered the 1991 elections were the conservative liberal party Motherland Party-MP (ANAP); another conservative liberal True Path Party-TPP (DYP); religious Welfare Party-WP (SP); Social Democrat Populist Party SDPP (SDHP); Democratic Left Party-DLP (DSP) and Socialist Party-SP (SP). DYP won 119 seats; ANAP 177; SP 62; SDHP 11 and DSP 7. Table 13 clearly shows the percentage of cross-cultural humanistic messages against nationalistic messages.

Conclusion

Political actors seldom speak negatively about their own performances. This means that they describe things how they would like them to be. They fail to tell the voters the simple truth about the declining economy, and the growing problems of the country. In contrast, the opposition parties are highly critical of the ruling party and even exaggerate the deficiencies of the government. In this study we tested two hypotheses:

H1: Parties that give more favourable welfare messages, if supported by other variables, have more chance than the others, because voters are more attracted to the picture of a happy world rather than a calamitous depiction.

AKP (Table 3), DP (Table 6) and GP (Table 7) gave the most favourable messages. As previously explained in the findings, the DP and GP entered the elections with significant disadvantages that created disappointment and lack of trust for them and their leaders. They could only manage 4th and 5th positions respectively in the electoral battle. With exception of CHP (Table 4)

and MHP (Table 5), the rest of the 13 parties were highly critical (almost abusive) of the governing AKP.

Traditionally, opposition parties position themselves in the political arena as opposition, basing their strategy on finding deficiencies and generally disparaging the ruling party's actions and record. But they have to do this without breaking the hopes of the masses. AKP (Table 3) used this method in reverse. The leader of the party first put the cloudy, moody negative picture during the time of the previous governments and then depicted the sunshine. The other parties (except for DP and GP) started with a very dark picture of Turkey (mostly ideological and popular criticism regarding the poor, the unemployed, etc., and then described what they could do to solve the problems (all said in a hurry without any substance). Our hypothesis mentions "if supported by other variables" (such as the present position of economy, the lack of opposition parties which could attract masses). This is a subject worthy of future analysis. But it can be said that before AKP's arrival, the Turkish political arena was ruled by coalition governments, the rate of inflation was much higher, and the political stability, unfavourably affecting the economy and the regime, was regarded risky by the masses. Other factors such as the demands of the conservative and religious sections of the country (which grew in number through the years by populist concessions of conservative right wing governments) were met openly by AKP, or they gave sufficient reassurance to placate the extremist demands of the religious sections, which constituted the power base of the party organisation. Together with these factors, peace, unity and development messages painted a picture of a powerful Turkey in the global arena, and increased the party's votes to an unexpected level. DP and GP were not supported by those favourable variables.

H2: Parties of the 2007 elections have slid to a more nationalistic stance since the 1991 elections.

It seems quite natural for the political parties in a political campaign to discuss national issues, reforms and development; but we take the nationalistic stance of the speakers into consideration here. National messages (unity, regime, power, identity, national moral values), foreign messages (criticism, mainly of the USA, and the EU and Israel), Islam, ideology (secularism which is a crucial issue of the continuation of the present regime, criticism of capitalism and praise of the national regime) made a significant showing in the total number of messages analyzed.

Table 2 shows the focus the parties put on reforms and change (economic, political, social) and the cross-cultural issues (democracy, peace, justice, freedom, equality, stability, globalisation, human rights, international agreements). This shift from the 1991 elections to 2007 elections is important because, as the country got more involved with global economic policies and relaxed control over strict national policies, the political discourse turned much more towards nationalistic messages.

In the conclusion of our study of the 1991 elections we pointed out that the mass parties of the 1990s gave less ideological, nationalistic and religious messages than they had done in the past. Even the radical parties of the right and left were conveying their nationalistic, ideological or religious messages in the context of democracy and human rights, well being and wealth to meet the requirements of a modern way of life” (Tekinalp 1996:161).

In Table 13 we compared nationalistic and global content of the party speeches of the 1991 and 2007 elections. We took nationalism and unfavourable foreign messages, which were critiques of imperialism against national independence, as “Nationalism”, and all favourable messages of global content such as democracy, human rights, equality, freedom, justice,

stability, peace etc., as “Globalisation”. The table clearly indicates the significant shift towards nationalism since the 1990s.

Two important findings in the research are worthy of note. Namely, though the military’s role is an important factor in Turkish politics and it certainly received prominent attention in the media, no party dared to mention a single word against the military. Secondly, it was only a leftist party (CHP) that praised Islam and its Prophet Mohammed. These significant points are worthy of further comment and analysis.

Overall then, in the light of these conducted studies we are suggesting that parties in the first decade of the new millennium are sliding to a more nationalistic stance. On the other hand, the masses are still sympathising (holding their conservatism in reserve) with the parties that give mainline development and welfare messages in accordance with the new global cultural consumerist climate, which is created, multiplied and disseminated by media.

Table 1

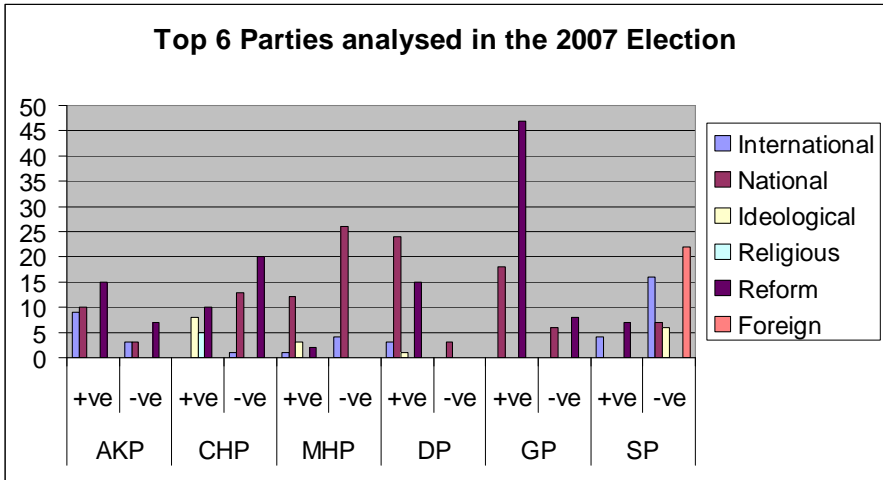

Table 2

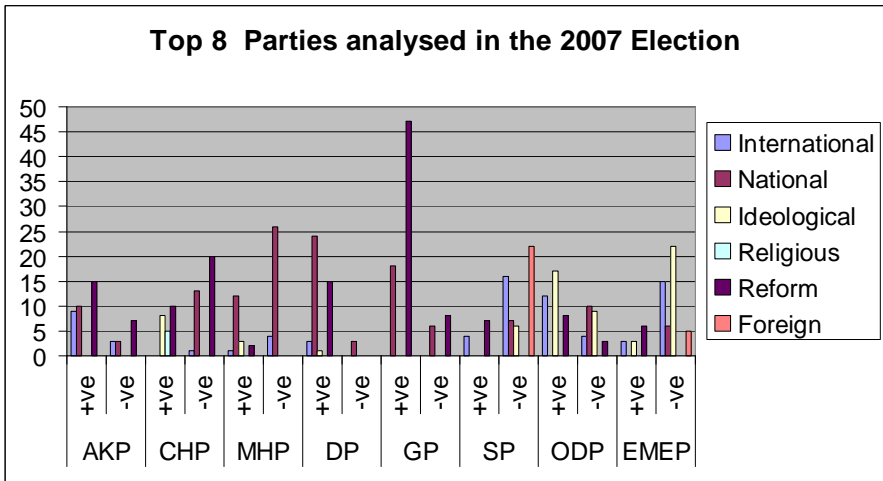

Table 3

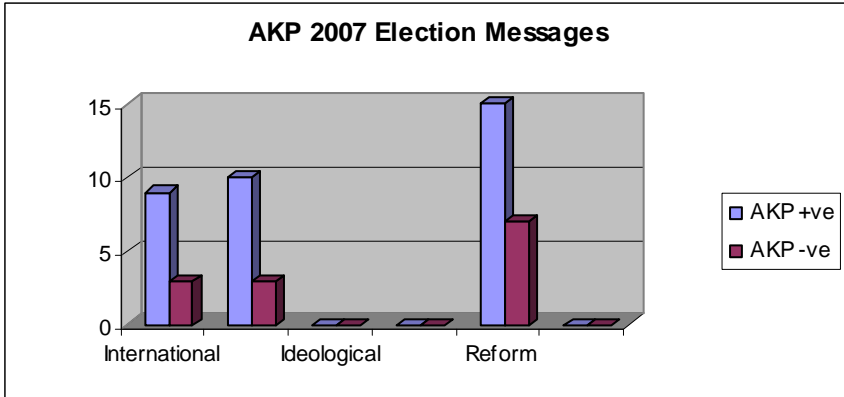

Table 4

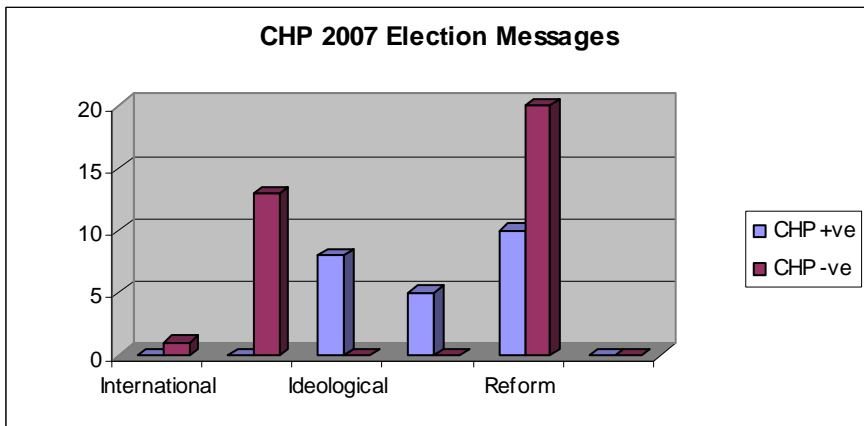

Table 5

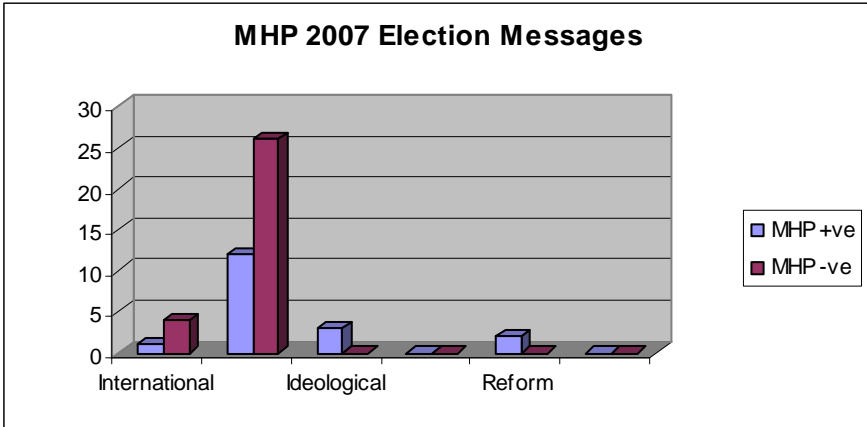

Table 6

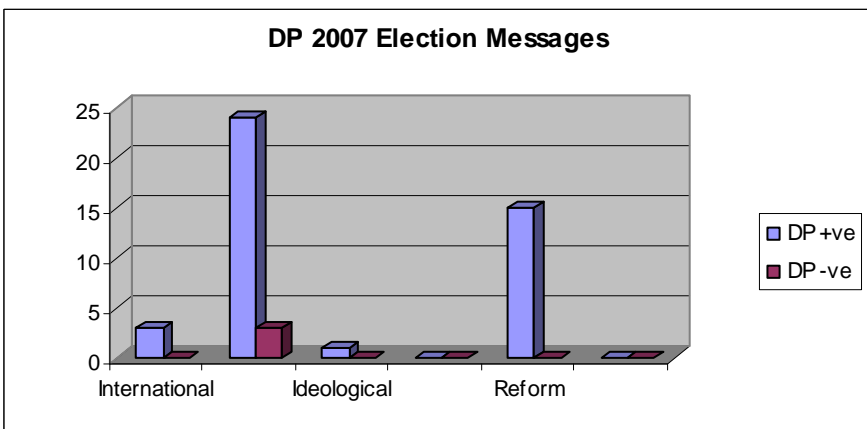

Table 7

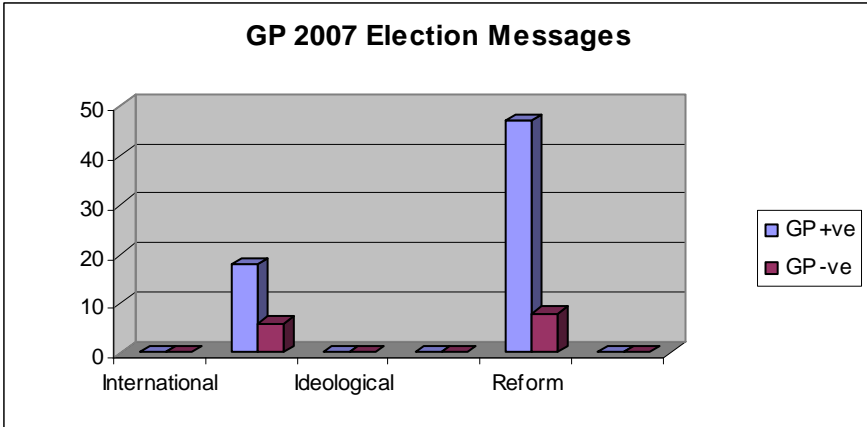

Table 8

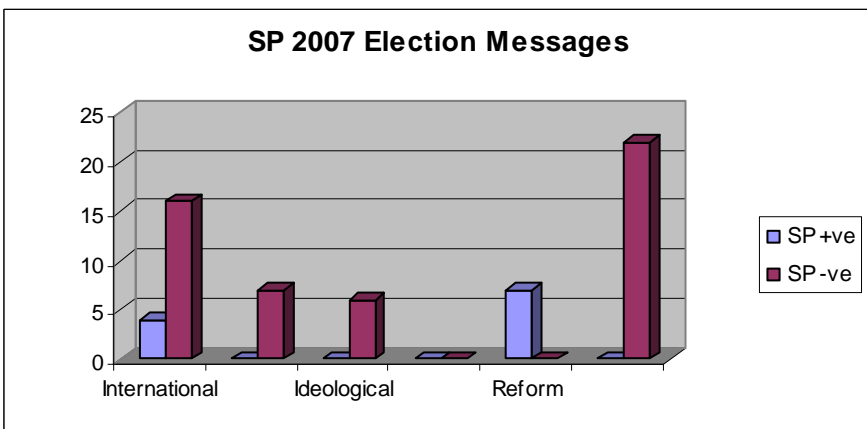

Table 9

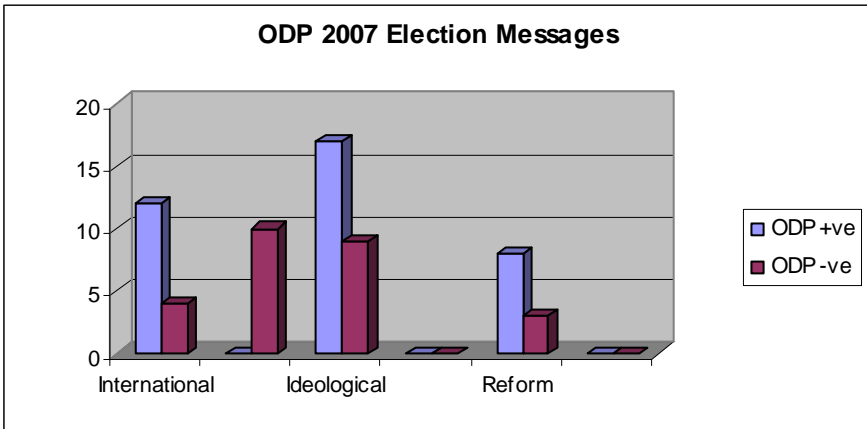

Table 10

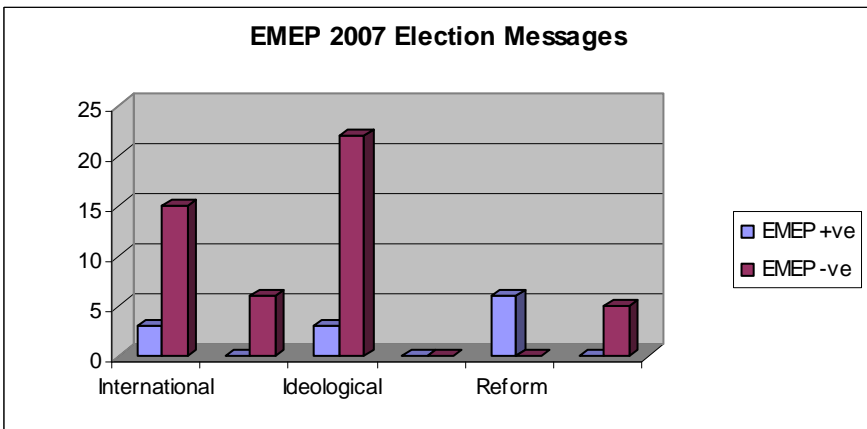

Table 11

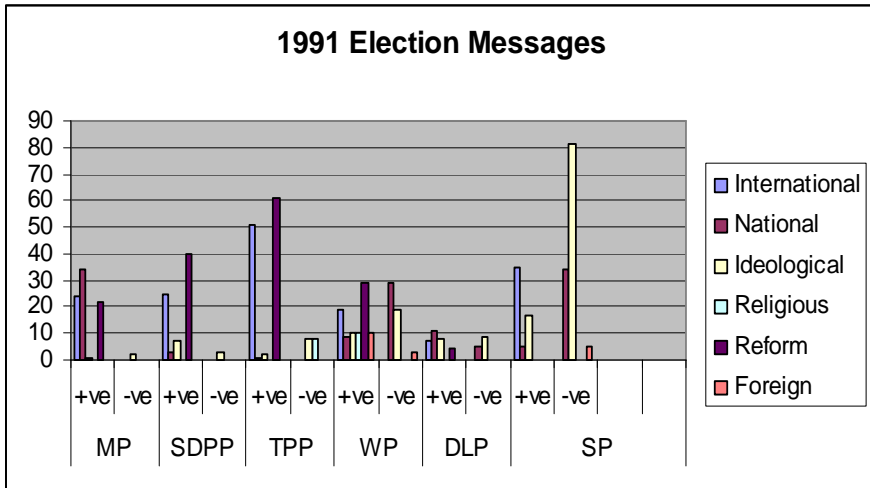

Table 12

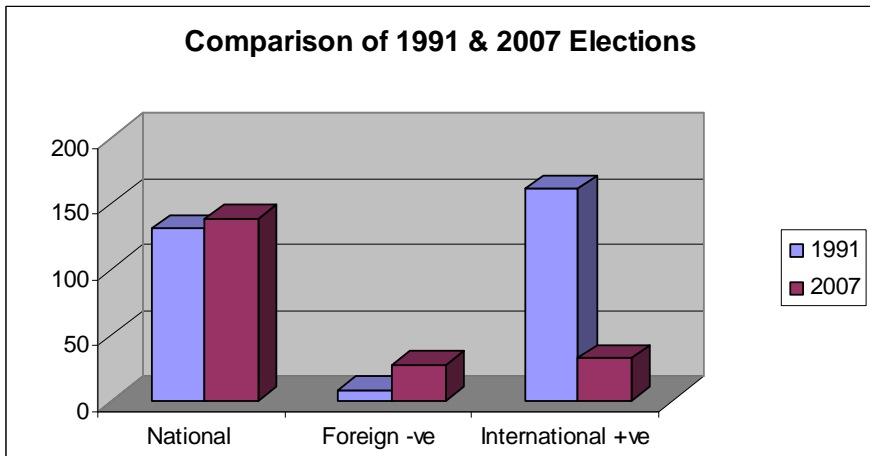
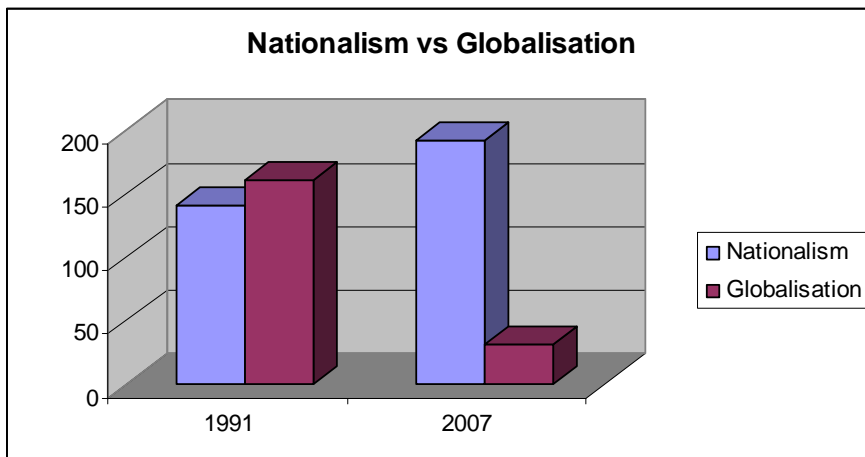

Table 13

REFERENCES

Bulck, V. den (1993). Television and the social construction of political reality. IAMCR, Dublin (June 25-26).

Biocca, F. (1991). Television and political Advertising: Psychological Processes Vol.1:Lawrence Erlbaum Associates

Craig,G. (2004). The Media, Politics and Public. Alen &. Unwin

Chilton, Paul (2002) (Editor). Politics as Text and Talk. Analytic approaches to political discourse. Philadelphia, PA, USA: John Benjamins Publishing Company.

Deacon, David; M. Pickening; P. Golding; G. Murdock (1999).Researching Communications. New York: Oxford University Pres Inc.

Fiske,J. (1987) Television Culture.New York: Routledge.

Gerbner, G., L. Gross, M. Morgan, & Signorelly,N. (1982) "Charting the mainstreamtelevision's contributions to political orientations. Journal of Communication, 32(2).

- Huggins, R.(2001). The transformation of the political audience In A. Berrie&R.Huggins (eds) New media and Politics. London:Sage.
- Judith, T. S. (2000). Political Campaign Communication Principles and Practices. Geenweed. Publishing Group.
- Martin, L.J. & Chaudhary,A.G. (1983) Comparative Mass Media Systems. NewYork: Longman.
11. McPhail, T.L. (1987). Electronic Colonialism: The Future of International Broadcasting and Communication. Newbury Park,CA:Sage.
12. McLuhan , M.&Powers,B. (1989) The Global Village. NewYork: Oxford University Press.
13. Moog, S.& Sluyter-Beltrao, J. (2001). The transformation of political communication. In A. Berrie&R.Huggins (eds) New Media and Politics. London:Sage.
14. Rubin, M. (2005). Green Money, Islamist Politics in Turkey. Middle East Quarterly. Winter.
15. Şahin, H. & Aksoy, A. (1993). Global media and cultural identity in Turkey, Journal of Communication.
16. Piepe, A.Charlton, P.&Morey,J. (1990). Politics and television viewing in England:Hegomony or pluralism? Journal of Communication.
17. Suarez-Orozco, M.M., Qin-Hillard,D.B. (2004). Globalization: Culture and Education in the New Millenium. Berkeley CA: University of California Press.
18. Tekinalp, Ş. (1996). Mainstream-centering political views in Turkish elections. In Political communication research (pp.145-163). New jersey: Ablex (eds.)
19. Wasburn, P. C. (1995). Democracy and media ownership: A comparison of commercial, public and government broadcast news, Media Culture and Society, 17 (4).

Kitap Tahlili : “OSMANLI’DA KAPİTALİZMİN KÖKENLERİ”

Prof. Dr. Ahmed Güner SAYAR – Beykent Üniversitesi*

ÖZET

C.Reyhan, “Osmanlı’da Kapitalizmin Kökenleri” başlıklı kitabında arşiv kayıtlarından hareketle, belli bir zemin (Bursa) ve belli bir zaman dilimi (18. yüzyılın ikinci yarısında on yıl) içersinde elde ettiği bulguları, kurguladığı alternatif bir modele taşıyor ve Osmanlı ekonomik düzleminin, potansiyel olarak kapitalizme dönüşebileceğini ileri sürüyor. Buna karşılık, Osmanlı ekonomisini kapitalizmin dışında yol aldığını iddia eden ‘insan’ ve ‘yapı’ merkezli tezleri de ‘şarkitaççı’ olarak etiketliyor. Bu tahlil yazısında, Reyhan’ın hem Weber – Ülgener eleştirisi, hem de kurguladığı alternatif modeli sorgulanıyor.

Anahtar kelimeler: Ultra- amprisizm; Weber- Ülgener tezi; Osmanlı’da kapitalizm.

ABSTRACT

C. Reyhan, in his book entitled, “Osmanlı’da Kapitalizmin Kökenleri/The Roots of Capitalism in the Ottoman Empire”, setting off the archive documents comprising the certain place (Bursa) and the certain time-span (covering a decade in the second quarter of 18th century), advances the findings of his probings to his construction of an alternative model, concluding that the Ottoman economy bears a fruitful potential, adrifting towards the emergence of capitalism. He also contrastingly challenges the theses which flatly reject that the Ottoman economic mentality and economic order was never condusive to this happening, pigeonholes them as being ‘orientalist’. In this review article, it is attempted to display the weaknesses and inconsistencies in Reyhan’s criticism of the Weber – Ülgener approach on one hand, and on the other, his construction of alternative model.

Key words: Ultra-empiricism; The Weber- Ülgener thesis; Ottoman economy and capitalism

* Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, İİBF, ahmetsayar@beykent.edu.tr

Osmanlı tarihini, birbiri üzerine yığılmış kronolojik olaylar ya da dönemler tarihi olmaktan çıkarıp, müesseseler tarihi ile ekonomik yapıya ve insana yönelik çalışmaların başlaması 1930’lı yıllarla birliktedir. Ekonomik yapıya ilişkin yoğun ilginin başlangıç tarihi ise, 1960’ların hemen başındadır. Olaylar tarihinden önce müesseselere, sonra iktisat tarihine açılan pencere, daha sonra, fikirler tarihine yönelik çalışmaları da cazip hale getirecektir. Fakat, Osmanlı tarihine dikkatlerin çekilmesinde, ayrıca bir bakış ve yorum getirmede aslan payı, herhalde, ‘Türk solu’na aittir. Özellikle, Türkiye’de kapitalizmin mevcut konumu ve geleceğini tartışmaya açması ile Cumhuriyet aydını da, Osmanlı tarihine popüler tarih anlayışının veya pehlivan terfrikası geleneğinin dışında, farklı bir mercekten bakmaya başladı. ‘Türk solu’, kapitalizme yönelik tartışmalar içerisinde, dogmatizmin izini sürdürdü. Entellektüel iklim, Osmanlı ekonomik düzeni için Marxistik gelişme şemalarına denk düşecek bir etiketlemenin kavgasını verirken, havada çarpışan fikirler yorum farklılıklarını ortaya koysa bile, gözlerden kaçmış bir gerçeğin varlığını ihsas ettiriyordu. Bu gerçek, Osmanlı tarihine hakkıyla nüfuz edebilmenin ilk durağı olarak, ultra-amprisist tarihçilerin çalışmalarına duyulan ihtiyaçtı. Buna göre, kısaca, arşivlere yönelmek Rankevari tarihçiliğin gerekliliği idi. Fakat, özellikle ‘Türk solu’nun arşivlere iltifat etmeden, Osmanlı ekonomik düzenini kurgulanmış bir ‘norm’a bağlı kalarak, ceffelkalem etiketleme çabaları, onları, ister istemez Hegelci tarihçiliğe götürecekti. Halbuki, yukarıda da ifade edildiği gibi, arşiv kayıtlarını kullanarak iktisat tarihine açılmak, hususiyile Osmanlı toprak düzeninin esaslarının ortaya konulması çabaları, 1960’lara değin, bir hayli yol almıştı. İbnülemin Mahmud Kemâl İnal’ın o meşhur sonlamaları içeren tarih çalışmaları yanında belki, kendisine son vakanüvis diyebileceğimiz, İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın Osmanlı tarihi ve müesseselerine ilişkin kitapları tarih severlerin emrindeydi. Öte yandan, Ziya Gökalp’ten aldığı ışıkla Fuad Köprülü, öğrencilerinden Ömer Lütfi Barkan’ı, tahsisi olarak, Osmanlı iktisat tarihi

alanında çalışmaya yönlendirmişti. Barkan'ı Halil İncılık izleyecektir. Daha sonra, bilhassa, 1960'larla birlikte, Türk akademisyenler ve yabancı araştırmacılar, çalışmalarıyla ultra-amprisist kervana katıldılar. Hiç şüphe yok ki, bu çizgide yayınlanmış çalışmaların spekülative tarih araştırmalarına ışık tuttuğu inkar edilemez. Ultra-amprisizmden kıl payı sapmayan tarihçilerin, Osmanlı ekonomik yapısına yönelik teşhis ve tespitlerinde arşiv kayıtlarına iltifat etmeden ikinci elden eserler yanında, Batılı kaynakları kullanan çalışmalara mesafeli duruşlarını haklı sebeplere bağlayabiliriz. Zira, daha (on)binlerce belge tasnif edilmeyi beklerken spekülative çıkarsamaların bilimsel bir yanı olamazdı. Kaldı ki, arşiv kayıtlarını kullanarak kaleme alınmış çalışmaların da çoğunlukla 16. ve 19. yüzyıllar üzerine yoğunlaştığı bir gerçektir.

Ultra-amprisist tarihçilerin, ihtiyatlı yaklaşımlarıyla, Hegelci tarihçiliğe göre kurgulanmış 'norm'lara dayalı bazı çıkarsamaları tashih ettikleri de bir başka gerçektir. Ancak, Rankevari tarihçiliği sadece arşive girmiş kayıtlardan ibaret sanmak belge fetişizmini canlı tutacaktır. Öte yandan, bu tarz tarihçiliğin model kurmaya ihtiyaç duymaması halinde, derlenen olgular vak'a yığımından ibaret bir kuru tarihçiliğe hizmet edecektir.

Bu yazımızda, ultra-amprisizmin yedeğinde Osmanlı ekonomik düzenini 'insan' ve 'yapı' merkezli olarak kurgulayan çalışmaları şarkiyatçılıkla yaftalayıp, bu görüşlere karşı alternatif model denemesine giren bir kitabı tahlil edeceğiz. Cenk Reyhan, "Osmanlı'da

Kapitalizmin Kökenleri" başlıklı kitap çalışmasında, arşivden derlediği bulguları kullanarak, önce, 'insan' merkezli zihniyet araştırmalarının neticelerini tersyüz ediyor, daha sonra, 19. yüzyıl ortaları itibarıyla, Osmanlı ekonomisini merkezin bir uydusu haline geldiğini ileri süren I.Wallerstein'in tezlerini eleştiriyor. Reyhan, bu çalışmasının amacını ve izleyeceği yolu şu sözlerle açıklıyor:

“...Şarkiyatçı görüşün kapitalizmin kökenlerine yönelik olarak geliştirdiği yaklaşım modellerini incelemek, alternatif bir tarihsel – sosyolojik yaklaşım modeli geliştirmek ve bunları Osmanlı yerel belge koleksiyonları vasıtasıyla sorgulamaktır”¹

Yazar, “bu amaçla Osmanlı toplum yapısı ve kapitalizm söz konusu olduğunda en çok benimsenen Weber’ci ve Wallerstein’ci yaklaşım modellerini”² sorguluyor, bunları yetersiz buluyor ve şu iddiayı ileri sürüyor:

“... Halbuki, Osmanlı’yı bir kez kendi özgün tarihi gelişimi içinde incelemeye başlayınca, şarkiyatçı görüşün dillendirdiğinin aksine, son derece canlı bir sosyo-ekonomik ve kültürel süreçle karşılaşılır. O halde yapılması gereken, oluşturduğumuz kavramsal modeli Osmanlı arşiv belgeleri ile sorgulamak olmalıdır.”³

Bu demektir ki, C. Reyhan, bir ultra-amprisist olarak, “kendi özgün tarihi gelişimi içinde” kapitalistleşme süreci karşısında Osmanlı ekonomisini kurguladığı alternatif ‘norm’ içerisinde incelemekte, bu yolla, katı, kuru belge fetişizminin tuzağına düşmediğini de ima etmektedir. Bu çok önemli ve ihtiyaç duyulan bilimsel bir girişimdir, ki iddialı söylemine rağmen, yazarımız bu cesaretinden ötürü tebrike layıktır.

“Osmanlı’da Kapitalizmin Kökenleri”nde, Cenk Reyhan’ın kurguladığı ‘norm’un tahliline geçmeden önce, onun sergilediği haklı bir duyarlılığa dikkatleri çekerek, eleştirilere açık olduğunun altını çizmek gerekiyor. Reyhan’ı zikrelelim:

¹ C.Reyhan, “Osmanlı’da Kapitalizmin Kökenleri”, (İstanbul, 2008), sf. 1.

² Ibid.,

³ Ibid.

“... Elbetteki kitaptaki tezlerle ilgili görüş ve iddialar ve bunlara yapılacak eleştiri yazarın kendisine aittir. Tüm görüş ve önerilere rağmen hata payının olması muhtemeldir.”⁴

Biz de bu kitap tahlil yazımızla, yazarın dogmatizme düşmeyen bu yanından kuvvet, “okuyucunun hoş görüşüne” sığınan samimiyetinden de cesaret bularak, eleştiri oklarını, ağırlıklı olarak, yönelttiği Weber - Ülgener ‘norm’unun temel esaslarına tekrar ışık tutmayı, bilimsel objektiflik ve meslek ahlâkının bir gereği olarak, yerine getireceğiz.

C.Reyhan, Osmanlı asırları içersinde bir zemin olarak Bursa’yı, zaman olarak da 18. yüzyılın ikinci yarısından, 1767-68; 1773-74; 1777-78;1778-79; 17882-83; 1783-84; 1792-93; 1797-98 ve 1800-01 yılları arasında, toplam on yılı bulan bir zaman dilimini seçmiş bulunuyor. Görülen odur ki, 1767-1800 yılları arasına saçılmış birer yıllık farklı zaman aralıklarında, Bursa merkezli yerel belge kayıtları Osmanlı’da kapitalizmin kökenlerine ilişkin kurgulanmış kavramsal bir modele ışıklar tutacaktır. Neden bu zaman aralığının seçildiği sorusuna Reyhan’ın verdiği cevap şudur:

“... Dönem olarak 18. yüzyılın ikinci yarısını incelememiz, savaş ve kapitalistleşme ilişkisinin de sınanması gibi metodolojik bir tercihe dayanıyor.”⁵

Seçilen mekân ise çevreden bir belde; Bursa.⁶ Onun sözleriyle:

“... Konumuzu belgesel ve mekansal olarak daraltmış olduk.”⁷

⁴ Ibid., sf. 2.

⁵ Ibid., sf. 11. Ayrıca sf. 23.

⁶ Ibid., sf. 9-11.

⁷ Ibid., sf. 23.

Toplam on yıla ulaşan zaman dilimlerini içeren para vakfı ve tereke kayıtlarını kullanarak yaptığı araştırmanın bulgularından hareketle C.Reyhan, kurguladığı “kavramsal model”e denk düşecek değerlendirmelerde bulunuyor. Zira, bu sicillerdeki “para vakfı ve tereke kayıtları bu konuda zengin bilgiler içermekte[dir]”⁸ Ancak, çalışmasının sonlarına doğru bir yerde, tereke kayıtlarına kuşku ile yaklaşıyor.

“... Tereke defterlerindeki eşya-mal-mülk kayıtları bize neyi kanıtlar? Tüketilen eşya aceba, kültürcü yaklaşımda olduğu gibi, sadece toplumsal statüyü belirleyen ‘gösterge semboller’i mi ifade eder? Yoksa, ekonomici bir yaklaşımla sırf gündelik ihtiyaçların karşılanma sürecini mi?”⁹

Bu şüphe dolu yaklaşım bir kenara bırakılacak olursa, C.Reyhan’ın gözünde arşiv kayıtlarında mündemiç bilgiler, oluşturduğu “model”e cevap veriyor. Zira, tekrar edelim ki, “son derece canlı bir sosyo-ekonomik ... tarihi süreçle” karşılaşacağımızı biliyoruz. Belli bir zeminde, bir kaç seneye sıkıştırılan bu çalışma, arşiv belgelerini kullanarak endüktif bir çıkarsamayla kurgulanan modeli neticelendiriyor. İzlenen metodoloji, adı konmasa bile, budur. Onun sözleriyle:

“... Örnek seçilen defterler aracılığı ile mikro düzeyden makro sonuçlar çıkarılır.”¹⁰

Hemen ifade edelim ki, belli bir zemin ve belli bir zaman için kurgulanan herhangi bir ‘norm’ doğa bilimleri için inşa edilen ahistorik ‘norm’lar kadar sağlıklı değildir. Buna, Weber’in tezi de dahildir. Zira, anlamaya dayalı oldukları için kurgulanmış modeller ‘ideal tip’lemelere tarihi bulguların giydirilmesiyle ‘norm’ ya normal, ya da anormal olacaktır. Burada esas mesele,

⁸ Ibid., sf. 1.

⁹ Ibid., sf. 258.

¹⁰ Ibid., sf. 8.

'ideal tip'lemelere basarıktan kurgulanmış bir modelin bütün zamanlar ve bütün zeminler için genelgeçer bir 'norm' olamayacağı, buna mukabil, kurgulanan modelin modelsizlikten iyi olduğudur. Weber, bu gerçeğin farkındaydı. Sabri Ülgener de Osmanlı tarihine bu yöntemle yaklaşırken, Weber'in ayak izlerini sürdürecektir. Unutulmamalıdır ki, ultra-amprisist çalışmaların aydınlığında, tarihte aranılacak somut gerçek, Sencer Divitçioğlu'nun diliyle konuşacak olursak, "insancıl evrenseller" ve "ideal tipler"dir.¹¹ Bu metodolojik gerçeğe rağmen, Weber'in kapitalizmin oluşumu için kurguladığı 'ideal tip' aynı oluşumu açıklayan diğer yaklaşımlardan daha genel kabul görmüştür. Sözlerimizi teyiden üç büyük iktisatçı – tarihçinin Weber'in kapitalizmin ruhunu ateşleyen yaklaşımı hakkındaki düşüncelerini serdedelim. İlki, bir usta iktisadi düşünce tarihçisi, Jacob Viner'dan; Onun bu bağlamdaki düşüncelerini aktaralım:

“... [Weber'in] Kalvinizme yaptığı vurgu gerekli şarttır, bunun kapitalizmin zuhuru için yeterli bir şart olmadığıdır[dır].”¹²

Ayrıca, Viner'in değerlendirmesine göre, hiç bir yazar Weber'in Protestan teolojisinde vurguladığı varlıkları gösterememiştir. Weber'in tezinin özgünlüğünü teslim eden bu büyük iktisat allâmesi, Weber'in işaret ettiği şekilde, Protestan ahlâkının ekonomik düzleme taşıdığı 'ruh'un alım-satım ilişkilerini sıradışı bir yapıya dönüştürdüğünü de kabul etmektedir.¹³ Bir diğer iktisat ustası, Frank H.Knight da Weber'in kapitalizmin doğuşuna ilişkin kalem oynatan yazarlar arasından sıyrılıp, yükseldiğini ileri sürmüştür.¹⁴ Sözü, son olarak, ultra-amprisist araştırmaların yüküyle yoğrulmuş bir büyük iktisat tarihçisi Ferdnand Braudel'in tespitleriyle tamamlayalım:

¹¹ S.Divitçioğlu, “Nasıl Bir Tarih?”, (İstanbul, 1989), sf. 17.

¹² J.Viner, ‘Religious Thought and Economic Society’, “History of Political Economy”, vol. X, (1978), sf. 161.

¹³ Cf. *ibid.*, sf. 177; 185.

¹⁴ Cf. F.H.Knight, “On the History of Method of Economics”, (Chicago, 1963), sf. 101.

“... Weber haklı mıydı?... Neticesi ile rasyonel, orijini itibariyle irrasyonel olan kapitalizm, çağdaş hayat ile pürüten ahlâkın beklenmeyen birlikteliğinin bir meyvesidir....[Dolayısıyla,] Weber’in tezini geçersiz kılmaya çalışmak da aynı şekilde saçmalaktır.”¹⁵

Kapitalizmin doğuşunu anlamada ve tezini Osmanlı asırları içerisinde aramada Sabri Ülgener, Weber’in fikrî bir takipçisi oldu. Ancak Ülgener, Weber’in Batı-Avrupa’da 17. yüzyılın ilk çeyreğinde kapitalizmin oluşumunu dile getirdiği tezini Osmanlı sosyal ve iktisat tarihi içinde sorgulamağa yöneldiğinde, ne Viner, ne Knight, ne de Braudel, Weber hakkında yukarıda serdedilen görüşlerini söylemişlerdi. Ülgener, yıllara açılan sabırlı çalışmalarının aydınlığında, Weber’in tezini şu sözlerle savunmuştur:

“... Basit bir ziraatçilik temelinden ve ortaçağ tertibi esnafıktan büyük ticaret ve endüstri çağına ayak basan Batı’nın böylesine bir gelişmede Kalvinizm ve Protestanlığın tasarruf, çalışkanlık, meslek ciddiliği ve sorumluluk şuuru ile geniş ölçüde teşvik gördüğünü söylemekte hata yoktur.”¹⁶

Ancak, C.Reyhan’ın kapitalizmin doğuşunu açıklayan Webergil kurgulamayla başı pek hoş değildir. Ne var ki, o da kurguladığı modeli sahipsiz bırakmak istememekte, bir mürşit arayışına girmekten kendini kurtaramamakta, Paul Kennedy’nin bulgularına sıcak bakmaktadır. Onun sözleriyle Kennedy:

“... Dönem olarak onsekizinci yüzyılın ikinci yarısını incelememiz, savaş ve kapitalistleşme ilişkisinin de sınılanması gibi metodolojik bir tercihe dayanıyor.... Onsekizinci yüzyıl ve sonrasındaki askeri

¹⁵ F.Braudel, “Civilisation and Capitalism”, II, (New York, 1986), sf. 567; 568.

¹⁶ S.F.Ülgener, ‘Calvin ve Kalvinizm’, “Ak İktisat Ansiklopedisi”, I, (İstanbul, 1973), sf. 156.

mücadelelerin, Paul Kennedy'nin deyimi ile, temelde dayanıklılık harbi olduğu ve zaferin, en yüksek vergi toplama kapasitesiyle kredi elde edebilme yetisine sahip olan devletin olacağı düşünüldüğünde, bu yüzyılın ikinci yarısının Osmanlı için taşıdığı anlam daha iyi anlaşılır.”¹⁷

Devamla;

“... Kennedy'nin incelemesinden çıkan sonuca göre, onsekizinci yüzyılın en gelişmiş devletleri bile bu dönem savaşlarının giderlerini olağan gelirlerden hemen ödeyemediler...savaşı sürdürebilecek finans kaynağı bulmanın en etkin yolu, tahvil ya da makam satışı yaparak ve yahut devlete borç veren herkese uzun vadeli ciro edilebilir faizli hisse senedi satarak borçlanmaktır... Osmanlı'nın benzer sorunları iltizam, daha sonra esham uygulamaları ile aşmaya çalışmasını hatırlatan bir çözümdür.”¹⁸

Kennedy'nin temel tezini bu şekilde özetleyen Reyhan'ın ulaştığı tesbite gelince:

“... Kennedy, açıklamasına Batı'nın başat güç olmasının belli olmadığı şeklinde başlasa da, sonraki açıklamalarını şarkiyatçı Doğu--Batı zıtlıkları üzerine kurmuş oluyor.”¹⁹

Cenk Reyhan, hem ‘şarkiyatçı görüşler’in – Marx ve Weber’in – dışında kalmak, hem de, kurguladığı ‘norm’u “ideal – Batı’yı öteki kıtaların gelişmemiş ülkelerinden ayırmak için oluşturulmuş ideolojik tarih okumalarından da kurtar[ı]mak”²⁰; istiyor. Ancak, onun, öncelikle, Ranke – Hegel ayırımının aydınlığında, eleştirel duruşunu ortaya koyacak, sınırları ve

¹⁷ C.Reyhan, op.cit., sf. 11; 11-12.

¹⁸ Ibid., sf. 12;13.

¹⁹ Ibid., sf. 13, dn.14.

²⁰ Ibid., sf. 24.

kapsama alanı belli, tutarlı, alternatif bir ‘norm’ kurması gerekirdi. Yoksa, bir kalemde “Marx ve Weber’in spekülâtif yaklaşımların[1]”²¹ silip, yanlışladığını söylemek, öte yandan amprik araştırmalara aşırı bağlı kalmak, ‘norm’ kurduğunu ileri süren tarih araştırmacısı için gerekli olsa bile, yeterli değildir. Zira, amprik çalışmaların bulguları bir modeli giydirip görücüye çıkartmak içindir. Reyhan, “daha amprik analizler yapan Braudel’in izlediği yol[a]”²² yakın duruyor ama, onun Weber’e olan bakışını ıskalıyor. Öte yandan, onun “alternatif bir tarihsel-sosyolojik yaklaşım modelini geliştirmek”²³ girişimini takdirle karşılamak gerekiyor. Fakat, Reyhan’ın alternatif bir model altında ileri sürdükleri, maalesef, içi boş bir başak görünümünden öteye geçememiştir. Bunun böyle olduğuna birazdan geleceğiz.

C.Reyhan eleştirel yaklaşımda bulunduğu spekülâtif- ‘şarkiyatçı’ araştırmaları iki ana topak içerisinde ele alıyor. Önce, “Max Weber’in... kültür merkezli yaklaşım[1]” ve ikinci olarak, “Neo-Marxist Immanuel Wallerstein’in ... ticaret merkezli yaklaşım[1].”²⁴ Reyhan’ı zikredecek olursak:

“... Weber, Batı’dakine benzer bir akılcı kapitalizmin neden Doğu’da gerçekleşemediği sorusuna cevap aramış ve bunun cevabını kenti inceleyerek açıklamaya çalışmıştır. Bundan dolayıdır ki, Weber için kent, özel bir inceleme alanı olmaktan ziyade, asıl ilgi noktası olan kapitalizmin kökenleri sorunu için bir idolojik temel oluşturma mahiyetindedir.”²⁵

²¹ Ibid.,

²² Ibid.,

²³ Ibid., sf. 25.

²⁴ Ibid.,

²⁴ Ibid.,

²⁵ Ibid., sf. 26.

²⁶ Ibid.,

Oysa, Weber'in kurguladığı modele göre, gerekli şart olan [irrasyonel] Protestan ahlâkının dışında kent olgusu kapitalizmin oluşumuna zemin hazırlayan bir dizi yeterli [rasyonel] şartlardan sadece birisidir. Buna rağmen, yazarımız şu soruya cevap arıyor:

“... Bu durumda [şehir istihkâmının ve şehir ordusunun olmadığı hallerde], modern çağda şehir sona mı ermiş oluyor? O halde, teoride önemle vurgulanan modern şehir ile kapitalizm ilişkisi nasıl açıklanacak?”²⁶

Weber'in bu bağlamdaki çözümlemesini de şu sözlerle açıklıyor:

“... Weber kapitalizmin kökenlerini ortaçağ sonları Avrupa kentlerinin siyasal – tüzel özerkliğinde bulmaktadır. Ona göre, özerk kent ile Avrupa kapitalizminin gelişmesi arasında önemli bağlar vardı.”²⁷

Cenk Reyhan, kapitalizmin zuhurunda şehirleşme olgusunun önemini masaya yatırıyor, ancak gerekli ve yeterli şartların karşılıklı etkileşiminin yarattığı tabloyu göremiyor. Sadece, şehirleşmeye aşırı bağlı kalarak, “Weber'in, Batı'nın tersine, özerk kentlerin gelişmesini sınırlayan... İslâm kentleri hiç bir zaman gerçek bir kent topluluğu olmamıştır”²⁸ iddiasını çürütecek şekilde, 18. yüzyıl ortalarında bir Anadolu beldesi olan Bursa'yı, çağdaş anlamda kent kabul edip, burayı çalışmasına zemin seçiyor. Öte yandan, Weber'in “General Economic History” kitabına atıfta bulunarak “kapitalizmin oluşumu için gerekli şartlar nedir?”²⁹ sorusuna cevap arıyor. Hemen vurgulayalım ki, Weber'in bu eserinde işaret ettiği gibi, herhangi bir ekonomik düzlemin kapitalizm olarak etiketlenebilmesinin gerekli şartları vardır. Bunlar: Üretim vasıtalarının girişimci tarafından tam dökümünün bilinmesi (rasyonel sermaye

²⁸ Ibid.,

²⁹ Ibid., sf. 29.

hesabı); serbest pazar; rasyonel teknoloji; rasyonel hukuk; serbest işçi; ekonomik hayatın ticarileşmesi ve spekülasyon boyutudur.³⁰ Daha sonra bu listeye özerk şehirlerin varlığı katılacaktır.³¹ Bu gerekli şartlardan birinin yokluğu, o ekonomik düzeni kapitalizm kılmayacaktır. Weber’in tezinde dikkatlerden kaçan en önemli nokta, kapitalizmin doğuşunda, içinde rasyonel unsuru taşıyan irrasyonel bir küreye duyulan ihtiyaçtır. Bu ise, rasyonel iktisadi bireyin oluşması için hem gerekli, hem de yeterli şartları yerine getiren bir riyazet küresinin varlığıdır.³² Esasen Weber, bu oluşumu “Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı eserinde sergilemiştir. C.Reyhan meselenin bu can alıcı yanına hiç bakmıyor. Dolayısıyla, Weber eleştirileri havada kalıyor. Weber’in modeli hak ettiği çizgiler içersinde ortaya konulmadığı için, Osmanlı ekonomik düzeninin neden kapitalistleşemediğini tahlil eden Ülgener’in tezine yönelik eleştiriler de benzer akibeti paylaşacaktır. Reyhan’ın rasyonel iktisadi bireyi modelleyen Weberian ‘ideal tip’i -- “Avrupa’ya özgü kapitalist ruhu” -- şu sözlerle eleştirir:

“... Eğer ideal tip (Avrupa’ya özgü kapitalist ruh) Protestan ahlâkın tekelinde ise, ideal tipin dışında kalan, protestan ve Batılı olmayan, kapitalist gelişmeler nasıl açıklanabilir? Kapitalizmin Batılı ve Protestan olmayan Japonya’da (ve Rusya’da) da gelişmesi, Weber’in temel önermesini, Popper’in deyimi ile yanlışlamaktadır.”³³

³⁰ Cf. M. Weber, “General Economic History”, (New York, 1966), sf. 208-209; 214.

³¹ Cf. B.Turner, “Max Weber and Islam”, (London, 1974), sf. 98.

³² Cf. N.M.Hansen, ‘The Protestant Ethic as a General Precondition for Economic Development’, “Canadian Journal of Economics and Political Sciences”, vol. 29, (1963), sf. 462.

³³ C.Reyhan, op.cit., sf. 31-32.

Devamla;

“... Burada konu, yine Weber’ci ideal-tiplerin, farklı zamanlar ve mekanlardaki toplumların kısmî vechelerini açıklama aygıtı olarak, biçimsel ve gerçek dışı olmalarına geliyor.”³⁴

Ulaşılan bu tesbitler, metodolojik fahiş bir yanlışlığı da peşisıra sürüklemektedir. Şu kadar ki, objektif bilgi kümesi içinde, sosyal bilimler şemsiyesi altında toplanan dallar (iktisat, iktisat tarihi, sosyoloji, hukuk, siyaset ilmi, uluslararası ilişkiler), esasta, iki farklı öbekçik içerisinde toplanabilir. İktisat teorisinin yer aldığı insan-madde ilişkisi ahistorik olup, izah edilebilir bir hüviyete sahiptir. Buna mukabil, iktisat tarihi, sosyoloji vd. bilim dalları ilişki çerçevelerini insan-insan üzerine kurduklarından, yapılacak kurgulamaların historik olmaları gayet tabiidir. Dolayısıyla, ideal-tip omurgalı modellerin tarihi bilgi verileriyle çalışması kaçınılmaz olacaktır. İşte o zaman, belli bir zemin ve belli bir zamana sıkıştırılmış çalışmalardan çıkarsamada bulunulabilir. Ne var ki, ulaşılan neticeler, bütün zamanlar ve bütün zeminlere ışık salmaktan uzak kalacağı için, bu tür bir metot anlayışının doğa bilimleri için taslağı çizilmiş bilim felsefesinin dışında kalacağı da dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Mevcut ayrışmanın metodolojik çerçeveleri bu şekilde ortaya konulduğunda, C.Reyhan’ın Weber’in historik kurgulamasını, Popper’in ahistorik doğa bilimleri için ortaya koyduğu bilimsellik ölçütü – deneylebilirlik / yanlışlanabilirlik – ile telif etmesi yanlış bir sorgulamadır. Netice itibarıyla, hipotetik-dedüktif yöntemin reddettiği endüktif çıkarsamaları – Popper’in meşhur ‘kuğular’ örneğini kullanarak – Reyhan da reddediyor. Oysa, reddettiği endüktif tuzağa çarnaçar kendisi de düşecektir. Bir örnek verelim:

³⁴ Ibid., sf. 32.

“... Osmanlı toplumunda kadının liberal söylemde ifade edilen özel hayat alanı ile sınırlı kalmayıp kamusal alanda da kendisini gösterebildiği aklımıza gelebilir.”³⁵

C.Reyhan’ın Weber’in yöntemini sorguladıktan sonra, bir Türk Weber’i olan S.F.Ülgener’in zihniyet araştırmalarına ilgisiz kalamıyacağı açıktı. Eleştirel oklarını, bu defa, Ülgener’in Osmanlı asırlarını bir mızrak gibi delen anti-madde zihniyet dünyasını ortaya koyan değerlendirmelerine çeviriyor ve şunları kaydediyor:

“... Osmanlı’da kapitalizmin gelişemeyişinin sebebi, Ülgener’de ‘feodal-ağalık ve efendilik şuuru’ idi. Halbuki, yukarıdaki ifadeler aynı davranış kalıbının Fransa’da da olduğunu göstermektedir. O halde şunu sorabiliriz: Aynı davranış kalıplarına rağmen kapitalizm neden Fransa’da geliyor da Osmanlı’da gelişmiyor? Demek ki bu konuda, ‘feodal ağalık ve efendilik ruhu’ olarak ifade edilen davranış kalıbı gereğinden fazla vurgulanıyor ve cevap başka yerlerde, sınıfsal temelden soyutlanmış zihni algılamalarda aranıyor.”³⁶

Weber’in yanı sıra onun ‘norm’unu Osmanlı gerçeğinde tahlil eden S.F.Ülgener ile A.G.Sayar’ın çalışmaları da C.Reyhan’ın salvolarından nasiblerini almışlardır. Reyhan’ı dinliyoruz:

“... Ülgener’de olduğu gibi Sayar’da da, kapitalizmsizlik Osmanlı mutlakiyetinin maddi temellerinden soyutlanmış, aşırılaştırılmış bir sembolik anlamlar dünyasına indirgenmiş ve bu problem ‘bireyin zihni tercihleri’ ile sorgulanmıştır. Bunun temel sebebi, gerek Ülgener’in gerekse Sayar’ın Weberci metodolojileri yanında, kullandıkları belge koleksiyonlarının sadece edebi metinler olması ve

³⁵ Ibid., sf. 160.

³⁶ Ibid., sf. 130.

bunun doğal sınucu olarak, her ikisinin çözümlmelerinin de bu metinlerin içerik analizleri ile sınırlı kalmasıdır.”³⁷

Yukarıdaki alıntılarda tashihe muhtaç birden fazla nokta bulunmaktadır. Bu noktalardan tashihe en fazla muhtaç olanları ise, Reyhan’ın “Osmanlı’da kapitalizmin gelişemeyişinin sebebi” olarak Ülgener’in “feodal-ağalık şuuru[na]” yaptığı vurgu ile arşiv kayıtlarında yer almayan, fakat bir devrin zihniyetini kavramada ayna görevi yapan edebi ürünlerin tanıklığını kabul etmeyen tavrıdır. Evvelâ, edebi metinlerin tanıklığında, Ülgener adına yapılan çıkarsamanın hatalı olduğunu gösterelim. Ülgener’in kerrat ile vurguladığı gibi, Osmanlı’da kapitalizmin oluşmasına mâni en önemli âmil, feodal ağalık şuuru değil, Osmanlı-Türk insanının İslâmiyette mündemiç rasyonel unsurları dünyevileştirememesidir. Endüktif çıkarsama doğrultusunda, 1850’lerde, çevrede, Gerede’de yaşayan mutasavvıf Mustafa-ı Rumi Efendi’ye kulak verecek olursak:

“Rah-ı Hakk’adır seferim

Ben bu dünyayı niderim

Bırakır birgün giderim

Ben bu dünyadan usandım”³⁸

Geredeli Mustafa Efendi’den yankı bulan bu ses, tabanın sesi idi ve Osmanlı asırlarına damgasını vurmuş bir zihniyeti temsil ediyordu.³⁹ Nitekim, 19. yüzyılın sonlarına doğru, gene çevreden gelen bir ses, Yozgatlı Fenni Efendi’nin dizelerinde yankı buluyordu:

³⁷ *Ibid.*, sf. 52.

³⁸ “*Divan*”, (Ankara, 1998), sf. 96.

³⁹ 1394 yılında, Manisa’da bir vakfiyeye düşülen şu satırlar, asırlara damgasını vuran bir zihniyet dünyasına ilişkin ipuçlarını vermektedir: “O dünya öyle bir dârdır ki... onu imar eden mamur olmaz” [M.Ç.Uluçay, “*Saruhan Oğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar (773 H.-1220 H.)*”, (İstanbul, 1940), sf. 29].

“Cife-i âleme aldanma, şu dünyadan geç”⁴⁰

Taban, zühd küresinden bu dünyaya bu şekilde bakıyordu. 1890'lara doğru, merkez – İstanbul – kapitalizmin verdiği dürtü ile maddenin yükselen değerini, hayata getirdiği yapıcı katkıları, ithal malları ile teknolojinin maddeyi eğip bükmesini çevreden farklı bir biçimde görmeye başlamıştı. Nitekim, Muallim Naci'nin şu feryadı çok dikkate değerdir:

“Çıkın şu savmıadan zahidan , cihanı görün”

derken, Naci merhum, haklıdır. Öbür dünyaya yönelik, tekkeye sıkışmış insanların uyuşukluğunu sarsıyor ve şunları söylüyordu:

“Bilin betalet-ü gayret nedir, ne hâsıl eder!

Bakın şimendifere! Bir de kervanı görün!”⁴¹

Hal bu iken, iktisadi zihniyet dünyasını saldıgı ışıklarla aksettiren bu edebi metinleri yok sayıp, arşiv çalışmalarının ikramı olan bulgularla aşağıdaki tesbitte bulunmanın bilimselliği de, elbette, tartışmaya açıktır:

“... Osmanlı söz konusu olduğunda, girişimci bir kişilik yapısı taşımak için, liberal teorinin kurguladığı gibi, devletten bağımsız bir kapitalist sınıftan olmak gerekmemekte, kişi askeri sınıftan da olsa böyle bir kapitalist davranış kalıbı [“uzak bir bölgedeki iş ortağı[ndan]...bir alacağının olması”] taşıyabilmektedir. Nitekim, Osmanlı örneğinde devlet memuru kökenli bürokratik-kapitalist örneği karşımıza sıklıkla çıkmaktadır.”⁴²

⁴⁰ “Yozgatlı Mehmed Said Fennî Divanı”, (Ankara, 1996), sf. 92.

⁴¹ “Fürûzan”, (İstanbul, 1303), sf. 27.

⁴² C.Reyhan, op.cit., sf. 221.

Devamla:

“... Bu aşamada biz, devletten bağımsız da olsa, Osmanlı söz konusu olduğunda, sosyo-kültürel bir adlandırma ile ‘burjuva’ ya da daha çok ekonomi-politik düzleminde kalarak ‘kapitalist’ tabirini tercih ediyoruz.”⁴³

C.Reyhan’ın arşivde kayıtlı belgelerden yaptığı çıkarsamaların ne kadar yanıltıcı, bir o kadar da, reddettiği endüktif akıl yürütme ile yanlış bir genellemeye yelken açtığı görülüyor. Şu kadar ki, onun ulaştığı tespitler, “herhangi bir zihniyet dünyasının köklerine ulaşırken ampirik verilerdeki bulandırıcı hisler ve peşin hükümlerden arınabilmiş çalışmaları bulma[nın] zor”⁴⁴ olduğunu, bir kez daha gözler önüne seriyor. Nitekim, Reyhan, Osmanlı zenginlerinin faizle para işlettiklerini, bu yolla, servetlerini artırdıklarını ileri sürüyor.⁴⁵ Ancak, bu ekonomik faaliyetin adı bir tefecilik olduğunu, Osmanlı’daki pre-kapitalist yüz çizgilerini hakkıyla teslim edemiyor. Asıl anlaşılması zor olan, yazarın Osmanlı zengini —“tefec-i sermayedar”,”tefec-i kapitalist”,”bürokratik[?]-kapitalist”-- ile rasyonel iktisadi birey (kapitalist) arasında kurmaya çalıştığı zorlama bağlarıdır.

Faizle para işletmek (murabahacılık) veya herhangi bir ticari girişimi omuzlamış olmak Osmanlı iktisat tarihinde görülen, olağan hallerdendir. Reyhan’ı zikrederim: “Bursa’daki bir kişi Mısır’daki bir kişiyle iş ortaklığı yapacak kadar ticari girişimlerde bulunmaktadır.”⁴⁶ Ancak, ortada ekonomik hayatın ürünü olan sermayenin soyağacı görülmemektedir. Dolayısıyla, kenarda köşede görülebilecek bir saman alevi parlaklığını kapitalizmle özdeşleştirmek ise anakronizmdir. Bu cümleden olarak, C.Reyhan’ın kısa bir

⁴³ *Ibid.*, sf. 225.

⁴⁴ A.G.Sayar, “Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F. Ülgener”, (İstanbul, 2007), sf. 395.

⁴⁵ Cf. C.Reyhan, op.cit., sf. 268.

⁴⁶ *Ibid.*,

zaman dilimine sıkışmış bir-iki arşiv belgesine abanarak “üretim tarzına dair ipuçları bulmuş oluyoruz”⁴⁷ ifadesi ise anlamsızdır.

Şarkiyatçı görüşlerin dışında, Reyhan, arşiv çalışmalarından elde ettiği bulguları kurguladığını ifade ettiği modele şu sözlerle taşıyor:

“... Gerek para vakfı, gerek tereke kayıtlarından yararlanarak Osmanlı ekonomik, politik ,sosyal ve kültürel yapısına dair borç-alacak ilişkileri, üretim şekilleri, tarımsal ve hayvansal yatırım, sermaye birikimi, veraset, ticari girişimcilik, faiz uygulaması, paranın değeri, iş kolları ve ortaklıkları, servet farklılaşması ve sınıfsal yapı, tüketim alışkanlıkları vb. konularda bir takım bilgiler elde edebiliriz. Bu başlıkları teorik zorlamalara kaçmadan, belgelerin sunduğu bilgiler dahilinde tahlil edecek ve böylece, Osmanlı tarih araştırmalarında dönem dönem popüler araştırma modeline dönüşen Weber’ci ve Wallerstein’ci kuramsal genellemelerin Osmanlı gerçekliğine uygunluğunu ya da uymazlığını da sınamış olacağız. İncelememizde kapitalizmin kökenlerinin çözümlenmesine yönelik olarak kent-kapitalizm ilişkisinde Osmanlı’nın özgün dinamiklerine odaklanılmaktadır.”⁴⁸

Çalışmasının temel problematiğine gelince:

“... Nasıl ki Avrupa’da kapitalizmin gelişimi İngiltere, Fransa, Almanya , Rusya veya Asya’da Japonya’da farklı işlemiş ve sonuçta tek ideal-tipin dışında farklı kapitalist gelişim tipleri olmuştur, acaba Osmanlı’da da kapitalizme doğru evrimleşmenin farklı bir yönü bulunamaz mı? Bununla bağlantılı olarak, Osmanlı’nın bu evrim süresince Avrupa kapitalizmiyle karşılaşması Wallerstein’ci tezdeki gibi dışsal-ticari merkez-çevre ilişkilerinin mutlak belirleyiciliği

⁴⁷ Ibid., sf. 272.

⁴⁸ Ibid., sf. 19-20.

içinde mi oldu?...Dış etkiye yapılan bu aşırı vurgu aceba içte muhtemel kapitalist gelişim özelliklerinin fazlaca gözden kaçmasına sebep olmaz mı?”⁴⁹

Reyhan devamla:

“... Her iki modelin de temel problemi, bizce, bir toplumu kendi özgül yapısı içinde değil de ideal-tip ya da örnek-model kabul edilen Batı uygarlığını ölçüt olarak analiz etmeleridir. Ortak özellikleri Avrupa merkezci olmalarıdır. Her iki yaklaşımın taşıdığı problemden kurtulmak için bizce soru, ‘dünyadaki kapitalizm türleri içinde Osmanlı’nın kendine özgü kapitalist gelişiminin ne yönde olduğu’ şeklinde yeniden formülleştirilmelidir.”⁵⁰

Osmanlı ekonomisinin kendine özgü kapitalist gelişiminin ne yönde olduğunun ortaya konulması, C.Reyhan’ın çalışmasının esasını teşkil ediyor. Osmanlı tarihi gerçeğini içerden kuşatmak istemesiyle “alternatif açıklama modeli” işlerlik kazanacaktır. Reyhan’ın sözleriyle:

“... Osmanlı’nın kendine özgü yapısı içindeki kapitalist evrim ile ilgileniyoruz. Zaten, incelememiz bakımından, ‘modernleşme’ kavramı da, ... üretim tarzındaki kapitalist gelişmeler sonucunda oluşmuş üstyapısal değişimleri ifade etmektedir. Bu ifade ile, modernleşme kavramı yerine, üretim yapısında kapitalistleşme, düşünce yapısında liberalleşme kavramlarını Osmanlı dönüşümünü açıklayabilecek alternatif kavramlar olarak tercih etmiş olduğumuz gibi, kapitalizme geçişin ille de feodal aşamadan sonra olacağı önermesini de dışlamış oluyoruz.”⁵¹

Devamla:

⁴⁹ Ibid., sf. 81.

⁵⁰ Ibid., sf. 88.

⁵¹ Ibid., sf. 93.

“... İncelememize dışarıdan – Avrupa’dan – değil, içeriden – Osmanlı’dan – bakıp yer yer diğer kapitalizm türleri ile karşılaştırmalar yaparak, Osmanlı’nın kendine özgü kapitalist gelişimini daha sağlıklı incelemiş olacağız.”⁵² “[Daha sonraki aşamada] geliştirdiğimiz alternatif açıklama modelini sorgulayacağız. İncelediğimiz Bursa para vakfı ve tereke kayıtları Osmanlı’da kent-kapitalizm ilişkileri bakımından zengin bilgiler içermektedir.”⁵³

Çalışmanın ampirik açılımı, para vakıfları ve tereke kayıtları üzerinden yapılmıştır. C.Reyhan, “para vakıflarının ekonominin ticarileşmesinde önemi vardır”⁵⁴ diyor ama, faiz karşılığı alınan borç paranın üretime mi, yoksa tüketime mi gittiği sorusu cevapsız bırakıyor. Benzer şekilde, kapıkullarının faizle borç vermelerini, vakıflardan kredi alınmasını “Osmanlı ekonomisinde ikincil bir sermaye piyasasının varlığına ve tefeci sermayeye dayalı bir gelişim” olarak değerlendirmektedir. Hatta, bir adım daha ileri giderek, “her iki gelişim de özü itibarıyla, kapitalist nüveler taşı[dığını]”⁵⁵ iddia etmekte ve şu soruyu sormaktadır: “Buradaki sarrafları tefeci--sermayedar sınıfına dahil edemez miyiz? Bu durum neden kapitalist bir gelişim aşaması olamaz mı?” Bunlar, Reyhan’ın şaşırtıcı soruları olmaktan öteye geçemiyor. Daha öncede kaydettiğimiz gibi, Osmanlı’da tefeci--sermayedarın varlığı reddedilemez. Ancak, onların mevcudiyeti kapitalizmin doğuşuna bir zemin olamaz. Rasyonel iktisadi bireye dayalı üretim ve tüketime imkan vermeyen ekonomik bir düzlemin ürünü tefeci sermayedara “kapitalist bir gelişme aşaması” olarak bakmak, sağlıklı neticeler vermez. Yazarımız bulgularıyla istintaka devam ediyor:

⁵² Ibid., sf. 94.

⁵³ Ibid., sf. 150.

⁵⁴ Ibid., sf. 174.

⁵⁵ Ibid., sf. 159.

“... Bir yanda iltizam olarak yatırım yapan bir mültezim sınıfı ve genişleyen sanayi kolları varken [?!], diğer yandan bu sanayi ihtiyacı duyduğu mülksüz-emekçi sınıfı oluşmuyor mu? Ve bu durum bir kapitalistleşme sürecine denk gelmez mi?”⁵⁶

Osmanlı ekonomisinde “‘para vakfı’ gerçekte bir banka gibi çalışmaktadır”, böyle diyor C.Reyhan ve devam ediyor: “Bizim için önemli olan, Osmanlı toplum yapısında ‘kapalist ilişkiler’in nüvelerini bulmaktır.”⁵⁷ Bu bağlamda vardığı sonuç şudur:

“... Avrupa bankalarının mekânsal dağılımı ile karşılaştırıldığında Osmanlı para vakıflarının köylerde bile bulunması kapitalist ilişkilerin ne derece yayıldığını göstermektedir. Böylece, Avrupa’daki bankaların tefeci sermaye egemenliğine doğru evriminden farklı olarak, Osmanlı para vakıflarında küçük birikimlerden oluşan sermaye çevresi ile karşılaşırız.”⁵⁸

Reyhan’ın bir başka çelişkili ve yanıltıcı tesbiti de, vakıf kayıtlarının “akılcı muhasebe”ye göre tutulduğudur.⁵⁹ Böylesi bir muhasebe, bürokratik devlet geleneğinin bir gereği idi ve uygulamaya Sultan Orhan zamanında geçildi.⁶⁰ Ancak, bunun ticari hayatta alım-satım, borç-alacak vb. ilişkilerin kayıtlarının geçildiği defter tutma ile bir alakası yoktur. Kaldı ki, müverrih Naima Efendi’nin de yazdığı gibi, Yahudiler “ırad ve masraf ve ahz ve itâya müteallik ahvalinden her neye muttali olur ise defter ederlerdi.”⁶¹ Dahası,

⁵⁶ Ibid., sf. 160.

⁵⁷ Ibid., sf. 198.

⁵⁸ Ibid., sf. 199.

⁵⁹ Ibid., sf. 153.

⁶⁰ “Anlardan [Cenderlü Kara Halil ve Karamanî Türk Rüstem] evvel defter hesabı bilmezler idi, defter hesabını anlar telif ettiler” [“Tevârih-i Âl-i Osman” dan zikreden İ.H.Uzunçarşılı, “Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı”, (Ankara, 1984), sf. 319.

⁶¹ “Tarih-i Naima”, I, (İstanbul, 1281), sf. 413.

Ülgener’in argümanlarının tersyüz edildiği şu iddia da soluğu uzun düşmüş bir firmanın varlığını Osmanlı iktisat tarihinde ortaya koymaktan uzaktır:

“... Ortaklık tipi ne olursa olsun bizim için önemli olan husus, Doğu ve doğağ olarak Osmanlı söz konusu olduğu zaman, hiç bir şekilde Weber’ci--şarkiyatçı görüşte iddia edildiği gibi miskin, girişimci ruhtan yoksun, hesap-kitap işleriyle uğraşmaz vb. ideal-dışı bir insan tipi ile karşıkarsıya olmadığımızdır.”⁶² “Ticari zihniyetin bir göstergesi de para vakıflarındaki alacak-verecek ilişkilerinin yoğunluğudur. Mahalleden köylere kadar en ücra yerlere yayılmış para vakıfları bulunmaktadır. Terekelerde de faizle borç para veren tefeci-kapitalist insan tiplerine sıklıkla rastlanmaktadır.”⁶³

Devamla:

“... Osmanlı vakıflarındaki sermaye, Avrupa sandıklarındaki gibi milyarları bulan mevduatlara sahip değildir. Fakat, iktisadi davranış kalıplarının benzerlikleri ilgi çekicidir. Vakıf mütevellilerinin kendilerini sadece bu görevle sınırlı tutmayıp mukataa eshamından hisseler almaları, faaliyetleri hep devlet içinde de olsa, bu sınıfın hisse senedi alacak kadar ‘birikim’ elde ettiklerini göstermekte, hem de üyelerinin iktisadi girişimcilik ruhunun boyutlarını belirlemektedir.”⁶⁴

Bu bağlam içersinde, yazarın fantaziye kaçan yorumlarına bir örnek de aşağıdaki alıntıda görölmektedir:

“... Osmanlı’da Avrupa’daki gibi astronomik sermayelere rastlanmaması kapitalist ilişkilerin yokluğuna değil, bizce, ‘atomize olmuş sermayeler’⁶⁴e delalet eder. Aceba, vakıflar tek tek sermayelerini

⁶² Ibid., sf. 177.

⁶³ Ibid., sf. 268-269.

⁶⁴ Ibid., sf. 197.

birleştirip İşlâmi hukuk çerçevesinde ortak bir ‘iş ortaklığı’, daha ileri giderek bir banka kuramazlar mıydı?”⁶⁵

C.Reyhan, bu kitap çalışmasını bir dilekle noktılıyor:

“... Osmanlı incelemeleri,...‘Osmanlı’da kapitalizmin kendine özgü gelişmesi nasıl oldu?’ sorusuna ve bunun bir çok alt soru grubuna cevap bulmaya yönelirse, araştırmalarda dillenen ‘Doğu’nun tarihsizliği’ tezi, yerini daha gerçeğçi ve verimli araştırmalara bırakabilir. İncelememizde böyle bir yaklaşım modeli geliştiren tarih ve sosyal bilim araştırmalarına katkı yapmayı amaçladık. Bu model, farklı belge koleksiyonları / mekânlar /zamanlar üzerine yapılacak incelemelerin sağlayacağı katkıları bekliyor.”⁶⁶

“Osmanlı’da Kapitalizmin Kökenleri” başlıklı kitaba ilişkin tahlilimizi neticelendirecek olursak; her Şeyden önce, Reyhan’ı bu çalışmasıyla ultra-amprihist tarihçiler arasında görmek gerekiyor. Ancak, akademik dikkati, spekülatif tarihçiliğe kayınca, Reyhan’ın, Bursa merkezli para ve tereke kayıtlarının sadece dolu on yılı iğereren bir zaman aralığından, amprik bulgulara basarak, yanlış genellemeye açık endüktif yöntemin çıkarsamalarıyla, Osmanlı ekonomisinin kapitalistleşme sürecine bakışı, tutarsız bir tablonun sergilenmesiyle neticelenmiştir. Osmanlı ekonomik faaliyetleri içerisinde, vevvki nüve halinde dahi olsa, bazı oluşumlara kapitalist bir görünüme verebilmek için amprik bulguları zorlamak ve kapitalizme potansiyel meyvalı bir görünüme kazandırabilmek için bir dizi sorularla tarihi bilgileri eğip bükerken “oluşturduğu kavramsal model’e ya da “alternatif bir tarihsel--sosyolojik yaklaşım modeli geliştir[diğini]” ve yahut ‘model’in Hegelvari bir tarihçilik anlayışıyla kurgulandığını, bunun da “daha gerçeğçi ve verimli

⁶⁵ Ibid., sf. 196-197. Fantazi yorumlara bir diğer örnek de şudur: “Kapitalizm Mısır’a pamuk üretimi ile gelmiştir.” [ibid., sf. 75].

⁶⁶ Ibid., sf. 273.

araştırmalara” zemin teşkil ettiğini sanmak, bilimsel olmaktan öte, kişisel bir vehmin izlerini taşımaktadır. Dolayısıyla, bu kitap çalışması iddialı bir başlıkla Hegelci bir teşebbüsün bilimsel olmayan bir örneği olmuştur.(*)

KAYNAKÇA

- F.Braudel, “Civilisation and Capitalism”, II , (New York, 1986).
- S.Divitçioğlu, “Nasıl Bir Tarih?”, (İstanbul, 1989).
- F.H.Knight, “On the History of Method of Economics”, (Chicago, 1963).
- N.M.hansen, ‘The Protestant Ethic as a General Pre-condition for Economic Development’, “Canadian Journal of Economics and Political Sciences”, vol. 29, (1963).
- Mehmed Said Fenni, “Yozgatlı Mehmed Said Fenni Divanı”, (Ankara, 1996).
- Muallim Naci, “Fürûzan”, (İstanbul, 1303).
- Mustafa-i Rumî, “Divan”, (Ankara, 1998).
- Naima, “Tarih-i Naima”, I , (İsatanbul, 1281).
- C.Reyhan, “Osmanlı’da Kapitalizmin Kökenleri”, (İsatanbul, 2008).
- A.G.Sayar, “Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F.Ülgener”, (İstanbul, 2007).
- B.Turner, “Max Weber and Islam”, (London, 1974).
- S.F.Ülgener, ‘Calvin ve Kalvinizm’, “Ak İktisat Ansiklopedisi”, I ,(İstanbul, 1974).
- İ.H.Uzunçarşılı, “Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı”, (Ankara, 1984).
- J.Viner, ‘Religious Thought and Economic Society’, “History of Political Economy”, X , (1978).
- M.Weber, “General Economic History”, (New York, 1966).

(*) EDİTÖRÜN NOTU: Bu kritik ile ilgili olarak, adı geçen kitabın yazarı, arzu ederse, dergimizde, görüşlerine yer verebiliriz. (Prof. Dr. Muhittin Karabulut)

YAYIN KURALLARI:

Yazarlara Not: TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı Komitesi, bu yayın kurallarına %100 uyulmasını istemektedir. Lütfen makaleleri bu kurallara uygun olarak hazırlayıp gönderiniz.

1. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yılda İKİ kez (altı ayda bir) yayınlanır.
2. Hakemli ve özgün çalışmaları amaçlayan bir dergidir. Makalelerin, hakem değerlendirilmesine girmek üzere, yayın kurulu sekreterliğine yazar adı, e-postası, cep /telefonu ile gönderilmesi gerekmektedir. Yazarlar makalelerinde hakemlerin de değerlemelerinde dikkate alacağı aşağıdaki kriterleri de gözden uzak tutmamalıdır:
 - a. Makalelerindeki eksenini, dayandığı temel fikri, ikincil kaynak incelemesi ve bunlara göre yeniliği, sosyal bilimler ve uygulama alanına katkısını,
 - b. Araştırmalarının makalenin ana eksenine katkısını, hipotez ve metodolojisi, istatistiksel analiz tekniğinin yeterliliğini,
 - c. Makalenin mantıksal bütünlüğü ve kendilerini tatmin edip etmediğini,
 - d. Makalenin başlığa uygunluğu ve anahtar kelimelerin makaleyi yansıtabilmesini,
 - e. İyi kalitede bir model, şekil, tablo vb. ile öğretime katkı seviyesini değerlendirmelidirler. Ampirik çalışmalara öncelik tanınacağı makalelerin yayınlanabilmesi için, yazılar:
- 3.1. Metin, çift aralıklı ve 12 puntuyla Microsoft Word (6.0 ve üstü) yazılım programında Times New Roman karakterinde yazılacak ve internet/Web ortamında veya CD olarak ve 3 kopya "hard copy"/çoğaltılmış olarak gönderilecektir.
- 3.2. Makalelerin 20 sayfayı (A4 boyutlu ve 2 aralıklı) geçmemesi gerekmektedir. Yazılar ve şekiller sayfaya soldan 3,5 cm, alt/üst ve sağdan 2,5 cm boşluk bırakacak şekilde konumlandırılmalıdır.
- 3.3. Atıflar, dip notlarda değil, metin içinde ve parantezle (soyad, yıl: sayfa) verilecektir.
- 3.4. Açıklama notları numaralandırılarak ilgili sayfa altında yazılacaktır.
- 3.5. Tablolar numaralandırılıp tablo üstünde, şekiller şekil altında (atıf varsa, tablo ve şekil altında, kullanım izni referansı ile birlikte), denklemler yayın bilinirlikte ve açıklamalı olarak gösterilecektir.
- 3.6. Makale sonunda atıflarla gönderme yapılan kaynakçaya (soyad, ad, eser "makaleler tırnak içinde", yayın yeri, yayınlayan, yıl, -dergiler:sayı, ay, yıl

ve sayfa baş ve sonu-) yer verilecektir. Sanal ortam atıfları, güncel olarak tarih ve saati ile verilecektir.

- 3.7. Makalelerin başlık ve yazar isminin altında, 200 kelimeyi geçmeyen hem Türkçe hem İngilizce özetlerle (katkı ve sonuç içerikli) 3-5 anahtar kelimeye yer verilecektir.
- 3.8. Makalelerin Özet, Giriş, Yöntem/Yaklaşım, Gelişme, Bulgular, Sonuç, Uygulamaya Katkısı ve Kaynakça bölümlerinden oluşmasına özen gösterilmesi beklenir.
- 3.9. Yazar/ların ismi makalenin altında yer almalı, unvanı ve çalıştığı kurum, birinci sayfada yıldızlı dip not olarak gösterilmelidir.
- 3.10. Yayın, danışma ve hakem kurullarında görev alanlar, kendi makalelerinin görüşmelerine ve hakem görevlendirmelerine katılamazlar.
- 3.11. Yayını uygun görülen makaleler yayın sırasına konur. Gönderilen makaleler ve düzeltme talepleri sonrasında da yayını uygun görülmeyen yazılar iade edilmez ve yazarına gerekçesiyle bildirilir.
- 3.12. Makalelerin bilimsel ve diğer hususlara ilişkin sorumluluğu yazar/larına aittir. Bir başkasından yaralanılan şekil, resim ve tablo alıntılarında, ilgili yazar/yayıncıdan izin yazısı alınmalı ve makale ekinde sunulmalıdır
- 3.13. Her sayıdaki hakem isimleri ve raporları beş yıl süreyle arşivlenecektir.
- 3.14. Yazar/lar, yayınlanması halinde, tüm telif haklarını Beykent Üniversitesine devrettiklerini belirten aşağıdaki belgeyi de makaleleriyle birlikte göndermelidir: Bu belgenin imzalanıp gönderilmemesi halinde, bu haklarını, Beykent Üniversitesi'ne otomatik olarak devrettikleri anlamına gelir.

TELİF TRANSFERİ:

Yayını halinde..... başlıklı makalenin yazar/ları olarak, tüm telif haklarını Beykent Üniversitesi'ne devrediyorum/z.

Yazar/lar: Ad/Soyad:

İmza:

Kurumu:

Adres:

İLETİŞİM:

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Sıra Selviler 34437 Beyoğlu – İstanbul

Tel: 0212 444 1997

Faks: 0212 867 55 76

www.beykent.edu.tr

PUBLICATION REGULATIONS:

To Writers: Writers should write their articles to the following regulations which are also requested by the comitte of TÜBİTAK-ULAKBİM.

1. Journal of Social Sciences of Beykent University is published TWICE (once every six months) a year.
2. It is published after the inspection of arbitrators and aims to support authentic studies. Articles must be sent to the Publication Committee Secretary containing the name of the writer, writer's e-mail address, and his/her mobile or landline number when sent to arbitrators for evaluation. Writers must consider the following criteria which will be taken into consideration by arbitrators in their evaluations:
 - 2.1 Writers, in their articles, must be able to demonstrate the axis of the periodical and secondary source evaluation and their novelty in accordance with such criteria and their contribution and application to social sciences.
 - 2.2 They must also prove the contribution of research articles to the main axis of the periodical, articles' adequacy of statistical analysis and techniques using hypothesis and methodology.
 - 2.3 Also writers must demonstrate logical unity of articles and show whether articles can be deemed relevant and/or satisfactory.
 - 2.4 Articles' congruency to its title and whether key words are able to reflect contents of articles must be established.
 - 2.5 Articles contribution to education by setting a high-quality model with diagrams and tables used must be illustrated. Articles concerning empirical studies will be given priority and writers submitting articles must follow the following criteria:
- 3 All articles must be written in Times New Roman, 12 point, using Double, Spacing in Microsoft Word (version 6.0 or above). They must be sent over the internet or sent in CD format. Three hard copies must also be sent.
 - 3.1 Articles should be no longer than 20 pages (A4 size paper with double spacing). Texts and figures should be located with a gap of 3.5 cm from the left and a gap of 2.5 cm from the top and the bottom of the page.
 - 3.2 References are not to be given in the form of footnotes but must be noted in brackets (surname, year: page number) within the text.
 - 3.3 Explanatory notes are to be numbered and written under the relevant pages.
 - 3.4 Tables are to be numbered and the numbers are to be written on top of tables, explanation of figures are to be noted under figures (if references

are used, they must be noted under tables and figures along with the permission reference number), equations are to be shown in a form that is commonly accepted along with their explanation.

- 3.5** A Bibliography (surname, name, for references, work “articles in quotation marks” place of publication, publishers, - in periodicals: issue, month, year, head and bottom of page-) year of publication, used must be attached to articles. Internet related references must be updated to include dates and time.
- 3.6** Under the heading and the name of articles, a summary of 200 words both in Turkish and in English (containing attributions and a conclusion) and 3-5 keywords must be included.
- 3.7** It is expected that special care is paid to make sure that articles contain a summary, an introduction, method/approach used, development, findings, a conclusion, contribution to its application and a bibliography.
- 3.8** The name of the writer must be included at the bottom of the article and the writer’s title, the institution s/he works for must be noted on the first page with a star symbol as a footnote.
- 3.9** In the related issue, those who serve in the Publication Committee and Committee of Arbitrators are not allowed to join meetings about the article concerned. Articles that are considered to be suitable for publication shall be put in the publication queue.
- 3.10** Articles sent and articles that are considered to be unsuitable for publication after required corrections will not be returned.
- 3.11** Responsibility for the articles from a scientific point of view and other related topics belong to the writer(s). With regard to references relating to figures, pictures and tables, a permission letter from the writer(s) or the publisher(s) concerned must be obtained.
- 3.12** If the article is published, writer(s) must send the following document stating that all copyrights are to be transferred to Beykent University along with the article concerned.
- 3.13** The referees names and their reports will be kept in our rewards for five years.
- 3.14** If the article is published, writer(s) must send the following document stating that all copyrights are to be transferred to Beykent University along with the article concerned. In any case or in the neglect situation, writer(s) transfer(s) all Copyrights to Beykent University.

TRANSFER OF COPYRIGHT:

In the event of its publication we, as the writer(s) of the article titled
transfer all of its copyrights to Beykent University.

Writer(s): Name/Surname Signature: Institution: Address:

CONTACT INFORMATION:

Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
(Beykent University, Institute of Social Sciences),
Sıraselviler 34437 Beyoğlu - İstanbul

Telephone: +90 0212 444 1997

Fax: +90 0212 867 55 76

www.beykent.edu.tr

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
BEYKENT UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

HAKEM DEĞERLENDİRME RAPORU/ REFEREE EVALUATION REPORT

Makale Başlığı: Subject Title

Dosya/File No:

GENEL DEĞERLENDİRME* General Evaluation	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
<i>Makale başlığı içeriğe uygun mudur? Is the subject title compatible with the context?</i>										
<i>Özet ve anahtar kelimeler içeriğe uygun mudur? Are summary and key vocabulary compatible with the context?</i>										
<i>Yazının dili/yazımı/semboller anlaşılabilir midir? Are the language used, spellings and symbols clear enough?</i>										
<i>Makale, ilgili bilim dalına veya uygulamaya katkı yapabilecek nitelikte midir? Does the text have the necessary features that'll contribute to the relevant scientific field?</i>										
<i>Yazıda kullanılan ikincil / birincil verilerle araştırma yöntemi amaca uygun mudur? Is research technique used in the text regarding primary /secondary data compatible with the objective?</i>										
<i>Sonuçlara objektif bir biçimde erişilmiş midir? Was an objective approach maintained when reaching the result?</i>										
<i>Konuyla ilgili kaynaklar yeterli ve güncel midir? Are the resources related to the</i>										

<i>subject current and adequate?</i>																			
<i>Bulguların uygulamaya aktarımı/implementation irdelenmiş midir? Are the data verified to see if they are applicable?</i>																			
<i>Tablolar metne uygun ve anlaşılabilir midir? Are the tables perceptible and consistent with the text?</i>																			
<i>Şekiller metne uygun ve anlaşılabilir midir? Are the figures perceptible and consistent with the text?</i>																			

Total marks/evaluation:

* 1'den 10' a kadar puan veriniz (10 = En olumlu... 1 = En olumsuz).

*Award marks from 10 for the highest and 1 for the poorest.

DEĞERLENDİRME SONUCU Evaluation Result	Hakemin unvanı, adı ve soyadı: Name and title of referee:
() <i>Olduğu gibi yayımlanabilir.</i> () <i>It can be published as it is.</i>	e-posta/e-mail: Telefon/Phone:
() <i>Küçük düzeltmelerle yayımlanabilir. (1)</i> () <i>It can be published with minor modifications.</i>	
() <i>Önemli değişikliklerin yapılması zorunludur.</i> () <i>Major modifications must be made.(2)</i>	
() <i>Kesinlikle yayımlanamaz.</i> () <i>Can not be published under any circumstances</i>	

Değerleme raporunuzu tarafımıza en geç 15 gün içerisinde, /Please send your evaluation report in 15 days to mkarabulut@beykent.edu.tr mail adreslerine göndermeniz önemle rica olunur.

Posta Adresi/ Post Adress:
Beykent Üniversitesi
Sıraselviler 34437 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (212) 444 1997

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
BEYKENT UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

HAKEMİN DİKKATİNE

To the referee: Any critics and explanation/comment

Puanlı değerlendirme sonrasında makalenin genel bir değerlendirmesini yaptıktan sonra, bu sayfada, makalenin daha iyi bir hale gelmesi için gerekli gördüğünüz hususları (1, 2) kısaca açıklayınız. Eleştirileriniz, yazarlara önemli ölçüde yardımcı olacaktır.

Değerlendiren hakem/ Referee:

İmza/Signature:

İLETİŞİM BİLGİLERİ:

Editör:

Prof. Dr. Muhittin KARABULUT
Beykent Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sıraselviler 34417 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (212) 444 1997
e-posta: mkarabulut@beykent.edu.tr

Editör Yardımcıları:

Yrd. Doç. Dr. Gülşen SAYIN
Beykent Üniversitesi
Mütercim Tercümanlık (İng.)
e-posta: gulsensayin@beykent.edu.tr

Dr. A.Banu KOÇER REISMAN
Beykent Üniversitesi
Mütercim Tercümanlık (İng.)
e-posta: banukocer@beykent.edu.tr

Sıraselviler 34417 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (212) 444 1997

Yavın Sekreteri:

Songül OYANIK

CORRESPONDENCE ADDRESSES:

Editor:

Prof. Dr. Muhittin KARABULUT
Beykent University
Institute of Social Sciences

Sıraselviler 34417 Beyoğlu - İstanbul
Tel: +90 212 444 1997
e-mail: mkarabulut@beykent.edu.tr

Associate Editor:

Ass. Prof. Dr. Dr. Gülşen SAYIN
Beykent University
Department of Translation and
Interpretation Ayazağa Campus,

Ayazağa, Şişli - İstanbul
Tel: +90 212 444 1997
e-mail: gulsensayin@beykent.edu.tr

Dr. A.Banu KOÇER REISMAN
e-mail: banukocer@beykent.edu.tr

Ayazağa, Şişli - İstanbul
Tel: +90 212 444 1997

Puplishing Secretary

Songül OYANIK